

Robert Kagan

Made in America

Avagy kitart-e az amerikai világrend?

ANTALL JÓZSEF
TUDÁSKÖZPONT

A fordítás alapjául szolgáló eredeti mű:
Robert Kagan: *The World America Made*,
Alfred A. Knopf, an imprint of The Knopf Doubleday Group,
a division of Penguin Random House, LLC., 2012.

Somogyi-könyvtár, Szeged

S000580509

Copyright @ Robert Kagan, 2012
Hungarian translation @ Pálmai Zsolt, 2015
Hungarian edition @ Antall József Tudásközpont, 2015

Minden jog fenntartva.

ISBN 978-615-5559-00-6

Kiadta az Antall József Tudásközpont
1093 Budapest, Közraktár u. 4-6.
www.ajtk.hu | Telefon: (+36 1) 482 7703
Felelős kiadó: Antall Péter igazgató
Felelős munkatárs: Krivánszky Emőke

Szakmai lektor: Magyarics Tamás
Nyelvi szerkesztő: Krivánszky Emőke
A jegyzeteket gondozta: Hinterauer Petra
Tördelőszerkesztő: Cserny Katalin
A borítót tervezte: Cserny Katalin

Tornak

BEVEZETŐ

FRANK CAPRA FILMKLASSZIKUSÁBAN, *Az élet csodaszépben* George Bailey-nek lehetősége nyílik megnézni, milyen lenne a világ, ha ő soha nem születik meg. Milyen jó lenne, ha ugyanezt megtehetnénk az Egyesült Államokkal is: meglesni hogyan nézne ki világunk, ha az elmúlt hat évtizedben Amerika nem első számú szuperhatalomként formálta volna. Milyen hasznos lenne megtudni, mi történne a világgal, ha Amerika hanyatlásnak indulna, ahogyan azt manapság oly sokan jósolják.

Sok mindent természetesen veszünk modern világunkkal kapcsolatosan: a széles körben elterjedt szabadságjogokat, a példa nélküli globális prosperitást (még a jelenlegi gazdasági válság ellenére is), valamint a nagyhatalmak közötti háború hiányát. 1941-ben a Föld országai közül csak egy tucat volt demokrácia. Ma száznál is több. 1950 előtt négy évszázadon át a globális bruttó hazai termék (GDP) kevesebb, mint egy százalékkal nőtt évente. 1950 óta ez a szám átlagosan négy százalék, és emberek milliói emelkedtek ki a szegénységből. A huszadik század első fele az emberiség történetének két legpusztítóbb háborúját hozta, a korábbi évszázadokban pedig szinte állandó volt a háborúskodás a nagyhatalmak között. Az elmúlt hatvan évben azonban nem került sor ilyesmire. Korunk legmeghatározóbb háborúja, mely az Egyesült Államok és a Szovjetunió között zajlott, arról ismert, hogy meg sem történt.¹

Persze bőven találni hibát a világban, de ha visszatekintünk a több évezrednyi írott történelemre, melyben a háború,

a zsarnokság és a szegénység volt a megszokott állapot, a békesség, a demokrácia vagy a jólét pedig a ritka kivétel, akkor jelenünk aranykornak tűnik.

Egyesek szerint ez az emberiség fejlődésének elkerülhetetlen eredménye, amelyben közrejátszik a tudomány és technológia haladása, az egyre inkább globalizálódó gazdaság, az erősödő nemzetközi intézmények és viselkedési „normák” kialakulása, és a liberális demokrácia lassú, de biztos diadala minden más kormányzati modell fölött. Ezek egytől-egyig a változás olyan erői, amelyek túlmutatnak az egyének és a nemzetek tettein.

De van egy másik magyarázat is. Lehetséges, hogy az általunk látott fejlődés nem az emberi faj evolúciójának szükségszerű következménye, hanem egyedi és talán múltó körülmények terméke: egy olyan sajátos nemzetközi hatalmi berendezkedése, amely egyes világnézeteket előbbre valónak tekint másoknál. Lehet, hogy ha megváltoznának ezek a körülmények, ha eltolódnának az erőviszonyok, akkor a világrend is velük együtt változna. Lehet, hogy a demokrácia nem egyszerűen azért terjedt el száznál is több országban 1950 óta, mert az emberek vágnak a demokráciára, hanem mert a nemzet, amelyet 1950 óta a világ legerősebbjeként tartunk számon, maga is demokrácia. Lehet, hogy az elmúlt 60 év lenyűgöző globális gazdasági fejlődését egy, a világ vezető szabadpiaci gazdasága által alakított gazdasági rend tette lehetővé. Lehet, hogy a békének, amelyben jó ideje élünk, van valami köze ahhoz a hatalmas erőhöz, amely egyetlen ország kezében összpontosul.

A történelem megtanított minket arra, hogy minden világrend, beleértve a jelenlegit is, mulandó. Tündökölnék,

majd végül elbuknak – és velük buknak az általuk emelt intézmények, az őket vezérlő eszmék és a nemzetközi viszonyokat meghatározó „normák” is. A történelem során minden nemzetközi rend az adott kor legerősebb országainak eszméit és érdekeit tükrözte, és akárhányszor más eszmékkel és érdekekkel rendelkező országok javára mozdultak el az erőviszonyok, a nemzetközi rend is mindig megváltozott. Előfordult, hogy a fennálló világrend egyszerűen összeroskadt, zúrzavart hagyva maga után. Amikor a Római Birodalom elbukott, az általa fenntartott rend is vele együtt bukkott. Nemcsak a római kormányzati és jogi rend omlott össze, hanem egy teljes, Észak-Európától Észak-Afrikáig nyúló gazdasági rendszer is, amelyet évszázadokba telt újjáépíteni. A birodalom bukása évszázadokkal vetette vissza a kulturális és művészeti életet, de még a tudományos és technológiai fejlődést is. A cement receptje például egyszerűen elveszett.

Saját korunkban is tanúi voltunk egy világrend ehhez hasonló összeomlásának. Mai világunk alapjait a második világháború okozta káosz és pusztulás nyomában, egy négy évszázadon keresztül működő Európa-centrikus rend romjaira rakták le. Ez a rend korántsem volt tökéletes: számos háborút szült, agresszív imperializmushoz és a színes bőrű népek elnyomásához vezetett, de egyben megalapozta egy olyan kor eljövételét, amelyben az emberiség hatalmas fejlődésen ment keresztül. A 19. század végére a tengerek feletti brit uralom és az európai nagyhatalmak közti egyensúly együtt megteremtette azt a viszonylagos biztonságot és stabilitást, amely lehetővé tette az életszínvonal növekedését, a személyes szabadságok enyhé, de érezhető bővülését, valamint a világ különböző pontjai közti távolságok csökkenését a

kereskedelem és kommunikáció manapság csak globalizációnak hívott forradalma által. Ennek köszönhető, hogy a napóleoni és a Németország egyesítéséhez vezető háborúk után egyaránt közel negyven évig béke honolt a nagyhatalmak között. Jól mutatja ezeknek az eredményeknek a jelentőségét, hogy a huszadik század hajnalán sokan úgy vélték, az emberiség elérte fejlődésének csúcsát, a nagy háborúk és a zsarnokság pedig egyszerűen idejéért múlttá váltak.

Az első világháború kitörésével azonban a tartós béke és a terjedő liberalizmus kora – az európai civilizáció kiteljesedésének ígérete – megszakadt, átadva helyét a hipernacionalizmus, a despotizmus és a gazdasági zűrzavar korának. A demokrácia és a liberalizmus egykor oly biztató térnyerése megtorpant, majd visszajára fordult, és egy maréknyi ostromlott demokráciát hagyott maga mögött, aggasztó túlerőben lévő, fasizálódó és totalitárius szomszédok árnyékában. A világ hirtelen tele lett ragadozó hatalmakkal, élükön diktatórikus vezetőkkel. A huszadik századi brit és európai rendek összeomlása nem eredményezett új sötét középkort – bár a náci Németország és a császári Japán győzelme ehhez vezethetett volna –, de a vele járó világégés a maga módján ugyanolyan pusztító hatású volt.

Kevésbé súlyos következményei lennének vajon a jelenlegi amerikai rend felbomlásának? Most, hogy annyian beszélnek Amerika hanyatlásáról, ez napjaink egyik fontos kérdése. Meglepően sok amerikai értelmiségi, politikus és törvényhozó áll viszonylagos nyugalommal a felvetéshez. Az általános vélekedés szerint az amerikai dominancia vége nem vonná szükségszerűen maga után a jelenlegi liberális nemzetközi rend végét. Arra számítanak, sőt abból indulnak ki,

hogy e rend pozitív elemei – demokrácia, prosperitás, béke a nagyhatalmak között – túlélhetik az amerikai hatalom és befolyás hanyatlását. G. John Ikenberry politológus szerint például akkor is „megmaradnak és tovább erősödnek a liberális nemzetközi rend alapjai”², ha Amerika veszít hatalmából. Mindehhez kapcsolódik még egy olyan vélekedés, miszerint az amerikai hanyatlás mára tagadhatatlanná vált; lehet örülni neki vagy sajnálkozni miatta, de nincs mit tenni ellene.

Ebből kiindulva érdemes megvizsgálni, hogy milyen mértékben függ a mai világrend az amerikai hatalomtól és annak sajátos jellegétől. Milyen hatással lenne a jövőre, ha a nemzetközi rendet többé nem elsődlegesen az Egyesült Államok és a hasonló gondolkodású szövetséges országok alakítanák? Ki vagy mi venné át Amerika helyét? Ráadásul van egy másik, hasonlóan fontos kérdéskör is. Valóban hanyatlik Amerika? Vagy inkább az a veszély áll fenn, hogy a hatalom elvesztésével kapcsolatos indokolatlan félelmek miatt az amerikaiak szuperhatalmi öngyilkosságba hajszolják önmagukat?

ISMERJÜK MEG GEORGE BAILEY-T, AVAGY MITŐL AMERIKAI AZ AMERIKAI VILÁGREND?

MIÉRT BESZÉLÜNK EGYÁLTALÁN „amerikai világrendről”? Az Egyesült Államok nyilván nem egyedül felel a nemzetközi viszonyok alakulásáért. Számos további nemzet, valamint történelmi erők egész sora – a tudomány és a technológia fejlődése, a rendelkezésre álló természeti erőforrások változásai, hosszú távú gazdasági tendenciák, népességnö-

vekedés – is közrejátszott mai világunk kialakulásában. A világ minden táján küzdöttek és szenvedtek emberek azért, hogy kiemelkedjenek a szegénységből és a pusztításból, és hogy jobb életet teremtsenek saját maguk és gyermekeik számára. Világunk túl nagy ahhoz, hogy bármelyik ország egyedül formálja. Mégis, bármely történelmi korszakot is nézzük, mindig megvannak azok az erős nemzetek, amelyek rányomják saját bélyegüket a nemzetközi rendre, még ha csak az adott rendszerből eredő relatív súlyuk révén is. Ők határozzák meg a nemzetközi viselkedési „normák” jó részét, és alakítják a gazdasági kapcsolatokat. Hatásuk még az eszmék és hiedelmek terén is érezhető, beleértve az iszterizmust és a kormányok legitimitásáról alkotott elképzeléseket. Kína hatalma Ázsia-szerte évszázadokon keresztül meghatározta emberek millióinak gondolkodását, beszédmódját, vallását, művészetét és kereskedelmi szokásait. A 19. században a nagy európai hatalmak nemcsak Európában vezettek be új magatartási sztenderdeket, hanem Afrikában, Ázsiában, és Dél-Amerikában is. Létezett korábban egyiptomi, római, görög, iszlám, mongol, vagy épp ottomán dominancia, és a történészek kétségkívül úgy fogják hivatkozni a második világháború végétől egy egyelőre ismeretlen pontig tartó időszakra, mint az „amerikai világrend” korára.

Ennél azonban konkrétabb értelemben is beszélhetünk amerikai rendről. Nem csak arról van szó, hogy az Egyesült Államok a nemzetközi rendszer legbefolyásosabb tényezője. Mai világunk legfontosabb tényezői – a demokrácia nagymértékű terjedése, a prosperitás, a tartós nagyhatalmi béke – közvetlenül és közvetetten is az Egyesült Államok hatal-

mára és befolyására vezethetők vissza. Nincs másik ország, amely képes lett volna olyan hatással lenni a világra, mint Amerika, ugyanis nincs másik ország, amely rendelkezik vagy valaha rendelkezett az Amerikát meghatározó sajátos tulajdonságokkal.

Ezen tulajdonságok némelyike roppant könnyen azonosítható. Amerika sajátos földrajzi helyzete, kapitalista gazdasága, demokratikus kormányzati rendszere és hatalmas katonai ereje együttesen olyan nemzetközi rendet hoztak létre, amely nagyon másként festene, ha egy másik, más jellemzőkkel leírható ország rendelkezett volna az Egyesült Államokéhoz mérhető befolyással.

Kevésbé könnyen megfogható, de az amerikai világrend megértése szempontjából ugyanolyan fontos tényező az amerikai nép összetett nemzeti karaktere. Nem arról van szó, hogy az amerikai erények felsőbbrendűségét kellene hirdetni. Egyesek szerint az amerikaiak a liberális rendet szolgáló nemzetközi intézmények és egyéb struktúrák kiépítésével éleslátásukról tesznek tanúbizonyságot, és megfontolt „működtetői” és „irányítói” hatalmas globális rendszereknek.³ A legtöbb amerikai vagy nem amerikai azonban e jellemzés alapján nem ismerne rá az Egyesült Államokra. Általánosságban az amerikaiak pont olyanok, mint bárki más: egyszerre önzők és nagylelkűek. Ugyanakkor más népekhez képest jobban meghatározzák őket egymásnak ellentmondó ösztöneik és a világban játszandó szerepükkel kapcsolatos ambivalens érzelmeik.

Az amerikaiak erőteljes nemzeti mítoszok mentén gondolkodnak, amelyek egyszerre inspirálják és félrevezetik őket. Vegyük például azt, hogy a történelem egyik legbefolyá-

sosabb és legerőteljesebben terjeszkedő népe még mindig azt képzei magáról, hogy zárkózott, passzív, magának való, és hogy általában hajlamos inkább a maga dolgával törődni. Az amerikaiak kevesebb mint két évszázad alatt egy partszakaszba kapaszkodó telepecskéből a történelem során soha nem látott hatalommal és befolyással az egész világot átfogó szuperhatalommá alakították országukat. De ha minderről őket kérdezzük, olyan, mintha a nemzetek Greta Garbóját hallanánk: nem akarnak mást, csak hogy hagyják már őket békén. Nemzeti mitológiájukban a spanyolok, franciák, oroszok, és őshonos népek lakta észak-amerikai kontinens két évszázadot igénybe vevő leigázása nem hódítás volt, hanem egy üres határvidék békés benépesítése. Gyakran idézik John Quincy Adams híres mondását, miszerint az amerikaiak nem mennek „külföldre legyőzendő szörnyeket keresni”. Ha valaki mégis rámutat, hogy márpedig pontosan ezt tették számos alkalommal, akkor „vonakodó seriffként” jellemzik magukat, aki inkább csizmájával az asztalon újságot olvasgat, amíg valami kellemtelenkedő banda – imperialista japán, náci, szovjet kommunista, iszlám dzsihádisták – be nem lovagol a városba, arra kényszerítve a seriffet, hogy leporolja puskáját. Ahogy egy prominens politikus néhány éve megjegyezte, „az Amerikai Egyesült Államok soha nem azért háborúzik, mert úgy tartja kedve. Csakis azért háborúzunk, mert muszáj.”⁴

De ez az önkép, bármennyire is őszinte, igen távol áll a valóságtól. Mióta az Egyesült Államok nagyhatalommá vált a 19. század végén, az amerikaiak több tucatszor folyamodtak erőszakhoz – és csak nagyon ritkán nem lett volna más választásuk.⁵ Katonákat küldtek Mexikóba és Közép-Ame-

rikába, hogy nemkívánatos vezetőktől szabaduljanak meg; harcoltak a spanyolokkal Kubában és szabadságpárti gerillákkal a Fülöp-szigeteken; harcoltak nyugatellenes erőkkel Kínában, kommunistákkal Vietnamban és Koreában, és kétszer is milliós seregeket küldtek Európába; harcoltak diktátorokkal és dzsihádistákkal a Közel-Keleten, Közép-Ázsiában, és Afrikában. Tették mindezt számos okból: hogy megvédjék magukat a távolból leselkedő veszélyektől, hogy megóvják gazdasági érdekeiket, hogy megelőzzék mások lemezárását, hogy ellenálljanak az agresszióknak, hogy szembeszálljanak a zsarnoksággal, hogy támogassák a demokráciát. Az amerikaiak minden más népnél nagyobb mértékben tekintenek úgy a háborúra, mint a külpolitika elfogadott, sőt elengedhetetlen eszközére.⁶ Kevés ország van ma (és egyikük sem demokrácia), amely annyira rajong múltbéli és jelenlegi katonai hőseiért, mint az amerikaiak. De akárhányszor háborút indítanak, az amerikaiak mindig megígérik maguknak, hogy ez lesz az utolsó alkalom.

Még olyan dolgokkal szemben is ambivalensek, mint a demokrácia ügye, amellyel mindig is nagymértékben azonosították őket. Az amerikaiaknak még Woodrow Wilson elnöksége idején sem volt semmiféle nagy tervük arra, hogy a világot a saját képükre formálják. Gyakran megtűrték maguk mellett diktátorokat, szövetkeztek velük, segítették őket és üzleteltek velük. Nem küldetéstudat vezérli őket. Ugyanakkor soha nem is tudták teljesen levetkőzni demokratikus énjüket, demokratikus lelkiismeretüket és azon meggyőződésüket, hogy az ő különleges ügyük Benjamin Franklin szavaival élve „az egész emberiség ügye”. Amerikainak lenni annyit tesz, mint odaadóan hinni abban, amit

az amerikaiak – és csakis az amerikaiak – az „életformájuknak” hívnak. Mivel alapító elveiket egyetemesnek vélik, az összes többi népet ugyanazzal a merev mércével mérik. Ez a roppant ideologikus világgép azt sugallja számukra, hogy minden nem-demokratikus kormány eredendően illegitim, és mint ilyen, mulandó. Még a szörnyek kergetéséről óva intő John Quincy Adams is arra bízta Európa nemzeteit, hogy az amerikai példát követve keljenek fel az évszázados monarchiák ellen: „Menjete, és cselekedjete hasonlóképp!”

Amerika persze gyakran nem elégszik meg mások buzdításával. Számos alkalommal indultak már szörnyeket pusztítani – általában nagy meglepetést okozva ezzel a szörnyeknek. Száz évvel ezelőtt José Santos Zelayának és Victoriano Huertának jutott ez a meglepetés, míg az utóbbi években Manuel Noriega, Szlobodan Milosevics, Mullah Omar, Szaddám Huszein és Moammer Kadhafi uralma (és néhány esetben élete) ért véget amerikai segítséggel. Ugyanakkor az amerikaiakon gyakran úrrá lett a kétely, miután harcba szálltak egy diktátorral, és fájlalták a beavatkozás anyagi és morális költségeit. A háború drága dolog, de megszálló erőnek lenni még drágább. Emellett újra és újra szembesültek a hatalom gyakorlásának elkerülhetetlen etikai dilemmáival. Egy nép felszabadításához ugyanolyan brutális erőre van szükség, mint a meghódításához, és még az erkölcsös háborúknak is vannak erkölcstelen következményei. Sem ember, sem nemzet nem képes a végén tiszta kézzel letenni a háború és a kényszerítés eszközeit.

Az amerikaiak soha nem voltak képesek megbékélni az efféle kegyetlen tényekkel. Alapító ideológiájuk két világgép

kibékíthetetlen ellentétét hordozza: az univerzalizmusét, amely szerint minden embernek hagyni kell, hogy kedvére éljen az őt megillető jogokkal, és az individualizmusét, miszerint ezen egyéni alapjogok egyike, hogy az embert békén hagyják. Emiatt olyan ambivalensek és gyanakvók a hatalommal szemben, még ha a sajátjukról van is szó. Ez az ambivalencia gyakran bénítóan hat rájuk. Még meg sem szálltak egy országot, de már a kiutakat keresik. Kritikaik előszeretettel hangoztatják, mennyivel hatékonyabb volt e téren a Brit Birodalom – de ne felejtjük el, hogy a briteknek évszázadokon át nem igazán voltak erkölcsi fenntartásaik más nemzetek leigázásával szemben. Úgy vélték, arra hivatottak, hogy uralkodjanak, és jól szervezett birodalmi szolgálatot, valamint állandó gyarmatügyi minisztériumot tartottak fent. Lehet, hogy az amerikaiak sokak számára „imperialistának” tűnnek, de ha ezt el is fogadjuk, akkor is legfeljebb vonakodó, rossz lelkiismeretűl szenvedő, zavart, tétova imperialistákról beszélhetünk. Nem akartak gyarmatokat – még azokat sem, amelyeket megszerzésük után évtizedekig birtokoltak. Nincsenek kiképzett kádereik a megszállt területek újjáépítésére és vezetésére, mert azal beismernék, hogy valóban külföldi beavatkozásban és megszállásban utaznak. Képesek évtizedekig állomásoztatni fegyveres erőket a tengerentúlon, bár senki sem tudja előre megmondani, mi is lesz ott a feladatuk.⁷ Saját szerepüket azonban sősem látták többnek a mások ügyeiben való átmeneti részvételnél, még akkor sem, mikor katonáik már fél évszázada vagy még régebb óta vendégeskedtek más országokban.

Mindezt figyelembe véve aligha meglepő, hogy az ame-

rikaiak ambivalensen állnak a „világ vezetője” titulushoz. Mikor az első világháború után először hárult rájuk e felelősség, többségük megriadt. Csupán a második világháború után fogadták el (némi szégyenérzettel a harmincas években tanúsított passzivitásuk miatt), hogy a világ igazgatásában szokatlanul nagy feladat jut nekik. Ez azonban ijesztő és elsőre nem kívánt teher volt, melyet nem nagylelkűségből vettek a vállukra, hanem mert megfelelő válasznak tűnt a Szovjetunió irányából érzékelt fenyegetésre. Harry Truman sokak nevében szólott, mikor azt mondta, „soha nemzet nem szembesült még ilyen szörnyű felelősséggel”.⁸

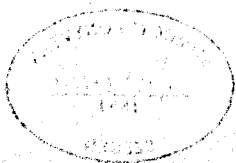
Azonban minden aggodalmuk ellenére az amerikaiak többségében kialakult egyfajta elégedettség is országuk különleges szerepével kapcsolatban. A New York Yankées stadionjában tartott meccsek egyik hagyománya, hogy a hetedik játékrész során a szurkolók felállnak, hogy „egy perc néma imával emlékezzenek mindazon férfiakra és nőkre, akik a világ más tájain állomásoznak”, védelmezve a szabadságot és az „életformánkat”. Könnyű észrevenni, hogy a hazájukat szolgáló katonák előtti tisztelgésbe vegyül némi büszkeség is az országnak „a világ más tájain” betöltött szerepe iránt.

„Amerikaiak vagyunk: részei valaminek, ami nagyobb bármelyikünkénél”, jelentette ki idősebb George Bush az első öbölháború előestéjén. „Két évszázada keményen dolgozunk a szabadságért.” Az elnökök és más politikusok még ma is „a szabad világ vezetőjéről” (Barack Obama) és a „nélkülözhetetlen nemzetről” (Madeleine Albright) beszélnek, amelynek „útmutatására [...] az egész világ számít” (Hillary Clinton). Persze amint elhangzanak e sorok, a büszkeség

elillan, a helyét aggály veszi át, és ugyanezen vezetők inkább az „otthoni nemzetépítésre” koncentrálnának.

Ha külpolitikáról van szó, az amerikaiak már-már skizofrén módon csaponganak a végletek között. Kelletlenek, majd agresszívek; elalszanak az indítógombnál, de bizsereg az ujjuk a ravaszon; közömbösek, majd megszállottak, majd megint közömbösek. Felelősségtudat vezérli őket, aztán frusztrálja és megijeszti őket a magukra vállalt felelősség terhe. Nem meglepő módon gyakran pont az eredeti céljukkal ellentétes hatást érik el a világban. Azt mondják, stabilitást akarnak a nemzetközi viszonyokban, de gyakran pont ők rúgják fel leginkább az egyensúlyt. Hirdetik a nemzetközi intézmények és jog erőnyeit, majd szinte gondolkodás nélkül ignorálják és sértik meg őket. Forradalmi hatalmat képviselnek, de status quo hatalomként tekintenek magukra. Azt akarják, hogy békén hagyják őket, de látszólag képtelenek másokat békén hagyni. Viselkedésükkel rendre meglepik a világot, de közel sem annyira, mint önmagukat.

Winston Churchill cinikus és kétélű bókkal élt, mikor megjegyezte, hogy az amerikaiakra mindig lehet számítani, hogy helyesen cselekednek, de csak miután minden más lehetőséget kimerítettek. Churchill a huszadik század első felében számtalanszor láthatta, amint Amerika a rossz megoldást választja. Végignézte, ahogy egészen addig negligálták az első világháborút, amíg már szinte lehetetlen volt meggátolni a németek győzelmét. A két világégés közötti időszakban látta, ahogy visszautasítják a Nemzetek Szövetségében való részvételt, majd idegesen várta, hogy semlegeségüket hátrahagyva minden erejükkel Hitler ellen indul-

janak, melyet csak a Pearl Harbort ért támadás után tettek meg, ismét majdnem túl későn. A hidegháború hajnalán úgy vélte, nem veszik elég komolyan a szovjet fenyegetést; aztán később túl merevnek és kompromisszumképtelennek találta őket. Churchill látta az amerikaiakat „elmerülni az önzésben”, de csodálta is Amerika „önfeláldozását és fenséges önzetlenségét”. Az Egyesült Államokat egy „gigantikus bojlerhez” hasonlította, mely csendes és hideg, amíg „tűz nem gyúl alatta”, amitől aztán „határtalan erőt képes megidézni”.⁹ De mindezek felett tudta, hogy az amerikaiak se nem angyalok, se nem ördögök – emberek ők is.

FONTOS EZT ÉSZBEN TARTANI. A világot a nemzetek és a nemzeteket alkotó emberek formálják, nem istenek vagy angyalok. Ettől olyan figyelemre méltó a jelenlegi, Amerika által (néha tudtán kívül) alakított világrend, annak minden sajátosságával és hibájával együtt. Otto von Bismarck, a német egység megteremtője, állítólag azt mondta, hogy Isten vigyáz a részegesekre, a bolondokra, és az Amerikai Egyesült Államokra. Ez igaz lehet arra a világrendre is, melyet az amerikaiak építettek és tartottak egyben, szinte önmaguk ellenében.

MADE IN AMERICA

IRONIKUS, hogy az amerikai külpolitikának furcsamód előnyére váltak az amerikai nép sajátosságai, még ha azok nem is mind csodálatra méltóak, nem is mind nemesek, és nem is feltétlenül járulnak hozzá a hatékony vezetéshez. Mert bár igaz, hogy az Egyesült Államok nagymértékben, de kiszámíthatatlanul és gyakran akaratlanul befolyásolja világunk változásait, az amerikai nép hatalomhoz való ambivalens hozzáállása miatt az ország döbbenetes ereje paradox módon kevésbé tűnik fenyegetőnek, mint amilyen lehetne. Egy tudatosabb Amerika sokkal ijesztőbb lenne. A valódi Amerika viszont tétova, és még akkor is távolságot akar tartani a világ többi részétől, amikor a saját kezével alakítja azt. Ezzel szövetségeseit gyakran frusztrálja, ellenségeit összezavarja, de egyben kevésbé félelmetes hegemon is.

Ezek a tulajdonságok nélkülözhetetlenek bizonyultak több mint hatvan évvel ezelőtt, amikor az Egyesült Államok az Európával való gazdasági és stratégiai szövetség megerősítésével lefektette a mai liberális világrend alapjait. Most, hogy Európa ideje már állítólag lejárt, és beléptünk az „ázsiai évszázadba”, könnyű elfelejteni, hogy világunk – az a politikai, gazdasági és stratégiai rendszer, ami Ázsia fejlődését is lehetővé tette – a második világháború utáni Európa romjaira épült. És csakis azért épülhetett fel, mert az Egyesült Államok megoldást talált Európa megoldhatatlan problémájára.

A 19. század közepe táján az európai nagyhatalmakon tragikus előérzet lett úrrá, amelyből képtelenek voltak ma-

guktól kigyógyulni. Túl sok erős és ambiciózus ország jutott egy relatíve kis területre ahhoz, hogy bármelyikük is biztonságban érezze magát. Voltak időszakok, amikor az európai erőegyensúly működőképesnek bizonyult, de rendre (és látványosan) kudarcot is vallott. 1850 és 1945 között Franciaország és Németország (illetve az első esetben Poroszország) háromszor szállt háborúba egymással: 1870-ben, 1914-ben és 1940-ben. Oroszország és Németország kétszer. Egy alkalommal Anglia és Franciaország együttesen szállt szembe Oroszországgal. A nagyobb háborúk között számos alkalommal majdnem katonai konfliktussá fajult az országok között egyre növekvő feszültség, különösen a Balkánon, illetve az afrikai és a kelet-ázsiai gyarmati zsákmány felosztása kapcsán. Ha az európai erőegyensúly révén mégis tartósabb béke jött létre, azt is a folyamatos háborús fenyegetés, a vitatott vizekre küldött hadiflották, és a fenyegető szárazföldi erők válságidőben való mozgósítása tette lehetővé. Európából az állig felfegyverkezett nagyhatalmak geopolitikai küzdőtere lett, a bizonytalanság körforgása pedig megtörhetetlennek tűnt – mindez a közös európai kultúra és civilizáció, az egyre inkább összefonódó és integrált európai gazdaság, illetve az uralkodó családok közötti vérrokonság ellenére.

Itt jött a képbe – vonakodva – az Egyesült Államok. Az amerikaiak többsége még a második világháború után sem szándékozott globális hatalommá válni; úgy gondolták ugyanis, hogy a világbékét majd valahogy fenntartja az Egyesült Nemzetek Szervezete. Mikor a háború véget ért, a Truman-kormány úgy tervezte, hogy visszahúzódik az óceán innenső felére, rövid idő alatt leépíti fegyveres erőit, csökkent a védelmi kiadásokat, és Európát független „har-

madik erőnek” hagyja meg, amely egyedül is képes szembeállni a Szovjetunióval. Ezt a célt szolgálta eredetileg a Marshall-terv és a többi arra irányuló kezdeményezés, hogy felélesszék az európaiak darabokban heverő önbizalmát, talpra állítsák leharcolt gazdaságaikat, és néhai ellenségekből egy egységes Európát hozzanak létre. Az európaiak azonban nem akartak harmadik erő lenni, és hamar kiderült, hogy egyedül nem is lettek volna képesek rá. Azt akarták, hogy „amerikai katonák” álljanak őrt „köztük és a Vörös Hadsereg között”, és tartsák kordában az újjáéledő Németországot.¹⁰ A NATO szövetség inkább volt Európa ötlete, mint Amerikáé: egyfajta felkérés az európai országok részéről, hogy az Egyesült Államok „terjessze ki birodalmi ernyőjét fölénk”, melyet Amerika csak vonakodva fogadott el, mikor egyértelművé vált, hogy eredeti tervük reménytelen.¹¹

George Kennan ellenezte a NATO ötletét, illetve minden olyan tervet, amely hosszú távú amerikai jelenlétre alapozott Európában. Attól félt, hogy az amerikaiak sem intézményeik, sem természetük révén „nem alkalmasak arra, hogy valódi birodalmi erővé váljanak”, és inkább arra ösztönzött, hogy „fokozatosan mondjunk le Nyugat-Európa biztonságának alapvető felelősségéről”.¹² Csakhogy az amerikaiak épp különböző korlátaik és fenntartásaik miatt váltak vonzóvá a transzatlanti „birodalom” urainak szerepében. Ahogy a szovjetek saját birodalma elkezdte megvetni a lábát keleten, a Csendes-óceán túloldalán található, fizikailag és érzelmileg is távoli nagyhatalom tökéletes *deus ex machinának* tűnt az európaiak dilemmájának megoldására. Az Egyesült Államok kellően messze volt ahhoz, hogy ne legyen túl félelmetes hegemon, és mivel határait

nem veszélyeztette ellenség, kellő biztonságban volt ahhoz, hogy fegyveres erőinek jelentős részét állandó jelleggel több ezer kilométerrel arrébb állomásoztassa. Jól jött az is, hogy Amerika demokrácia volt, és nem csak azért, mert ez közös értékeket jelentett a britekkel és franciákkal, hanem mert, ahogy John Lewis Gaddis történész megjegyezte, a szövetségeseivel való együttműködés demokratikus jellegének köszönhetően a gyengébb hatalmak olyan mértékű autonómiát élveztek, ami nagyon távol állt a birodalmi rendszerekben megszokottól.¹³

A második világháború után az Egyesült Államok hasonlóan fontos szerepet játszott Kelet-Ázsiában, ahol a 19. század végére szintén általánossá vált a szomszédos országok közötti háborúskodás. 1895 és 1945 között Japán és Kína számos alkalommal szállt harcba egymással, és az összecsapások során tízmilliók veszték oda, zömében kínaiak. Japán és Oroszország kétszer esett egymásnak, Korea pedig számos konfliktus, köztük az Egyesült Államokat és Kínát is magába szippantó polgárháború színterévé vált. Az Egyesült Államok mint állandó biztonsági tényező megjelenése nem vetett véget a régió háborúinak – hiszen maga is harcba szállt Koreában és Vietnámban – de a helyi nagyhatalmak közötti háborúskodást sikerült megszüntetnie. Az Amerika és Japán közti szoros biztonsági függés az Egyesült Államok németországi szerepét is segít megérteni. A régió legagresszívebb hatalmától elvették a lehetőséget a további agresszióra, így az népének hatalmas energiáit inkább a gazdasági fejlődésbe, a technológiai innovációba és a nemzetközi kereskedelembe fektethette.

Érdemes visszatekinteni azokra az 1945 utáni nagy

geopolitikai problémákra, amelyeket az Egyesült Államok oldott meg. Ha nem sikerült volna rendezni ezeket, a világunk ma egészen máshogyan festene. Az Amerika által létrehozott európai és ázsiai stratégiai együttműködések a liberális világrend pilléreivé, a globális gazdaság motorjává, a terjeszkedő demokrácia szívévé, valamint a világháborúk és az előző évszázadban elterjedt nagyhatalmi konfliktusok elsődleges gátjává váltak a hidegháború során. A hidegháború alatt Amerika köré kiépülő önjáró liberális rendszer idővel gazdaságilag, katonailag és politikailag is túl erőssé vált fő versenytársa, a Szovjetunió, az oroszok által létrehozni kívánt világméretű kommunista rendszer számára. Az amerikai rend lett az uralkodó világrend. Moszkva korábbi csatlós államai lelkesen csatlakoztak „a Nyugathoz”, lehetővé téve napjaink liberális világának kibontakozását.

EGYÁLTALÁN NEM VOLT TÖRVÉNYSZERŰ, hogy így alakultak a dolgok. Sem isteni gondviselés vagy progresszív teleológia, sem kibontakozó hegeli dialektika nem írta elő, hogy a liberalizmus győzedelmeskedni fog a második világháború végén. Figyelemre méltó világunk lakói hajlamosak azt hinni, hogy a globális demokraciarobbanás, valamint az elmúlt hatvan év során a prosperitást szolgáló, szabad kereskedelmen és szabadpiacokon alapuló liberális gazdasági rendszer csupán az emberiség fejlődésének újabb természetes lépcsőfoka. Előszeretettel képzeljük, hogy a demokrácia győzelme egy eszme győzelme, hogy a piaci kapitalizmus diadala egy jobb rendszer diadala, és hogy mindez visszafordíthatatlan.

Kétségtől kíméltem kellemes gondolat, de a történelem mást

mutat. Számos esetben láthattuk, hogy a demokratikus fejlődés és a gazdasági liberalizáció egyaránt visszafordítható és semmissé tehető. Görögország, Róma és Velence ókori demokráciái mind elbuktak hatalmasabb erőknek vagy saját kudarcaiknak köszönhetően. A kései 19. és a korai 20. században kifejlődött liberális gazdasági rendszer szintén összeomlott a húszas-harmincas években. Az előrébb való eszme nem fog csak azért győzedelmeskedni, mert előrébb való – nagyhatalmakra van szüksége, amelyek képviselik. Vegyük például a demokrácia által akár csak az elmúlt két évszázadban bejárt csúcsokat és mélypontokat. Az amerikai forradalomtól kezdve a 19. század végéig egy adott pillanatban nem volt ötnél több ország a világon, amelyeket demokráciának nevezhattünk volna. Az 1848-ban Európa-szerte fellángoló liberális és alkotmányos forradalmakat hamar leverték; a kései 19. században azonban fellendülés volt tapasztalható. 1900-ra már egy tucat demokráciáról beszélhetünk, amely olyan döbbenetes növekedés volt, hogy sokan azt hitték, egy demokratikus forradalom készül végigsöpörni bolygónkon. Aztán jött az első világháború, és vele Nagy-Britannia, Franciaország és az Egyesült Államok diadala. Európa-szerte demokratikus kormányok jelentek meg: a legyőzött Németországban, Ausztriában és az ottomán Törökországban, valamint Finnországban, Lengyelországban és Görögországban, majd végül Latin-Amerikában is. 1920-ban, miután a demokráciák száma hirtelen a kétszeresére nőtt, James Bryce történész másokkal egyetemben már azon elmélkedett, hogy ez a „demokratizációs tendencia” nem csak átmeneti ingadozás volt, hanem „a törvényszerű társadalmi fejlődésből következő természetes

tendencia”.¹⁴ J. A. Hobson brit közgazdász visszaemlékezései szerint a demokrácia „oly módon tört felfelé a világ legtöbb országában, hogy a politikai evolúció természetes végcéljaként kezdték rá tekinteni. Még azok is elkerülhetetlennek tartották, akik egyébként bizalmatlanok voltak vele szemben.”¹⁵

Az 1920-as és 30-as évek során azonban a tendencia megfordult, és, Samuel P. Huntington szavaival élve, egy „fordított hullám” jött létre. Mussolini 1922-es olaszországi fasiszta hatalomátvétele volt a kezdet, majd Litvánia, Lengyelország, Lettország és Észtország újszülött demokráciái is elestek. Aztán jött Hitler és a náci felemelkedése Németországban a korai 1930-as években, majd Ausztriában és Csehszlovákiában is végbement a kieroszakolt náci hatalomátvétel. 1936-ban elbukott a görög demokrácia, majd Franco és fasiszta rezsimjének köszönhetően a spanyol is. Brazília, Uruguay és Argentína demokráciáinak katonai puccs vetett véget, Japáné pedig egy katonai kormányzatot rejtő maszkká silányult az 1930-as években. Három kontinensen is autoriter erők léptek a törékeny demokráciák helyébe, kihasználva a demokratikus rendszerek sebezhetőségét és a gazdasági válság adta lehetőséget. A folyamat láncreakciószerű volt: ha egy országban győzött a fasizmus, az máshol is lökést adott a hasonló mozgalmaknak. A spanyol fasiszták például katonai segítséget kaptak Németország és Olaszország fasiszta rezsimjeitől. 1939-re, a második világháború előestéjére, a demokráciák száma ismét egy tucatra esett vissza. Az előző negyven év demokratikus fejlődése megsemmisült.

Az első világháborút követő időszak nem csak azt mutatta

meg, hogy a demokrácia terjeszkedése visszafordítható, hanem azt is, hogy a demokrácia nem feltétlenül kerül ki mindig győztesen az eszmék versenyéből. Nem egyszerűen államformák és kormányok megdöntéséről volt szó – Hobson szerint egyenesen a demokrácia eszménye „vesztette el a hitelét”.¹⁶ A szükségszerűség aurája szertefoszlott. Számtalan ember nem hitte el, hogy a demokratikus kormányzás egy jobb utat képvisel.

A fasiszta kormányok erősebbnek, energikusabbnak, hatékonyabbnak és jobb támasznak tűntek a nehéz idők közepette, miközben ügyesen korbácsolták fel a nacionalista kedélyeket. A számos sebből vérző weimari demokráciában, valamint a törekeny és rövid életű olasz és spanyol rendszerekben még erősebben visszhangoztak Hitler, Mussolini és Franco hívószavai. Az 1990-es évek orosz demokráciájának számos gyengesége is így tette vonzóbbá sokak számára Vlagyimir Putyin autoriterebb kormányzási stílusát – legalábbis átmenetileg. Úgy tűnik tehát, hogy az emberek nem csak szabadságra, önállóságra, kibontakozási lehetőségekre és elismerésre vágnak. Ha nehéz idők járnak, ugyanígy igénylik a biztonságot, a rendet és azt, hogy valami nagyobb, magasztosabb dolog részének érezhessék magukat, amely felülírja a függetlenséget és az individuumot – és e szükséglet az autokrácia gyakran jobban kielégíti, mint a demokrácia. Az emberek továbbá hajlamosak a győztesek felé húzni, az 1920-as és 1930-as évek demokratikus és kapitalista országai pedig gyengének tűntek a szemlátomást erőtlől duzzadó fasiszta rezsimék és a sztálini Szovjetunió mellett.

Egy újabb háború és a szövetséges demokráciák (meg

a Szovjetunió) újabb győzelme kellett ahhoz, hogy a tendencia ismét visszájára forduljon. Az Egyesült Államok erővel, valamint Nyugat-Németország, Olaszország, Japán, Ausztria és Dél-Korea tartós megszállásával biztosította a demokrácia fennmaradását. Miután ismét győzelmet arattak a demokráciák és a fasiszmus hitelét vesztette, sok egyéb ország is beállt a sorba. Görögország és Törökország egyaránt ebbe az irányba indultak, ahogy Brazília, Argentína, Peru, Ecuador, Venezuela és Kolumbia is. Európa elkezdte levetni gyarmatait, és az újszülött országok közül néhányan szintén demokratikus kormányzással kezdtek kísérletezni, élükön Indiával. 1950-re már húsz és harminc között volt a demokráciák száma, vagyis a világ népességének közel 40 százaléka élt ilyen rendszer alatt.

Egy eszme győzelme volt ez, vagy a fegyvereké? Az emberiség megállíthatatlan fejlődésének diadala, vagy, ahogy Huntington később megjegyezte, inkább csak „történelmileg különálló események” láncolata?¹⁷ A jelek az utóbira utalnak, hiszen a második világháborút követő nagy demokráciahullámról is kiderült, hogy visszafordítható, amikor a kései 1950-es és korai 1970-es évek között újabb „fordított hullám” mosta végig a világot. Peru, Brazília, Argentína, Bolívia, Chile, Uruguay, Ecuador, Dél-Korea, a Fülöp-szigetek, Tajvan, Pakisztán, Indonézia és Görögország egyaránt autoriter rendszerek uralma alá kerültek ismét. Az újonnan felszabadult afrikai gyarmatok közül Nigéria volt a legjelentősebb, ahol a demokrácia kudarcot vallott. 1975-re világszerte több mint három tucat kormány volt, amely katonai puccs eredményeként került hatalomra.¹⁸

Ráadásul ez a fordított hullám a globális GDP-ben ta-

paszthalható jelentős ugrás idején következett be. 1950 és 1975 között a világgazdaság minden korábbinál nagyobb mértékben növekedett, majd érezhetően lelassult. Miközben tehát egyre több ország érte el a gazdasági fejlődés azon szakaszát, melyet a politológusok a demokrácia számára legideálisabbnak tartanak, a demokráciák száma egyre csökkent. Az 1970-es, de még a korai 1980-as években is igen kevesen beszéltek a demokrácia szükségességéről. 1984-re Huntington úgy gondolta, hogy elértük „világunk demokratikus fejlődésének határait”. A politológus sötét jövőképet festett a demokrácia számára, amikor kijelentette, hogy „jelentős kulturális hagyományok képtelennek bizonyultak annak befogadására”, és hogy „az antidemokratikus kormányok (legfőképp a Szovjetunió) nagymértékben megerősödtek”.¹⁹

Aztán váratlanul megérkezett a „harmadik hullám”. A kései 1970-es évek és korai 1990-es évek között döbbenetes módon 120-ra nőtt a demokráciák száma, amely a világ lakosságának felét foglalta magába. Könnyen lehet, hogy az „arab tavasz” ennek a hullámnak a folytatása, vagy akár egy negyediknek a kezdete. A demokráciarobbanás már lassan öt évtizede tart, ezzel a leghosszabb és legnagyobb mértékű ilyen típusú tendencia a történelem során. Noha voltak visszalépések Latin-Amerika és a néhai Szovjetunió bizonyos részein, egy újabb fordított hullám egyelőre nem alakult ki.

Mivel magyarázható a 20. század utolsó negyedében látott demokratizálódási folyamat tartós sikere? Bizonyára nem a világgazdaság stabil növekedésével és a szabadság, az önállóság és az elismerés iránti általános vágyódással. Ezek fontos összetevők, de önmagukban nem elegendők.

Az emberekben feltehetően mindig van egy belső igény az önállóságra és az elismerésre, mikor ezeket épp nem írja felül egyéb aggály vagy igény. Az 1950 és 1973 közötti gazdasági növekedés erőteljesebb volt, mint az utána következő években, de sem az emberi igények, sem a gazdasági fejlődés nem akadályozta meg, hogy a demokratizálódási folyamat visszaforduljon az 1960-as és a korai 1970-es években. A harmadik hullám érkezéséig számos ország dülöngélt oda-vissza körforgásszerűen a demokrácia és a tekintélyelvűség között, már-már kiszámítható ütemben. A harmadik hullámban az a legkülönösebb, hogy megszakította a demokrácia és autokrácia közötti ciklikus váltakozást – az országok beléptek egy demokratikus szakaszba, és ott is maradtak. De vajon miért?

A választ a hatalom és az eszmék globális elrendeződésében kell keresni. A nemzetközi hangulat az 1970-es évek közepe után egész egyszerűen befogadóbb lett a demokráciák számára, és elutasítóbb az autokratikus rendszerekkel szemben, mint korábban. Huntington tanulmánya kitér az olyan tényezőkre is, mint például a II. Vatikáni Zsinat, amely során megváltoztatták a Katolikus Egyház renddel és forradalommal kapcsolatos doktrínáit, így gyengítve egyes katolikus országok autoriter kormányainak legitimációját. Mindeközben az egyre sikeresebb és vonzóbb Európai Közösség belpolitikai tényező lett olyan országokban, mint Portugália, Görögország vagy Spanyolország, amelyek az EK-tagság nyújtotta gazdasági előnyökre vágytak, ezért úgy érezték, igazodniuk kell a Közösség demokratikus normáihoz. E normák egyre inkább nemzetközi normákká váltak, de tévedés lenne azt hinni, hogy csak úgy a semmiből tűntek

elő, vagy hogy az emberiség természetes evolúciójának eredményei lettek volna. Hogy ismét Huntingtont idézzük: „A demokratikus normák terjedése nagymértékben annak volt köszönhető, hogy a világ legerősebb országa elkötelezte magát e normák iránt.”²⁰

Az Egyesült Államoknak döntő szerepe volt abban, hogy a demokráciarobbanás létrejöhetett, de nem azért, mert világszerte következetes demokratizáló politikát folytatott. Ilyen ugyanis nem volt. A hidegháború során az amerikai külpolitika számos alkalommal támogatott diktatúrákat, többnyire a kommunizmus elleni harc részeként, de néha egyszerűen közönyből. Még azt is megengedte, illetve néha egyenesen sürgette, hogy az Egyesült Államok szempontjából megbízhatatlannak tartott demokratikus kormányokat megdöntsék – így járt Moszadek Iránban 1953-ban, Arbenz Guatemalában 1954-ben és Allende Chilében 1973-ban. Az amerikai külpolitika néha már-már ellenséges volt a demokráciával szemben. Richard Nixon például úgy tartotta, hogy az „nem feltétlenül a legjobb államforma Ázsia, Afrika és Latin-Amerika népei számára”.²¹

Amikor az Egyesült Államok támogatta a demokráciát, akkor sem pusztán elvhűségből tette, hanem gyakran stratégiai céllal. A Reagan-kormányzat tisztségviselői egy idő után rájöttek, hogy a világ több pontján kitöréssel fenyegető kommunista mozgalmak idején a demokráciák valószínűleg hasznosabb szövetségesek az autokráciáknál. Máskor Amerika a belföldi közakaratnak adta meg magát, mikor egy számára roppant kényelmetlen választási helyzetben döntenie kellett, hogy egy népszerűtlen és potenciálisan roskadozó diktatúrát támogasson, vagy „az emberek oldalára áll-

jon”. Ronald Reagan minden bizonnyal szívesen támogatta volna Ferdinand Marcos diktatúráját az 1980-as években, ha nem kerül szembe a Fülöp-szigeteki „néphatalommal”. Csak kevés eset volt, mikor az Egyesült Államok nyíltan a demokratikus alapelvek iránti elkötelezettségéből akart megdönteni egy rendszert – ilyen volt például idősebb George Bush 1989-es panamai inváziója és Bill Clinton 1994-es beavatkozása Haitiben.

Az 1970-es évek közepétől azonban az Egyesült Államok valóban kritikusabb álláspontra helyezkedett a diktatúrákkal szemben. Az emberi jogok szószólóinak vezetésével a Kongresszus feltételekhez kötötte, vagy teljesen elvágta az autoriter szövetségeseknek küldött segélyeket, aminek következtében azok hatalma gyengülni kezdett. Az 1975-ös Helsinki Záróokmány az emberi jogok ügyének felkarolásával pedig segített nagyobb figyelmet irányítani a politikai disszidensekre és a keleti blokk diktatúráinak egyéb kritikusaira. Jimmy Carter elnök a nemzetközi párbeszéd meghatározó témájává emelte a Szovjetunió emberi jogi gyakorlatát, és egyes jobboldali kormányok tevékenységét Latin-Amerikában és másutt. Az amerikai nemzetközi információs szolgálatok, mint például az Amerika Hangja és a Szabad Európa/Szabadság Rádió nagyobb teret adtak műsoraikban a demokrácia és az emberi jogok kérdéseinek. A Reagan-adminisztráció, miután sikertelenül próbálta levenni a napirendről Carter emberi jogi törekvéseit, végül beemelte őket saját programjába, és kifejezett politikájává tette a demokrácia terjesztését. Következetes amerikai politikáról azonban még ekkoriban sem beszélhettünk. Számos szövetséges diktatúrát nemhogy megtűrték, de aktív gazda-

sági és katonai támogatásban is részesítettek az amerikaiak, főleg a Közel-Keleten. Az amerikai politikai irányváltás és az európai erőfeszítések együttes hatása azonban így is jelentős volt.

A harmadik demokratizálódási hullám 1974-ben kezdődött Portugáliában, ahol a „szegfű forradalom” egy félév-százados diktatúrának vetett véget. Ahogy Larry Diamond demokrácia-szakértő is megjegyezte, ez a forradalom nem csak úgy megtörtént magától. Az Egyesült Államok egyes európai demokráciákkal karöltve „komoly erőfeszítéseket tett a demokratikus pártok támogatására”, amely kulcsfontosságúnak bizonyult.²² Az ezt követő másfél évtizedben az Egyesült Államok számos eszközzel, köztük katonai beavatkozással segítette világszerte a demokratikus átalakulásokat és a már meglévő, törékeny demokráciák megmaradását. Amikor a Dominikai Köztársaság régóta hatalmon lévő elnöke nem volt hajlandó lemondani, Carter katonai lépésekkel fenyegetőzött. Grenada 1983-as megszállásával Reagan egy demokratikus kormányt juttatott újból hatalomra egy katonai puccs után. 1986-ban a Fülöp-szigeteken az Egyesült Államok katonai fenyegetéssel akadályozta meg, hogy Marcos erőszakkal tegye semmissé az elvesztett választás eredményét. Manuel Noriega tábornoknak ugyan sikerült a csalást véghezvinnie Panamában, de Bush 1989-es inváziója ott is demokráciát hagyott maga után. Mindeközben az Egyesült Államok sikeresen használta befolyását, hogy katonai hatalomátvételt akadályozzon meg Hondurasban, Bolíviában, El Salvadorban, Peruban és Dél-Koreában. Máshol arra ösztönözött elnököket, hogy ne maradjanak hivatalban az alkotmányban meghatározott időtartamon túl. Hun-

tington becslései szerint nagyjából másfél évtized leforgása alatt Amerika támogatása „kulcsfontosságúnak bizonyult a Dominikai Köztársaság, Grenada, El Salvador, Guatemala, Honduras, Uruguay, Peru, Ecuador, Panama és a Fülöp-szigetek demokratizálódási folyamatainak szempontjából, és hozzájárult Portugália, Chile, Lengyelország, Korea, Bolívia és Tajvan demokratikus átalakulásához”.²³

A kései 1970-es és 1980-as évek demokratizálódási hullámához számos globális és helyi fejlemény hozzájárult, és elképzelhető, hogy akkor is így alakultak volna a dolgok, ha az Egyesült Államok kevésbé befolyásos szereplőként van jelen az események során. A kérdés inkább az, hogy a demokratikus mozgalom ugyanilyen méretű és tartósságú lett volna-e. Európa és Japán stabil demokráciázónái erős mágneseknek bizonyultak. A liberális szabadpiaci és szabadkereskedelmi rendszer egyre inkább maga mögött hagyta a kommunista blokk stagnáló gazdaságait, különösen az információs forradalom hajnalán. Az Egyesült Államok és más sikeres demokráciák aktív részvételének köszönhetően létrejött egy széleskörű, ha nem is univerzális konszenzus, amely sokkal inkább a demokratikus államformákat pártolta az autoriter rendszerekkel szemben.

Diamond és mások is rámutattak annak a jelentőségére, hogy ezek a „globális demokratikus normák minden korábbinál jobban megmutatkoztak a regionális és nemzetközi intézményekben és egyezményekben”.²⁴ E normák hatással voltak a különböző országok belső politikai folyamataira, megnehezítették az autoriter erők számára, hogy átvészeljék a politikai és gazdasági viharokat, és megkönnyítették a demokratikus mozgalmaknak, hogy legitimációt szerezzenek.

Csak hogy a „normák” is mulandók. Az 1930-as években fasiszta diktatúrák diktálták a trendeket, míg az 1950-es és 1960-as években a szocializmus különböző fajtái örvendtek nagy népszerűségnek. Az 1970-es évektől napjainkig azonban az Egyesült Államok és egy maréknyi más demokratikus erő diktálta a divatot, és hirdette – egyesek szerint erőltette – a demokratikus elveket, beágyazva őket a nemzetközi intézményekbe és egyezményekbe.

Az Egyesült Államok szerepe jelentős volt abban is, hogy a gyengébb demokráciák is megvethették lábukat. Amerika legnagyobb sikere talán az volt, hogy megelőzte a kibontakozóban lévő demokráciák elleni katonai puccsokat. Az Egyesült Államok bizonyos szempontból egy akár természetesnek is mondható körforgásba avatkozott bele, mikor megakadályozott egy-egy autoriter irányba való elmozdulást, mikor az az adott országban épp „esedékes” lett volna. Nem arról volt szó, hogy az Egyesült Államok mindenfelé a demokráciát exportálta volna. Gyakran inkább a fiatalok védelmezőjeként meggátolta, hogy az ifjú demokráciák megbukjanak – például a Fülöp-szigeteken, Kolumbiában és Panamában. Ennek köszönhetően a harmadik hullám kivételesen nagy kiterjedésű és tartós volt.

Végül ott volt még a Szovjetunió összeomlása, valamint vele együtt a kelet-európai kommunista kormányok bukása és az azokat követő demokratikus rendszerváltoztatások. Mindig is vitatott kérdés marad, hogy az Egyesült Államok mennyiben segítette elő a szovjet rendszer összeomlását. Kétségtelenül volt benne szerepe, mind a szovjet birodalom katonai feltartóztatásával, mind pedig a gazdasági és technológiai verseny megnyerésével. Ugyanakkor a kelet-eu-

rópai demokratizálódási hullám nem elsősorban Amerika érdeme volt. A néhai Varsói Szerződés népei már régóta meg akartak szabadulni a szovjet uralomtól, és vele együtt a kommunizmustól. Csatlakozni akartak Európa többi részéhez, amely egy még az Egyesült Államokénál is vonzóbb gazdasági és társadalmi modellt ígért számukra. Nem kizárólag a szabadság és a jólét iránti vágyuknak köszönhető azonban, hogy mindannyian demokratikus berendezkedést alakítottak ki országaikban – Kelet- és Közép-Európa népei szerettek volna az amerikai „védelmi ernyő” alá tartozni. A stratégiai, a gazdasági, a politikai és az ideológiai dimenziók ezáltal elválaszthatatlanná váltak. Akik a NATO, majd később az Európai Unió tagjai akartak lenni, tudták, hogy minderre esélyük sincs, ha nem bizonyítják a demokrácia iránti elkötelezettségüket. E demokratikus átalakulások, amelyek a harmadik hullámot inkább demokratikus szökőárrá változtatták, egy más nemzetközi rendszerben nem feltétlenül mentek volna végbe. Az, hogy egyáltalán létezett egy demokratikus, egységes és fejlődő Nyugat-Európa, mely mágnesként funkcionált keleti szomszédai számára, Amerika második világháború utáni politikájának köszönhető.

Az erőviszonyok elrendeződése minden nemzetközi rendszerben hatással van az abban létrejövő kormányzati formákra. Elég csak összevetni a kései 20. századi demokratikus mozgalmak sorsát az Európán 1848-ban végigsöprő liberális forradalmakéval. A Franciaországból induló, Népek Tavaszaként ismert eseménysorozatban liberális reformerek, alkotmánypártiak, nacionalisták és a felemelkedőben lévő középosztály tagjai, valamint radikalizálódott munkások és szocialisták vettek részt. Hetek leforgása alatt királyokat és

hercegeket buktattak meg, és megrengették a német, olasz, francia, lengyel, osztrák, magyar és román trónt. Végül azonban elbuktak, részben az összetartás hiánya miatt, de részben azért, mert az autokratikus hatalmak erővel levertek őket. Az orosz cár Romániába és Magyarországra parancsolta katonáit, a német hercegségekben pedig a porosz hadsereg segítségével fojtották el a liberális forradalmat. Tüntetők tízezrei haltak meg Európa utcáin. A kard erősebbnek bizonyult a tollnál.

Mindehhez az is hozzájárult, hogy a liberálisabb Anglia és Franciaország semleges álláspontra helyezkedett a liberális forrongás alatt, jóllehet anno Franciaország forradalma ihlette és indította újtára a páneurópai mozgalmat. A brit monarchia és arisztokrácia félt az otthoni radikalizmustól, és Franciaországgal együtt fontosabbnak tartották megőrizni a nagyhatalmak közötti békét, mint liberális eszmétársaik segítségére sietni. Az öt európai nagyhatalom közötti erőegyensúly fennmaradása mindenhol az ellenforradalmi törekvéseket segítette, és a Népek Tavaszát elfojtották.²⁵ Európa reakciós erői évtizedekre megerősödtek a liberalizmussal szemben.

A kutatók számos elméletet gyártottak már arra, hogy Európa és a világ mennyire másképpen fejlődhetett volna, ha 1848 liberális forradalmi sikerrel járnak, illetve főképpen arra, hogy hogyan alakult volna Németország történelme, ha a nemzeti egység egy liberális, parlamenti rendszer égisze alatt valósult volna meg, és nem a „Vaskancellár” Bismarck által, aki háborúval, a Hohenzollern-dinasztia vezette konzervatív porosz hadseregre támaszkodva kovácsolta egybe a nemzetet. A. J. P. Taylor történész szerint a történelem

fordulóponthoz érkezett 1848-ban, de Németország „nem volt képes vele fordulni”.²⁶ Tanulhattak volna a németek más leckét, mint amit Bismarck adott fel, miszerint „a kor nagy kérdéseit nem beszédekkel és többségi határozatokkal döntik el, hanem vérrel és vassal”.²⁷ A kor nemzetközi rendszerének sajátosságai nem segítették elő a liberális és demokratikus változásokat. Mivel a 19. századi európai erőegyensúly nem a demokráciának kedvezett, így, nem meglepő módon, a demokrácia sehol nem diadalmaskodott.²⁸

Azon is eltöprenghetünk, hogy hogyan nézne ki világunk manapság, ha az Egyesült Államoknak nem jut ekkora szerep a demokráciának kedvező nemzetközi környezet kialakításában, és hogyan alakulnának a nemzetközi kérdések, ha az Egyesült Államok többé nem lenne képes betölteni e szerepet. A demokratikus átalakulás még kedvező körülmények között sem elkerülhetetlen. Van, hogy egy ország olyan átmeneti stádiumba lép – gazdaságilag, társadalmilag és politikailag –, ahol a demokratikus irányba való elmozdulás valószínűsége növekszik vagy csökken, de e változás irányát gyakran külső tényezők, általában kurrens nagyhatalmak befolyásolják. A liberális mozgalmakkal szembenálló konzervatív erőket támogató erős autoriter hatalmak képesek visszafordítani a természetes demokratikus fejlődést, de a demokratikus országok is képesek győzelemre segíteni olyan liberális erőket, amelyek önállóan elbuknának. Akárcsak az 1840-es években, az 1980-as évek liberális mozgalmait is országonként egyéni tényezők hívták életre, de sikerük vagy kudarcuk nagymértékben függött a nemzetközi erőviszonyoktól. Amerika korában ez az egyensúly általában a demokráciának kedvezett, amely megmagyarázza, miért

jártak sikerrel e kor liberális forradalmai. Ha az Egyesült Államok nem képviselt volna ekkora erőt, akkor kevesebb rendszerváltoztatás járt volna sikerrel, és azok is könnyen kérészerűek lehettek volna – és akkor ma egy sekélyebb, könnyebben visszafordítható hullámról beszélnénk.²⁹

Az arab világban tapasztalható forrongásra adott amerikai válasz jól illusztrálja, hogy az amerikaiak még átfogó tervek vagy akár szándék nélkül is a demokrácia felé billenthetik a mérleg nyelvét. 2004 és 2010 között az Egyesült Államok megpróbálta enyhe nyomásnöveléssel szerény politikai reformokra ösztönözni az arab államokat, bár e törekvés erőtlen és egyenetlen volt. Mikor azonban egy tunéziai boltos felgyújtotta magát, és ezzel az egész régióra kiterjedő mozgalmat robbantott ki, Amerika pár héten belül elkezdte megvonni az egyiptomi Hoszni Mubárákhoz hasonló régi szövetségeseknek nyújtott támogatást, majd erőszakkal akadályozta meg, hogy Kadhafi líbiaiakat mészároljon le Bengáziban. Az Egyesült Államok eredeti célja nem a diktátorok megdöntése volt, de végül mindkét esetben úgy érezte, hogy az eltávolításukat követelő nép oldalán a helye. E váratlan döntések nyomán az Amerika által képviselt erő döntő tényező lett az arab politikai zűrzavar keretét képező regionális és nemzetközi környezetben. Líbiában Franciaország és Nagy-Britannia ragadta magához a vezető szerepet, de az Egyesült Államok nélkül egyikőjük sem lett volna képes megszerezni a kellő nemzetközi támogatást, és ennyire hatékony hadműveleteket levezényelni. Amerika jóval kevesebbet tett, mint amennyit tehetett volna, de amit végül megtett, az döntő fontosságúnak bizonyult. Ha az Egyesült Államok gyengébb lenne, ha nem lenne nagyobb hatalma

a nemzetközi rendszerben, mint Oroszországnak és Kínának, akkor a régió diktátoraira aligha nehezedett volna akkora nyomás, hogy végül lemondjanak vagy megbukjanak.

Ironikus, de egyáltalán nem szokatlan, hogy miután az Egyesült Államok segítségével közel-keleti diktátorok buktak meg, az amerikaiak vegyes érzésekkel tekintenek a jövőbe. Néhány arab országban kétségkívül iszlamista csoportok fognak hatalomra jutni, és az így megalakuló kormányok kevésbé készségesen szolgálják majd Amerika egyes érdekeit, mint a korábbi diktatúrák. Nem ez lenne az első alkalom. A Fülöp-szigeteken Marcost hasonlóképpen amerikai segítséggel távolították el, mire a Marcost követő demokratikus kormány az Egyesült Államokat távolította el a fülöp-szigeteki légi és tengeri bázisokról. Latin-Amerika, Ázsia és más területek diktátorai bizonyos szempontból gyakran megbízhatóbb szövetségesnek bizonyultak, mint az őket leváltó demokráciák. És nem is mindig terem demokrácia ott, ahol Amerika megbuktat egy diktátort. Az Egyesült Államok 1979-ben megvonta támogatását az iráni sahtól, mire egy vadul Amerika-ellenes és antidemokratikus iszlám teokrácia került hatalomra – sokan attól tartanak, hogy napjaink közel-keleti felfordulása is ilyen véget érhet.

A demokrácia térnyerése mindazonáltal az amerikai világrend egyik alapvető jellemzője. Még ha időnként sérültek is az amerikaiak bizonyos érdekei, kárpótolta őket az a tény, hogy általánosabb érdekeik egy békésebb világban és egy nyitottabb gazdasági rendszerben érvényesülhettek. Bizonyítható, hogy két demokrácia között ritkább a háború, és hogy a politikailag liberális kormányok nagyobb va-

lőszínűséggel preferálják a liberális gazdasági rendszereket. Általánosságban elmondható, hogy Amerika számára minden szűkebb és rövidebb távú érdeknél előrébb való a liberális világrend iránti igény. Egy egyiptomi szövetséges elvesztése például lehet, hogy egy egészségesebb világrendet eredményez. Valószínűleg ez az oka, hogy Amerika bizonyos esetekben annak ellenére is demokratikus (vagy legalábbis annak mondott) mozgalmakat támogatott, hogy rövid távú érdekei mást kívántak. Pontosan ez az a hajlam, amelynek köszönhetően az amerikaiak gyakran bármiféle számítást nélkülözve úgy döntöttek, hogy a demokrácia zászlaja alatt vonulók mellé állnak, és ezáltal lehetővé tették a demokrácia bámulatos mértékű és tartós terjedését a jelenlegi világrendben. Mindegy, hogy igaz-e az amerikaiak azon hiedelme, miszerint a demokrácia mindenhol, mindenki számára a legjobb kormányzati forma, illetve az *egyetlen* legitim kormányzati forma; ha az amerikaiak nem hittek volna ebben, és nem cselekedtek volna időről időre ennek megfelelően, akkor az elmúlt évtizedek demokratizálódási hulláma nem jöhetett volna létre.

HASONLÓAN SZÓL A JELENLEGI LIBERÁLIS GAZDASÁGI REND TÖRTÉNETE. Sokan úgy vélik manapság, hogy a nemzetközi szabadpiaci rendszer csupán a globális gazdaság fejlődésének egy újabb lépcsőfoka. A globalizáció velejárói, a kommunikációs és technológiai forradalmak, valamint a nemzetek és népek egyre növekvő egymásrautaltsága együtt egy szükségszerű és önfenntartó rendszert hoztak létre.

A tapasztalat ugyanakkor azt mutatja, hogy a liberális

nemzetközi gazdaság sem szükségszerű képződmény. A szabad piacon és kereskedelmen alapuló világ gazdaság nem magától alakul ki: egyszerre szabadon választott és az erősebb által a gyengébbre gyakorolt kényszer. Robert Gilpin politológus így ír róla: „Egy liberális nemzetközi gazdasági rendszer nem jöhet létre, és nem fenntartható, ha a legerősebb állam(ok) nem áll(nak) mögötte.”³⁰ Ha az emberek is úgy akarják, a technológiai innováció és a társadalmi folyamatok egyaránt erősíthetik az ilyen rendszereket, ehhez azonban szükség van az emberek és nemzetek akaratára, különösen a legnagyobb hatalommal rendelkező – tehát a domináns – államok akaratára. Mivel az országok csak nagyon ritkán cselekszenek alapvető érdekeikkel ellentétesen, a domináns hatalmaknak tényleg hinniük kell abban, hogy gazdagságuk és hatalmuk növekedését a liberális gazdasági rend szolgálja leginkább.

A hagyományos vélekedés szerint a liberális gazdasági rend mindenki érdekeit egyaránt szolgálja, ezért minden hatalmi pozícióban lévő ország támogatására számíthat. A történelem azonban majdnem az ellenkezőjét mutatja. Nagyon kevés erős ország vélte úgy valaha, hogy népének jóléte szorosan függ a liberális, szabad kereskedelmen alapuló nemzetközi gazdaságtól, és mutatott kellő hajlandóságot és képességet arra, hogy létrehozza és fenn is tartsa azt. Valójában a nemzetállamok modernkori történetében összesen kettő ilyen ország volt: Nagy-Britannia a 19. században, és az Egyesült Államok a 20. században.³¹ Az elmúlt néhány évszázad egyéb hegemon nagyhatalmai – a 16. század otománjai és II. Fülöp Spanyolországa, Franciaország a 17. és 18. században, Németország a 19. és 20. században, valamint

a Szovjetunió – nem igazán voltak érdekeltek szabad piacokban, szabad kereskedelemben és egy liberális gazdasági rendszerben. Nem meglepő módon e hatalmak egyike sem próbálkozott ilyen rendszer kiépítésével.

A ma ismert globális szabadpiaci gazdaságot a brit hatalom hozta létre a 19. században, és mikor Nagy-Britannia megengott a két világháború között, e liberális rendszer nem öröklődött át simán támogatók egy új csoportjára, hanem összeomlott. Az 1920-as és 1930-as években az Egyesült Államok volt az egyetlen ország, amelynek talán meglett volna a kellő érdekeltsége, hajlandósága és képessége, hogy egyben tartsa a globális szabadpiaci rendszert, de az amerikaiak akkoriban nem vágytak erre a szerepre. Az elképzelés csak akkor vetette meg igazán a lábát, mikor a második világháború végén az amerikaiak hozzáfogtak egy tartós liberális gazdasági rend kiépítésébe, és akkor is csak a világ azon részein, melyek nem a Szovjetunió vagy Kína ellenőrzése alatt álltak. A liberális gazdasági rend nem az evolúció elkerülhetetlen produktuma, hanem tudatos döntés eredménye.

A szabad piacok és szabad kereskedelem által uralt rendszer mind Nagy-Britannia, mind az Egyesült Államok esetében egy különleges nagyhatalom sajátosságait és igényeit tükrözte: mindkét ország fejlett iparral, demokratikus és kapitalista berendezkedéssel, és ami roppant fontos, „szigeti” hatalom lévén roppant ütőképes haditengerészettel rendelkezett. A britek és az amerikaiak sem mindig favorizálták azonban a szabad kereskedelmet, hiszen Nagy-Britannia például merkantilista volt a 17. és a korai 19. század között. Mindkét ország csak hosszú protekcionista korszak után

váltott a szabad kereskedelemre. Ám hatalmuk teljében – Nagy-Britannia a 19. században, az Egyesült Államok a 20.-ban – mindkét ország számára a nyitott piacok és a szabaddá tett kereskedelem volt a legelőnyösebb. Fejlett iparuk a legnagyobb volt a világon, erőteljes gazdaságukat pedig a termékek és a tőke exportja egyaránt táplálta. Félelmetes hajóhadaik révén uralták a tengereket és a kereskedelmi útvonalakat, versenytársaik pedig többnyire szárazföldi hatalmak voltak, így ők is rájuk voltak utalva, hogy a tengeri útvonalak nyitva maradjanak. E két tényező, a tengerek feletti uralom és a szabadpiaci kapitalizmus tette Nagy-Britanniát és az Egyesült Államokat a mai globalizálódott gazdaság szüleiévé – hiszen, bár az általuk uralt nyitott gazdasági rendszer mindkettőjük számára különleges előnyöket biztosított, más országok és népek gazdasági fejlődése is alapvető érdekük volt. A kapitalisták nem profitálhatnak a tengerentúli üzletekből, ha az ottani népeknek nincs szükségük a termékeikre, vagy nem tudják megfizetni őket. Nagy-Britanniát és az Egyesült Államokat egyaránt erős önös érdek motiválta mások segítésére, néha még kisebb áldozatok árán is, mivel ezáltal hosszútávon jövedelmező piacokat alapoztak meg exportjaik és befektetéseik számára. Ez főleg az Egyesült Államokra volt igaz, mivel Nagy-Britannia még mindig egy hatalmas gyarmatbirodalom ura volt, amikor elérte a gazdasági fejlődés e szakaszát. Az Egyesült Államok marxi kifejezéssel élve „neokolonialista” gazdasággal rendelkezett, amely a dominancia és a nyitott piacok minden előnyét élvezte anélkül, hogy vállalnia kellett volna a tényleges gyarmatosítással járó terheteket, költségeket és megkötéseket. Az amerikai módszer lényege, melyre a Marshall-terv és

Japán a két legjobb példa, abban állt, hogy Európa és Ázsia háború utáni gazdaságait amerikai segítséggel kell talpra állítani. Az Egyesült Államok „biztosította a hatékony globális piacok működéséhez szükséges közjavakat, mivel ez jó üzlet volt számára”.³²

Kapóra jött, hogy Amerika gazdasági érdekei ilyen könnyedén illeszkedtek az általa elképzelt globális biztonsági stratégiába. A japán és az európai gazdaságok újjáélesztésével az Egyesült Államok mindkét területet erős védőgáttá tette a Szovjetunióval szemben, ráadásul úgy, hogy nem különösebben kellett a fegyveres erőire hagyatkoznia. Ezzel tökéletes kapitalista megoldást talált egy stratégiai és gazdasági problémára.

Ennek az alapvetően hasznosító viselkedésnek a melékhatása volt a korábban soha nem látott mértékű globális gazdasági fejlődés, amely nem csak a transzatlanti Nyugatot érintette, hanem a fejlődő világot is. Ahogy John Kenneth Galbraith jegyezte meg egyszer: „A nemzetek csak rendkívül rövid találkozásokból ismerik a jólétet. A történelem során szinte mindegyikük roppant szegény volt.”³³ Az amerikai hegemonia idején a globális gazdaság a történelem legnagyobb és legtartósabb jóléti korszakát hozta el. 1950 és 2000 között a világ éves GDP növekedése 3,9 százalék volt, szemben az 1820 és 1950 közötti időszakban mért 1,6 százalékkal, és az 1500 és 1820 közötti időszakra becsült 0,3 százalékkal. Mi több, az ekkor tapasztalt prosperitás nem csak mértékében, hanem kiterjedésében is nagyobb volt, mint korábban. Még amikor a kései 19. és korai 20. században Nagy-Britannia és más európai gyarmatosítók élénk kereskedelmet folytattak és komoly pénzeket fektet-

tek be az általuk uralt területeken, a gazdasági fejlődés fő haszonélvezői a gyarmattartó európaiak voltak. A brit és európai gyarmatbirodalmak korában India, Kína és Ázsia más országainak növekedési rátái alacsonyak voltak (1820 és 1870 között 0,03, 1870 és 1913 között 0,94, 1913 és 1950 között pedig 0,9). 1950 után azonban az ázsiai növekedési ráta rendre utolérte vagy megelőzte az európaiat és az amerikaiat (1950 és 1973 között 5,18, 1973 és 1998 között 5,46).³⁴ Csak 1980 és 2002 között több mint háromszorosára nőtt a világkereskedelem.³⁵

Mindez drámai javulást eredményezett az Európán kívüli népek gazdasági helyzetében. E jóléti korszak kezdetén Paul Collier közgazdász szerint még nagyjából egymilliárd gazdag és ötmilliárd szegényember osztozott Földünkön, utóbbiak túlnyomó többsége pedig a transzatlanti világon kívül élt.³⁶ A 21. század elejére azonban a szegények négyötöde már a szegénységből kivezető úton járt. A globális prosperitás korszakában szegények tömegeinek sorsa fordult jobbra, a világ szegény övezeteiként ismert területeken pedig olyan, ma már feltörekvő gazdaságok indultak fejlődésnek, mint Kína, Brazília, Törökország, India és a Dél-afrikai Köztársaság.

A fellendülés nem közvetlenül az Egyesült Államok érdeme volt. Sokkal inkább a Teng Hsziao-ping nevéhez fűződő kínai reformok és más kormányok hasonló intézkedései, valamint népeik kemény munkája és vállalkozó szelleme révén jött létre. De ezek a gazdasági sikerek egy olyan általános környezetben születtek, amely kedvezett a hasonló törekvéseknek: egy viszonylag békés nemzetközi rendszerben, ahol a kereskedelem egyre szabadabb és biz-

tonságosabb volt, és amelynek domináns országa, ha önös érdekből is, de érdekelt volt más államok gazdasági növekedésében.

Nem volt szükségszerű, hogy így alakulnak a dolgok. A Szovjetuniónak egyáltalán nem állt érdekében a szabadpiacok megjelenése, ahogy Kínának sem, amíg az 1970-es évek végén át nem állt a piaci kapitalizmusra. A jelentős haditengerészet nélküli kontinentális hatalmak általában inkább a zárt piacokat részesítik előnyben, melyeket képesek hatalmas szárazföldi erőikkel uralni. A Kínai Császárság évszázadokon át gyakorlatilag elzárta magát a külkereskedelemtől, míg végül a nyugati hatalmak erővel meg nem nyitották a birodalom kapuit. Még a modern európai szárazföldi hatalmak is gyakran kíséreltek meg zárt gazdasági rendszereket kialakítani. Erre törekedett többek között Napóleon is, aki az általa vizionált „kontinentális rendszerrel” úgy akarta térdre kényszeríteni Nagy-Britanniát (vagyis egy szigeti hatalmat), hogy az egész európai kontinenst egy zárt kereskedelmi rendszerre alakítja. A kései 19. századtól a hitleri évekig Németország következetesen azon dolgozott, hogy nyersanyagok és munkaerő reményében uralma alá vonja Franciaországot és Kelet-Európa bizonyos részeit. Még a Japán Császárság is – annak ellenére, hogy egy erős haditengerészettel rendelkező szigeti hatalom volt – egy általa uralt, zárt ázsiai gazdasági zónát próbált létrehozni „Nagy-kelet-ázsiai Közös Felvirágzás Övezete” néven, amelyből kedve szerint zárhatott volna ki más nagyhatalmakat.

A második világháború utáni években a fejlődő világ számos országa nem a kapitalista piacmodellt vette át, rész-

ben azért, mert nem hitték, hogy érdemben versenyre kelhetnének a domináns kapitalista hatalmakkal. A növekvő globális összvagyon nem oldotta meg a nemzeteken belüli és nemzetek közötti jövedelemegyenlőtlenséget – gyakran épp, hogy súlyosbította. Így hát a szabad piacra és kereskedelemre épülő gazdaságot nem mindenhol vették át önkéntesen és hálásan. Lehet, hogy az amerikaiak (ahogy előttük a britek is) úgy hiszik, hogy a szabadpiaci és szabadkereskedelmi rendszer a gazdagodás lehetőségét hozta el a fejlődő országoknak, de ahogy egy kutató megjegyezte, „a lehetőségeket” ettől még gyakran „rá kellett erőltetni a vonakodó partnerekre. [...] A szabad kereskedelem az erősek politikája.”³⁷

Az amerikaiak általánosságban úgy gondolják, hogy a szabadpiac végül mindig, minden más alternatíva felett győzedelmeskedik, mivel egyszerűen nincs jobb nála. Pedig a kapitalizmus néha alulmarad, és időről időre elhittelteleníti magát a fellendülés és a csőd látszólag elkerülhetetlen váltakozásával. Néha a kapitalista vállalkozók miatt dől össze a rendszer, mikor különböző cselekkel megpróbálják kijátszani azt. Az 1920-as és 1930-as években Marx jóslatának igazat adva sokan úgy hitték Európában – sőt néhányan még Amerikában is –, hogy a kapitalizmus végzete, hogy elpusztítsa önmagát. Az 1970-es évek magas olajárai és stagflációja idején számos etatista modell (például a japánoké) sikeresebbnek tűnt, ma pedig a másodlagos jelzáloghitel-válság és a nagy gazdasági recesszió, valamint az Európai Uniót érintő pénzügyi nehézségek együttesen ismét világszerte felébresztették a kapitalizmussal szembeni kételyt. Sokan azon kezdtek tűnődni, hogy vajon nem

jobb-e a kínaiak központosított modellje.

A korai huszadik század tanulsága, hogy a jobb eszme néha még akkor sem nyer, ha tényleg nyilvánvalóan jobb. Az első világháborút megelőző évtizedben az európai gazdasági növekedés elérte a figyelemre méltó évi 5 százalékot, mivel a kor egyetlen tengeri szuperhatalma, Nagy-Britannia, a kontinensen és világszerte is nagymértékben kiterjesztette a gazdasági élet kereteit. A vezetékek nélküli távíró és az óceánjáró gőzhajó által útnak indított „globalizáció” ugyanakkora csodának számított a kései 19. század embere számára, mint napjaink technológia által hajtott globalizációja mai szemmel. A világgazdaságra kifejtett élénkítő hatása is hasonló volt – John Maynard Keynes egyenesen „gazdasági Eldorádónak” nevezte. Ráadásul, ahogy Keynes fogalmazott, ezt a szokatlanul erős nemzetközi gazdasági robbanást jó ideig nem szakították meg a „militarista és imperialista politika, a faji és kulturális versengés, a monopóliumok, megszorítások és kizárás”.³⁸

Aztán hirtelen mégis megszakadt. Először jött az első világháború több tízmillió halottja és hatalmas, nemzeteket megnyomorító pusztítása. Aztán jött az állam uralta gazdaságok felé való fordulás a fasiszta országokban és a Szovjetunióban. A háborúk közötti években a bukott demokráciákat leváltó diktatúrák békeidőben is a kormány által irányított, háborús gazdasági modellt alkalmazták. Az utolsó csepp az 1920-as években az volt, amikor is a fejlett gazdaságokban a szabad kereskedelem helyét a protekcionizmus és a magas vámtarifák vették át, majd beütött a nagy világgazdasági krach. Az első világháború és az azt követő gazdasági és kereskedelmi intézkedések elpusztították

az európai liberális gazdasági rendet.

Mindebből az a tanulság, hogy a technológiai fejlődés, a kommunikáció és a közlekedés területén bekövetkező forradalmak és egyéb tényezők elősegítik, de nem garantálják a szabadabb kereskedelmet és piacokat, és nem védik kellő biztonsággal a rendszert az erős nemzetektől, valamint az emberi butaságtól. Számos ország élvezi a liberális gazdasági rend előnyeit, és ők szeretnék is, ha az fennmaradna. De ahogy az első világháború is megmutatta, az országokat nem csak a gazdasági kérdések érdeklik.

A nagyhatalmak közti háborúk persze mindig megbolygatják a nemzetközi rendszereket, és az aktuális világrendet eltörölve, sok vér árán újat szülnek. Emellett hatalmas pusztítást visznek végbe a világgazdaságban, átformálják a normákat, eszméket, és megváltoztatják az emberek gondolkodását, életmódját és hiedelmeit. Ilyen hatással voltak a napóleoni háborúk és a két világháború is, amelyek nem csak közvetlenül alakították át a nemzetközi rendet, hanem a nyomukban létrejövő orosz és kínai forradalmak révén is. Még a visszafogottabb nagyhatalmi konfliktusok is alapvető változásokat hozhatnak a nemzetközi rendben: a francia–porosz háború egy új, egységes Németországot hozott létre, melynek komoly következményei voltak az európai béke szempontjából, az orosz–japán háború pedig egy olyan Japán születését jelezte, amely képes volt uralni Kelet-Ázsiát – melynek szintén komoly következményei voltak azon világrész békéjét illetően.

Sokan úgy hiszik, hogy ma már elképzelhetetlen a nagyhatalmak közötti háborúskodás. Hogy az Amerika által uralt kort meghatározó nagyhatalmi béke nem csak

átmeneti pihenő, hanem az emberiség új, maradandó stádiuma, egy visszafordíthatatlan lépés fajunk fejlődésében. Egy demokratikus béke-elmélet úgy tartja, hogy mivel két demokrácia ritkán indít háborút egymás ellen, a demokrácia terjedése jelentősen csökkenti a háború esélyét. Sokan úgy hiszik, hogy a kölcsönös gazdasági függés szintén gátat szab a háborúnak, hiszen az egymással kereskedő, és ezáltal a másik jólététől függő országok aligha akarnak egymásnak esni. Lehet, hogy a történelem során a legfőbb háborús motiváció a különböző területek feletti uralom megszerzése volt, de ma sokan úgy látják, hogy a területek megkaparintásánál mára fontosabb lett a megfelelő piacok és technológiák birtoklása. Miért harcolna tehát bárki területekért?

Néhányan egyenesen azt állítják, hogy az emberek levetkőzték az erőszakra való hajlamukat, és a „szocializációnak” köszönhetően inkább a békét és az erőszakmentes megoldásokat részesítik előnyben. Az 1945 óta háborúból, etnikai konfliktusokból és katonai puccsokból fakadó halálesetek számának jelentős csökkenéséből kiindulva Steven Pinker evolúciós pszichológus úgy véli, hogy az emberek embertelenségre való hajlama „drámai mértékben csökkent”. Nagyobb együttérzéssel viseltetünk egymás iránt; megtanultuk, hogy a békés együttműködés gyümölcsözőbb, mint a viszály és a versengés; nagyobb értéket tulajdonítunk az emberi életnek.³⁹ A mai világ effajta, egymást erősítő jellegzetességeinek fényében nem meglepő, hogy egyes politológusok arra a következtetésre jutottak, hogy a vezető hatalmak közötti háború ma már nem csak valószínűtlen, hanem „szó szerint elképzelhetetlen”.⁴⁰

Kétségtől vonzó érvelés. Az amerikaiak, az európaiak

és a felvilágosodás egyéb gyermekei hajlamosak azt hinni, hogy a történelem menete egy fokozatos fejlődési folyamatként értelmezendő. Ez egyaránt elképzelhető egyenes vonalként vagy egy dialektika eredményeként, mely során az emberi faj megtanulja irányítani és alakítani saját természetét és az őt körülvevő világot. A felvilágosodást meghatározó filozófusok háromszáz évvel ezelőtt azt jósolták, hogy az értelem apránként győzedelmeskedik az ember állati ösztönei felett. A nemzetközi viszonyok területén a kereskedő köztársaságok előretörésében a háború majdani ellenszerét látták. Úgy hitték, az országok közötti kereskedelem növekedése majd megszelídít minket, és megpuhítja az emberek atavisztikus és erőszakos hajlamait. Várták a napot, amikor a nemzeteket a törvények és a józan észen alapuló intézmények irányítják.

Ez a fajta gondolkodás szinte pontosan egy évszázaddal ezelőtt tetőzött. „A nemzetek kora a végét járja”, mondták a 20. század hajnalának haladó szellemiségű vezetői. „A kereskedelem szükségletei erősebbek a nemzetek akaratánál.”⁴¹ Az 1910-ben megjelent *Rossz üzlet a háború* (*The Great Illusion*) című könyvében Norman Angell brit publicista azt írta, hogy a háború célja korábban mindig a területszerzés volt, de a modern, kereskedelemközpontú világban a vagyon alapja „a hitel és a kereskedelmi szerződés”, nem pedig a földterületek feletti uralom. A fejlett országok közötti háború az agresszort és az áldozatot egyaránt elpusztítaná. Még a hódító sem nyerne sokat a lepusztult területekkel és romba döntött iparral. Így hát a nagyhatalmak közötti háború az irracionalitás netovábbja lenne, amelyet egyre demokratisabb és kereskedelem-orientáltabb világunkban sem az

emberek, sem a bankárok nem hagynának bekövetkezni.⁴²

Angell könyvéből kétmillió példányt adtak el egy évszázaddal ezelőtt, és a benne foglalt érvek nem csak a pacifistáknál találtak értő fülekre. Az akkor épp parlamenti képviselőként dolgozó fiatal Winston Churchill például úgy gondolta, hogy „azok a hatalmak, melyek egymástól függenek, melyeket összeköt a más államokkal való kereskedelem”, soha nem „veszélyeztetnék a modern világ nyugalma”. A németek pedig, „nos, ők az egyik legjobb kuncsaftjaink, és ha bármi történne velük, nem tudom, hol találna új piacot az országunk”.⁴³ A huszadik század hajnalán még Theodore Roosevelt is úgy gondolta, hogy „a nemzetközi politikai és gazdasági kapcsolatok egyre növekvő egymásrautaltsága és komplexitása miatt a civilizált nagyhatalmak közötti háború egyre ritkább”.⁴⁴

Más tényezők is reményre adtak okot akkoriban. Sokan úgy vélték, hogy a modern fegyverek immár olyan pusztító képességgel rendelkeztek, a modern hadviselés pedig olyan szörnyűvé vált, hogy a nemzetek soha nem indítanának háborút önszántukból.⁴⁵ A világ nagyhatalmai „egyre kevésbé érezték a háborúskodásra ösztönző pszichológiai késztetést”.⁴⁶ A vezetékek nélküli távíróknak, az óceánjáróknak és a hatalmas vonathálózatoknak köszönhetően a különböző nemzetek polgárai egyre többet tudhattak meg egymásról. A nacionalizmus és az idegengyűlölet apránként átadta helyét a kozmopolita gondolkodásmódnak.

A huszadik század hajnala a nemzetközi egyezmények és békekonferenciák kora volt. Választottbíróági megállapodások tucatjai garantálták, hogy a nemzetek nem háborúban, hanem bíróságon rendezik vitás ügyeiket. A Hágában

rendezett békekonferenciák eredményeképp létrejött szerződések korlátozták az embertelennek ítélt fegyverek és háborús módszerek alkalmazását, így a városok léghajóról való bombázását és a mustárgáz bevetését.

Az új és tartós béke melletti érveknek az adott igazán komoly súlyt, hogy a huszadik század első évtizedének végén már majdnem négy évtizede nem volt példa nagyhatalmak közötti háborúra.⁴⁷ Akik ismerték a korábbi évszázadok szinte folyamatos nagyhatalmi csatározásait, azok számára ez döbbenetesen hosszú békeidő volt. Az emberek idővel elkezdtek nem csak átmenetként, hanem az új állandó helyzetként kezelni a békét. Valami gyökeresen megváltozott. Az emberiség fejlődésen ment keresztül, és új magaslatra ért.

Ma már tudjuk, hogy ez az akkoriban józannak tűnő vélekedés téves volt. Mindössze négy évvel Angell bestsellerének megjelenése után kitört az első világháború, az emberiség addigi történetének leghalálosabb és legpusztítóbb háborúja, rámutatva egy egész generáció képzelőerejének kudarcára. Az emberek egyszerűen nem tudták elképzelni, hogy az országok vezetői irracionálisan viselkedjenek, hogy feláldozzák gazdasági érdekeiket, hogy ambícióik és félelmeik miatt csődbe vigyék kincstáraikat, hogy ismét földterületek megszerzésének céljából indítsanak háborút, hogy minden rendelkezésre álló szörnyűséges fegyvert gondolkodás nélkül beveessenek – még azelőtt megszegve a nemzetközi egyezményeket, hogy megszáradna rajtuk a tinta –, és hogy mindezt a kozmopolitizmussal roppant ellentétes nacionalista büszkeség által fűtött népeik lelkes támogatása mellett tegyék.

Manapság hasonlóképpen híján vagyunk a képzelőerő-

nek. Az általános vélekedés ismét az, hogy a nagyhatalmi konfliktus „gyakorlatilag elképzelhetetlen”. Még az érvek is ugyanazok: gazdasági egymásrautaltság; globalizáció; a földterületek gazdasági jelentéktelensége; a demokrácia terjedése; a nukleáris korszakbéli háború felfoghatatlan pusztítása; a hit, hogy a nemzetek és a népek a „szocializáció” miatt a békét választják a háború helyett, többre értékelik az életet és több empátiával viseltetnek mások iránt – ezek együttesen irracionálissá, és mint ilyen, lehetetlenné teszik a nagyhatalmak közötti háborút. Az érveknek pedig ismét a hosszú béke, a nagyhatalmi konfliktus nélkül eltelt hat évtized ad nyomatékot.

Elődeinknél azonban kevesebb okunk van azt hinni, hogy az emberiség a megvilágosodás egy új fokára ért. A kora huszadik század optimistái még nem látták a két világháborút, a népiirtásokat és állítólagosan fejlett korunk más szörnyűségeit. Nem voltak szemtanúi a nácizmus és fasizmus felemelkedésének. Mi viszont már végignéztük mindezt, ráadásul történelmi tekintetben nem is olyan régen. Csupán hetven éve, hogy az Egyesült Államok hadban állt a császári Japánnal, a náci Németországgal és a fasiszta Olaszországgal. Csupán harmincöt éve, hogy Henry Kissinger arra kérte az amerikaiakat, hogy szokjanak hozzá a szovjet hatalom tartós valóságához, annak több ezernyi, amerikai és európai városokra irányított rakétájával, és Oroszországra állított amerikai párjaikkal. A 20. század a történelem legvéresebbike, és a 21-iknek még csak a második évtizedében járunk. Korai lenne kijelentenünk tízezer évnyi háború után, hogy egy pár évtized és néhány technológiai újdonság elég ahhoz, hogy megváltozzon az emberi és a nemzetközi

kapcsolatok természete.

Az emberek helyesen hivatkoznak a demokrácia és a szabadpiaci, szabadkereskedelmi gazdasági rendszer térnyerésére mint a nagyhatalmak közötti tartós béke fontos elemeire. Tévednek azonban, mikor azt hiszik, hogy e feltételek önmagukban is elegendők vagy önfenntartók – sokkal inkább a nagy béke következményeiről van szó ugyanis, mint az ahhoz vezető okokról. A demokrácia és a prosperitás nem akadályozta meg a nagyhatalmak közötti háborút 1914-ben, de a nagyhatalmak közötti háború nagyon is segített véget vetni a demokráciának és a prosperitásnak.

Pinker 1945-re, vagyis pont az amerikai világrend születésére vezeti vissza a háborúból származó halálesetek számában tapasztalt hosszú távú csökkenést. Az ő figyelmét elkerüli az egybeesés, de mi ne kövessük el ezt a hibát, és vegyük észre, hogy a nagyhatalmak közötti tartós béke legfontosabb tényezője az Egyesült Államok ereje volt. Meghatározó szerepe volt továbbá a demokrácia térnyerésében és a liberális gazdasági rend fenntartásában is. Amerika legfontosabb szerepe azonban mégis az volt, hogy tompította és gátolta a rendszer más nagyhatalmainak azon természetes hajlamait, amelyek kiélése a történelem során számos alkalommal háborúhoz vezetett.

Nehéz meg nem történt események súlyát méregetni, és megjósolni, milyen háborúk törhettek volna ki, ha az Egyesült Államok nem tölti be jelenlegi szerepét az elmúlt 65 év során. Egyedül a történelemre és a nagyhatalmak viselkedésének általános ismeretére hagyatkozhatunk. Tudjuk például, hogyan festett Európa és Ázsia, mielőtt az Egyesült Államok belépett a képbe, és mindkét régió erőviszonyait megvál-

toztatta. Az első világháborúban elszenvedett vereséget követően Németország ismételtén fegyverkezésbe fogott, hogy visszaszerezze elvesztett területeit és becsületét, hogy megvédje magát korábbi ellenségeitől, és hogy ismét nagyhatalommá válhasson. A kései 19. századtól kezdve Japán regionális hegemoniára és ázsiai területekre vágyott. Aztán amikor a második világháború után az amerikai hatalom bekerült ebbe az egyenletbe, mindkét ország merőben más útra tért, a környező országokkal együtt. Ha nincs az „amerikai változó”, más lett volna a végeredmény.

Az amerikai hatalom a szovjetek viselkedésére is nagy hatással volt a hidegháború során. A második világháború után nem a szovjetek ambícióinak szerénysége, hanem a katonai erők elrendeződése határozta meg, hogy a Szovjetunió keze milyen messzire ér Európában. Ha 1948 és 1961 között a szovjetek berlini próbálkozásaira nem érkeznek nyíltan vagy burkoltan fenyegető amerikai katonai válasz, akkor a német helyzet gyökeresen megváltozik. A szovjetek ezt követően azért tartózkodtak az agressziótól Európában, a Közel-Keleten és a Perzsa-öbölben, mert az Egyesült Államok és szövetségesei megmutatták, hol a határ. Az Egyesült Államok és a más nagyhatalmak közötti hatalmi úr még ma is képes enyhíteni a természetes versengést, és elrettenteni egyeseket attól, hogy erővel harcoljanak ki maguknak regionális hegemoniát.

Nem csupán arról van szó, hogy Amerika hatalma mennyire elrettentő – az Egyesült Államoknak ezen felül egyedi és példátlan képessége van arra, hogy ezt a hatalmat nemzetközi szinten el is fogadtassa. E tekintetben a nemzetközi kapcsolatok szinte minden teóriájának ellentmond.

Azt hinné az ember, hogy ha más országoknak egy ilyen kolosszust kellene megtűrniük maguk mellett, akkor összefognának ellene, és együtt próbálnák meg elpusztítani, meggyengíteni, de legalábbis komolyan korlátozni a hatalom gyakorlására való képességét. Ezt diktálja ugyanis a logika és a történelem. A 17. század végén az európai hatalmak azért hozták létre a Nagy Szövetséget, hogy szembe szállhassanak XIV. Lajos Franciaországának erejével, a 19. század elején pedig azért, hogy esélyük legyen Napóleonnal szemben. Bár Nagy-Britannia, Franciaország és Oroszország közös történelmét sokáig meghatározta az ellenségeskedés, Németország megerősödésére a hármas antant megalkotásával reagáltak a 20. század elején. Hitlert szintúgy egy nagyhatalmi összefogás győzte le, és a Szovjetuniót is a fejlett ipari demokráciák szövetségének sikerült először ellensúlyozni és feltartóztatni, majd végül megbuktatni. 2500 évvel ezelőtt először Athénhoz fordultak a görög városállamok Perzsia megerősödése miatt, majd Athén megerősödése után Spártához siettek segítségért. Kína vezetői annyira tisztában vannak ezzel a hosszú és következetes folyamattal, hogy két évtizede komoly energiát fektetnek abba – több-kevesebb sikerrel –, hogy országuk a lehető legnagyobb csendben erősödjön, elkerülendő egy hasonló reakciót.

Az Egyesült Államoknak viszont még annak ellenére is sikerült elkerülnie a hatalmát ellensúlyozni akaró koalíciók létrejöttét, hogy a világ többi részéhez képest még nagyobb erővel rendelkezik, mint az említett néhai leendő hegemonok. Épp ellenkezőleg: míg az amerikai katonai dominancia az 1980-as és 1990-es években egyre csak nőtt, Európa

és a volt Szovjetunió fegyveres erői jelentős leépítésen mentek keresztül. Míg a világ más hatalmai szinte mindannyian csökkentették seregeik méretét, Amerika ereje egyre csak nőtt, dacolva a nemzetközi kapcsolatok szakértői által „biztonsági dilemmának” hívott jelenséggel. Az elmélet szerint, ha egy ország, még ha csak védelmi célból is, de növeli katonai kapacitását, azzal más hatalmakat is arra sarkall, hogy biztonságuk megőrzése érdekében katonai erejük növelésébe kezdjenek. Reagan fegyverkezési programjára reagálva azonban Gorbacsov inkább bejelentette, hogy békét kíván, és megkezdte a szovjet haderő leépítését, majd az 1990-es években Oroszország nagymértékű leszerelést hajtott végre.⁴⁸ Az amerikai katonai erő növekedése mellett Európában is fokozatos leépítés ment végbe az elmúlt évtizedek során, és még az elmúlt 25 évben látott kínai fegyverkezési tendenciát is inkább az ország gazdasági növekedésének ritmusa, a Tajvan „visszacsatolására” való törekvés, valamint Kína változó globális érdekei motiválták, mintsem az az igény, hogy választ adjanak az amerikai hadi kapacitás növekedésére – még ha ez az utóbbi években meg is változott.

Figyelemre méltó, sőt elképesztő, hogy az amerikai szuperhatalmat minden hibája, túlzása és kudarca ellenére ilyen mértékben elfogadja és megtűri a világ jelentős része. Mi több, Amerika roppant erejét egyes országok nemcsak, hogy megtűrik, de egyenesen igénylik, üdvözlik, szövetségükkel növelik, és meglepően gyakran legitimálják is a NATO-hoz és az ENSZ-hez hasonló multilaterális szervezetekben és más, kevésbé hivatalos koalíciókban. Történelmi tekintetben páratlan jelenségről van szó. A különböző

országok mindig örömmel vették, ha egy külső hatalom segítő szándékkal avatkozott be saját ügyeikbe, de ahogyan az Egyesült Államok katonai fellépését fogadták és fogadják bizonyos esetekben, az valami egészen más: egy széleskörű elfogadottság még olyan országok részéről is, amelyeknek semmilyen alapvető érdeke nem fűződik közvetlenül az adott ügghöz. A Szlobodan Milosevics elleni, Amerika által vezetett 1999-es háborút Európa nagy része támogatta, mert úgy érezték, ők is érintettek a balkáni zűrzavarban. A japánok, ausztrálok és más népek számára viszont igazán nem volt tétje a háborúnak, mégis támogatták az amerikai oldalt, és nem csak humanitárius okokból, hanem – és ez roppant lényeges – azért is, mert él bennük egy általános hit, miszerint az Egyesült Államokban meg lehet bízni, hogy erejét elfogadható célokra használja.

A helyzet az, hogy amikor az Egyesült Államok háborút indít, ritkán van egyedül. A koreai háborúban az Egyesült Királyság, Törökország, Kanada, Ausztrália, Franciaország, Görögország, Kolumbia, Thaiföld, a Fülöp-szigetek, Belgium, Új-Zéland, Hollandia és Luxemburg katonái is az amerikaiak mellett harcoltak. A népszerűtlen vietnami háborúban ausztrál, új-zélandi, dél-koreai, tajvani, Fülöp-szigeteki, thaiföldi és spanyol csapatok is segítettek az amerikaiakat különböző módokon. Ez a szokás pedig a hidegháború után is megmaradt. Az első öbölháborúban Nagy-Britannia, Szaúd-Arábia, Szíria, Egyiptom, Franciaország, Marokkó, Kuvait, Omán, Pakisztán, Kanada, az Egyesült Arab Emírségek, Katar, Banglades, Olaszország, Ausztrália, Hollandia, Niger, Svédország, Argentína, Szenegál, Spanyolország, Bahrein, Belgium, Lengyelország, Dél-Korea, Csehszlová-

kia, Görögország, Dánia, Új-Zéland, Magyarország és Norvégia fegyveres erői támogatták az amerikaiakat. Számos országot egyenesen bosszantott, hogy az Egyesült Államok 2001-ben anélkül szállta meg Afganisztánt, hogy szokásához híven szövetségeseit is magával invitálta volna, de aztán idővel negyvennél is több ország csatlakozott a műveletekhez. Az ilyen mértékű globális támogatás olyan komoly elvárássá vált, hogy Amerikát megdöbbenette és felzaklatta, mikor a 2003-as iraki háború során csupán 38 ország vett részt az invázióban és az azt követő megszállásban. Szinte elviselhetetlen volt számukra, hogy nem kapták meg az olyan demokratikus szövetségesek támogatását, mint Franciaország és Németország.

Az, hogy az amerikaiak vágnak erre a támogatásra, már önmagában is lényeges. Azért vágnak rá, mert segít könnyíteni lelkiismeretükön, és segít fenntartani az igazságosság érzetét, mikor úgy döntenek, hogy erőszakot alkalmaznak. A nemzetközi jóváhagyás egyrészt megerősíti őket abban a hitben, hogy nem szimplán önzésből cselekszenek, hanem a világ érdekében, másrészt bizonyos mértékben garantálja, hogy nem teljesen egyedül kell cipelniük a küldetés terhét. Nincs miért csodálkozni azon, hogy az amerikaiak vágnak az efféle megerősítésre. Inkább az a szokatlan, hogy más országok ilyen gyakran meg is adják azt, és hajlandóak elismerni, hogy az Egyesült Államok valóban mások érdekében is cselekszik – a világrend érdekében.

A történelem kevés párhuzamot kínál e szituációhoz. Az elmúlt évszázadok során egyetlen más ország hatalmát nem övezte ilyen széles körű elfogadottság. Legközelebbi példaként Nagy-Britanniát hozhatnánk az 1830-as évekből,

mikor flottája révén korlátozta a rabszolga-kereskedelmet, de még ezt is csak vonakodva fogadták el más tengeri nagyhatalmak, mint pl. a franciák, akik mindezt a brit tengeri és gazdasági hegemonia kifejezéséként értelmezték (a rabszolgatartó Egyesült Államok pedig természetesen egyáltalán nem fogadta el a helyzetet). A második világháború előtti évszázadok többpólusú világában valahányszor egy vezető ország latba vetette hatalmát, azt potenciális veszélyként, a törekény egyensúly átalakítására tett kísérletként látták a többiek. Az Amerika által uralt, egyértelmű és gyakorlatilag változatlan hierarchiájú rendszerben azért tűnhet kevésbé fenyegetőnek Amerika ereje, mert többnyire csak a meglévő erőegyensúlyt konzerválja.

Az amerikai hatalom e széleskörű elfogadottságát azonban nem szabad összetéveszteni az Egyesült Államok fölényébe való tehetetlen beletörődéssel. Persze erre is volt példa. Volt, hogy egyes országok azért fogadták el Amerika hatalmát, mert nem nagyon volt más választásuk. Az európaiak, köztük Margaret Thatcher, Anglia Amerika-párti miniszterelnöke, elleneztek Amerika 1983-as közbeavatkozását Grenadában, de mivel képtelenek voltak megakadályozni, jelezték fenntartásaikat, majd ejtették az ügyet. Nem is nagyon tehet mást egy ország, ha Amerika a beleegyezése nélkül indít katonai akciót, hacsak nem hajlandó valamilyen módon tevékenyen ellensúlyozni Amerika erejét, amely esetben egész gazdaságát drámai mértékben a fegyverkezésnek kéne alárendelnie. De a legtöbb ország, köztük a legtöbb fejlett ország egyszerűen nem érzi annyira fenyegetőnek Amerika óriási hatalmát – még akkor sem, mikor az amerikaiak látszólag féktelenül és meggondolatlanul cselekszenek –,

hogy indokoltnak lássa komoly katonai költsékezésbe fogni.

Ez új jelenség a nemzetközi kapcsolatokban. Amerika még akkor is számíthatott más országok általános támogatására, amikor általuk indokolatlannak és törvénytelennek vélt katonai műveleteket indított. Ennek ékes példája a 2011-es líbiai beavatkozás. Még friss emlék volt az iraki inváziót fogadó világgraszoló felháborodás, és még le sem zárult az azt követő népszerűtlen háború, de számos ország, élükön Franciaországgal és Nagy-Britanniával, de még az arab országok is azért könyörögtek, hogy az Egyesült Államok újból mozgósítsa hatalmas katonai erejét, és fosszon meg egy újabb muzulmán vezetőt egy arab ország irányításától. Olyan sok nemzet támogatta az Egyesült Államok katonai beavatkozását Líbiában, hogy még Oroszország és Kína is – pedig ők tényleg nem akarták, hogy Amerika újból az erejét fitogtassa – úgy érezte, nincs más választása, mint elfogadnia többségi akaratot, és hozzájárulni ahhoz, hogy az Egyesült Államok ismét kardot rántson.

Aligha hibáztathatjuk Moszkvát vagy Pekinget, amiért csak vonakodva és rossz szájjal támogatják az amerikai katonai beavatkozásokat Líbiában vagy bárhol máshol. A két autoriter hatalom egyike sem tudhatott maga mögött ehhez fogható nemzetközi támogatást katonai akciói során. Mikor Oroszország háborút indít, egyedül teszi, legalábbis a második világháború óta. Amikor Oroszország erőszakot alkalmaz, azt nem szentesítik szavazással az ENSZ-ben vagy más multilaterális szervezetben. Mikor Moszkva Grúziába (más néven Georgiába) küldte katonáit 2008-ban, még saját NATO-variánsa, a Sanghaji Együttműködési Szervezet sem adta hozzá áldását. Mikor a szovjetek 1979-ben

beavatkoztak Afganisztánban, nem volt mellettük katona Lengyelországból vagy a Varsói Szerződés más országából. A sors ironiája, hogy mikor kicsivel több, mint két évtizeddel később végül mégis lengyel harcoló alakulatok érkeztek Afganisztánba, amerikai katonák oldalán tették.

Kína szintén egyedül volt, mikor 1950-ben beavatkozott Koreában. Mióta ismét nagyhatalomként tartják számon az országot, Peking egyszer sem vetette be hadseregét – vajon megkapná a globális közösség áldását, ha megtenné? Manapság már az is nyugtalanítja Kína szomszédait, például Indiát, ha Peking az afrikai partokhoz küld pár hajót a kalózok elleni küzdelemhez. A kínai katonai vezetők néha csodálattal nézik, mit meg nem képes úszni Amerika. Jan Hszüetung stratégia-elemző úgy fogalmazott, hogy az amerikaiak „egy intézményesített hegemoniarendszert” hoztak létre azáltal, hogy az amerikai viselkedési alapelveknek megfelelő „nemzetközi normákat honosítottak meg”. Amint „az országok többsége elfogadja” e normákat, az amerikai hegemonia „legitimé válik”.⁴⁹ A kínaiakat azonban Amerika széleskörű katonai szövetségei nyugtalanítják csak igazán, mert amint azt Jan Hszüetung is megjegyzi: „Amerikának hivatalosan ötvennél is több katonai szövetsége van, míg Kínának egy sem.”⁵⁰ Ez hatalmas előnyt jelent az Egyesült Államok számára.

Más országok is nemzetközi támogatás mellett indíthatnak katonai akciót: így avatkozhatott be Franciaország és Nagy-Britannia például Elefántcsontparton, Sierra Leonében és Líbiában, Ausztrália pedig Kelet-Timorban. Ezek az országok azonban nem nagyhatalmak, és közel sem rendelkeznek az Egyesült Államokéhoz mérhető katonai kapaci-

tással. Ráadásul tagjai a ma még uralkodó globális demokratikus klubnak, amelynek beleegyezése nélkül nemzetközi szinten képtelenség legitimálni egy katonai akciót. Az általános szabály szerint, ha egy ország nagy katonai erővel rendelkezik, akkor nemzetközileg nem igazán elfogadott élnie vele, ha pedig jelentős nemzetközi elfogadottság övezi katonai akcióit, akkor viszonylag alacsony hadi kapacitással rendelkezik. Mindez roppant logikus. Miért bátorítanak a gyengébb államok erősebb társaikat arra, hogy erejüket demonstrálják? Az Egyesült Államok e tekintetben egy anomália, mivel a második világháború óta szinte kizárólagos kiváltsága a legitim katonai hatalom.

Miért ilyen elfogadó a világ az amerikai katonai erővel szemben? Egészen biztosan nem azért, mert mindig csínján és biztos kézzel, vagy a nemzetközi jogot szem előtt tartva, vagy akár csak a szövetségesekkel megbeszéltek szerint bántak volna vele. Egyesek úgy vélik, hogy a második világháború után Amerika olyan nemzetközi rendszert hozott létre, melynek alapvető szabályaihoz és intézményeihez az Egyesült Államok és – az amerikai nyomás hatására – más államok is tartották magukat. Az elmélet szerint a többi ország így bízhatott benne, hogy az Egyesült Államok tiszteletben tartja majd az ENSZ-hez és a NATO-hoz hasonló szervezetek által szabott kereteket, és követi a nemzetközi szabályokat, különös tekintettel azokra, amelyek az erőszak alkalmazását korlátozzák. Ez némileg eloszlatta azt a félelmet, hogy az Egyesült Államok képes lenne visszaélni hatamával.⁵¹

Valójában azonban az Egyesült Államok nem mindig érezte úgy, hogy törvényekhez vagy intézményekhez kellene igazodnia – még akkor sem, amikor a kérdéses törvényeket

és intézményeket ő maga hozta létre. Az iráni, guatemalai és kubai kormányok megkísérelt vagy sikeres megdöntésétől kezdve a vietnami háborún és a Dominikai Köztársaságban való beavatkozáson át Panama megszállásáig és a koszovói háborúig demokrata és republikánus elnökök a hidegháború alatt és után egyaránt dacoltak a nemzetközi törvényekkel és intézményekkel, vagy éppen teljesen figyelmen kívül hagyták őket.

Ráadásul az amerikaiak, bár elviekben általában elköteleztettek a multilateralizmus mellett, nem is nagyon engedik, hogy szövetségesaik vagy az ENSZ-hez hasonló szervezetek korlátozzák őket. Az alapító atyák „kusza szövetségek” elleni intelme még évszázadokkal később is aktuális, csakúgy, mint a tipikus amerikai gyanakvás a nemzetközi intézményekkel és a látszólag az Egyesült Államok szuverenitásának korlátozására tett kísérletekkel szemben. A nemzetközi törvények és intézmények iránti amerikai vonzalomnak tehát mindig is volt ellensúlya. Az Egyesült Államok erős nemzetként legalább annyira nem hagyta, hogy gyengébb országok korlátozzák cselekvési szabadságát, mint a régebbi korok erős nemzetei. Amerika nem habozott az ENSZ Biztonsági Tanácsának hozzájárulása nélkül háborúba menni Koszovó miatt 1999-ben, vagy Franciaország és más közeli, demokratikus szövetségesek hangos ellenvetései közepette megindítani Irak bombázását 1998-ban. Ahogy egy kutató megjegyezte, az amerikai retorika „multilateralizmus iránti elkötelezettsége” még a hidegháború idején is „többnyire unilateralista törekvéseket rejtgetett”.⁵² Mind-ebből az az általános szabály olvasható ki, hogy az Egyesült Államok csak akkor kér jóváhagyást egy katonai beavat-

kozáshoz, mikor biztos benne, hogy meg is kapja. Ezért kérte Truman az ENSZ jóváhagyását a koreai háborúhoz épp akkor, amikor a Szovjetunió bojkottálta a Biztonsági Tanácsot, és ezért kért ENSZ jóváhagyást idősebb George Bush az Irak elleni háborúhoz 1991-ben, mikor már biztos volt benne, hogy a haláltusáját vívó Szovjetunió engedelkeny lesz. Van bárki, aki azt hiszi, hogy Bush visszafogta volna magát, ha a Szovjetunió nemtetszésének ad hangot? Amikor 1989-ben elrendelte Panama megszállását, hogy megbuktassa Manuel Noriegát, nem tántorította el, hogy az ENSZ Közgyűlés a nemzetközi jog megsértésének ítélte az akciót, hogy az Amerikai Államok Szervezete közleményben fejezte ki sajnálatát az ügyel kapcsolatban, és hogy az ENSZ Biztonsági Tanácsában vétóval kellett megakadályozni egy határozati javaslatot, amely az amerikai csapatok azonnali kivonását követelte volna.

A különböző szövetségekkel és intézményekkel szembeni fennhéjázó attitűd időnként a gazdaság területén is érvényesül. Richard Nixon 1971-ben úgy mondott le az aranystandardról (ezzel véget vetve az Egyesült Államok által a második világháború után tető alá hozott Bretton Woods-i rendszernek), hogy ki sem kérte Amerika legközelebbi szövetségeseinek véleményét a lépésről. Szinte hihetetlen, hogy a világ többi része úgy látja, az Egyesült Államok következetesen kitartott a részben általa kitalált nemzetközi rendszer szabályai mellett. Az amerikaiak ezt aligha ismernék el, és jóllehet, az amerikaiak a világ egyik leginkább jogászias népe, de az általuk fenntartott rend soha nem a törvény betűjén alapult, hanem Amerika érdekein és értékítéletein.

Akkor hát miért volt ennyire megértő a világ? Az egyik válasz az amerikaiak indítékairól és céljairól alkotott általános kép. Bármit is mondanak más országok, sokan hallgatólagosan elfogadják, hogy Amerika csak ritkán alkalmaz erőszakot szigorú önértékből, és a legtöbbször egy olyan rend alapelveinek védelmében is cselekszik, amelynek más liberális államok is részesei és haszonélvezői. Számos ország valójában egyetért Amerika értékítéleteivel, még ha az ítékezés módja néha nem is tetszik nekik. Kizárt továbbá, hogy más országok ne vegyék észre, milyen ambivalenciával viszonyul Amerika saját hatalmához. Sok nép számára pont az teszi elfogadható, bár gyakran megfontolatlan hegemónná az amerikaiakat – még a törvények és intézmények iránti elkötelezettségükönél is jobban –, hogy egyaránt vonakodnak országuk erejének fitogtatásától és a mások feletti hatalomgyakorlás felelősségétől.

Ennek az elfogadottságnak részben semmi köze ahhoz, hogy mit mondanak, hisznek vagy cselekszenek az amerikaiak. Az okok valójában földrajzi eredetűek: Amerika még a nagy sebességű kommunikáció és közlekedés világában is távoli szigetnek számít, messze a nagyhatalmi versengés fókuszpontjaitól. Évszázadok óta Európa, Ázsia és a Közel-Kelet a világ legfőbb küzdőterei, ahol számos szomszédos ország tolakszik az elsőségért a katonai versenyfutás és a háború végtelen körforgásában. A világ szuperhatalmai közül az Egyesült Államok az egyetlen, amely egyik ilyen régiónak sem része. Egyik szomszédja sem nagyhatalom (reméljük, hogy Mexikó és Kanada elnézi nekünk ezt a kijelentést). Kilóg a sorból. Bármilyen mélyen is folyik bele egy krízisövezet ügyeibe, fizikailag és lelkileg egyaránt távoli marad.

Ebből kifolyólag Ázsia, Európa és a Távol-Kelet népei kivétel nélkül jobban aggódnak amiatt, hogy miben sántíkálnak a szomszédaik, mint a távolba vesző Amerika miatt, még ha utóbbi jóval nagyobb hatalommal is rendelkezik. Amikor pedig egyik szomszédjuk ereje és viselkedése fenyegetővé válik, ösztönösen az Egyesült Államokban látják a kellően erős, de megnyugtatóan távoli partnert. Franciaország és Nagy-Britannia az Egyesült Államokhoz fordult segítségért Németország ellen; Németország, ahogy Kína is, az Egyesült Államokhoz fordult segítségért a Szovjetunió ellen; Kína és Korea Japán ellen kértek segítséget; Japán Kína ellen, az Öböl-béli arab államok Irán és Irak ellen – és minden alkalommal azért, mert a szomszédos fenyegetést nagyobbnak érezték, és mert tudták, hogy az Egyesült Államok valóban képes lesz majd segíteni.⁵³

Itt mutatkozik meg a legutolsó ok, amiért Amerika hatalmát világszerte számos ország megtűri és üdvözlí: szükségük van rá – legalábbis úgy érzik, hogy később szükségük lehet rá. Nem a szimpátia vagy a nagyrabecsülés, hanem az önérték vezette őket arra, hogy elfogadják Amerika óriási hatalmát. Egy katonailag erős Amerikát akartak, amely hajlandó is használni az erejét, még ha sokak számára ez azzal is jár, hogy el kell viselniük, hogy az amerikaiak néha könnyű kézzel bánnak a bizonyos erővel. Az 1960-as években, miközben német diákok tüntettek az utcán Amerika ellen a vietnami háború kiterjesztése miatt, a német kancellár óvatosságra intett: az Egyesült Államok „szerződések és komoly köteleességek által vezérelve harcol”, mondta, és ha az amerikaiak magára hagyják dél-vietnami szövetségüket, akkor egy nap a németek is e sorsra jut-

hatnak. „Kikerülhetlenné vált a kérdés, hogy Amerika általánosságban megbízható-e.”⁵⁴ Miután 1968-ban a szovjetek megszállták Csehszlovákiát, a vietnami háborúval szembeni kritikák átmenetileg elcsendesültek. Bármilyen aggályuk is voltak (és voltak bőven), Amerika szövetségesei nem értékelték volna olyan nagyra az Egyesült Államokat, ha nem lett volna képes és hajlandó erőszakot alkalmazni.

Az elmúlt évtizedekben az amerikai hatalom általános elfogadottsága kulcsfontosságú volt a nagyhatalmi béke megőrzése szempontjából. A nemzetközi rend, de még az ázsiai, európai és közel-keleti regionális rendek önjelölt kihívóinak is nem csak Amerika veszedelmes hadseregével kellett számolniuk, hanem azzal a támogatással is, amelyet a hadsereg a világ legfontosabb országaitól a mai napig élvez. Mivel a fennálló nemzetközi rendszerben az Egyesült Államok minden más országnál nagyobb befolyással rendelkezik, egy regionális kihívónak adott esetben nem csak az amerikai haderővel kellene szembenéznie, hanem a diplomáciai elszigeteltséggel, valamint gazdasági és egyéb szankciókkal is.

Ez egyértelműen sok fejtörést okoz Kína vezetőinek, különösen a Tienanmen téri események óta, amikor is az Egyesült Államok egy nemzetközi elszigetelődéssel és gazdasági szankciókkal járó, hatékony válaszlépést szervezett a pekingi kormány ellen. Kínai kutatók szerint ezáltal láthatóvá vált, hogy létezik egy „nemzetközi hierarchia, amelyet az Egyesült Államok és demokratikus szövetségesei uralnak”, és ezzel az „Amerika-központú nagyhatalmi csoporttal” szemben Kína „kívülállónak” számít.⁵⁵ Ha Kína valamilyen katonai akciót indítana, akár csak a közvetlen szomszédságában, nem csupán Amerika és a környező

hatalmak seregei miatt kellene aggódnia, hanem jó eséllyel diplomáciailag és gazdaságilag is egy Amerika által vezetett, fejlett és gazdag demokráciákat tömörítő globális koalícióval találná szembe magát.

Ha Kína vezetői ma körülnéznek, a feltartóztatásukra épült falakat látnak, amelyeket Amerika emelt. Alig pár éve, hogy Hu Csin-tao úgy fogalmazott, hogy az Egyesült Államok „megerősítette katonai jelenlétét az ázsiai–csendes-óceáni térségben, megerősítette az amerikai–japán katonai szövetséget, szintúgy erősítette a stratégiai együttműködést Indiával, javított a Vietnammal való kapcsolatán, elcsábította Pakisztánt, Amerika-párti kormányt juttatott hatalomra Afganisztánban, növelte a Tajvannak eladott fegyverek számát, és így tovább. Előretolták az állásaikat, és nyomást gyakorolnak ránk keletről, délről és nyugatról.”⁵⁶ A kínai vezetők „folyamatosan abban a félelemben élnek, hogy a vezető hatalmak, különösképpen az Egyesült Államok, majd kipécézik és célba veszik őket”, és „mélységesen, szinte már ostromállapotot idéző módon aggódnak rendszerük megmaradásáért”.⁵⁷ Az Egyesült Államok katonai kapacitásának rideg valósága mellett nem árt komolyan venni azt a lehetőséget sem, hogy Amerika egy-egy cél érdekében képes globális politikai koalíciót toborozni. A kínaiak alaposan tanulmányozták a történelmet, így tudják, hogyan járt Németország, Japán és a Szovjetunió.

Előszörban a roppant erő és a figyelemre méltó globális elfogadottság szokatlan kombinációjának köszönhető az elmúlt évtizedekben látott nagyhatalmi béke. Lenyűgöz minket a demokratizálódás, a globalizáció és az egymásrautaltság, és hisszük, hogy az általuk képviselt fejlődés változtatta

meg ilyen mértékben a világunkat. Ám ezek a folyamatok már több mint egy évszázada körforgásszerűen erősödnek és gyengülnek, és mivel a múltban sem voltak képesek megakadályozni minden katasztrofális háborút, a jövőben sem hagyatkozhatunk rájuk. Az oly sokat magasztalt demokratikus béke elmélete meggyőzőbb volna, ha a nagyhatalmak valóban mind demokráciák lennének. Az elképzelés magyarázatot ad arra, hogy a demokratikus Németország és Franciaország miért nem háborúzott egymással, de nem segít megérteni, hogy a mai Kína és Oroszország, ez a két autokratikus nagyhatalom miért nem keveredett még fegyveres konfliktusba más nagyhatalmakkal. A gazdasági egymásrautaltság nem akadályozta meg a két világháborút a huszadik században, és még ma sem bízhatunk abban, hogy a nagyhatalmak gazdasági megfontolásból döntenek béke és háború között. Nem nehéz elképzelni, hogy Kína minden lehetséges gazdasági következmény ellenére megtámadja a függetlenségre vágyó Tajvant. Az iraki és az afganisztáni háborúk sem voltak éppen áldásos hatással az amerikai gazdaságra. Az emberek és az országok egyaránt többre vágnak, mint kenyérre. A nacionalizmus, a becsület, a félelem és más emberi érzelmek, valamint a hatalmi számítások ugyanúgy befolyásolják egy adott ország viselkedését, mint annak állampolgárait.

Megkérdőjelezhető továbbá az a gyakori vélekedés is, miszerint földterület miatt ma már nem robbanhat ki háború, mivel a gazdasági egymásrautaltság digitális világában a földterület már nem igazán számít. Elég azonban visszaemlékezni Kína, Oroszország, India és Pakisztán néhány katonai akciójára, hogy lássuk, számukra még mindig nagyon is

fontos a földterület. Kína kitart amellett, hogy „alapvető érdeke” visszaállítani és megőrizni „területi épségét” – beleértve Tibetet, Hong Kongot és Tajvant –, és ellenőrzése alatt tartani a Dél-kínai-tenger ásványkincseit és hajózási útvonalait. Volt már, és még lehet is háború India és Kína között az Arunácsal Pradesh területét érintő határvitából, ahogyan India és Pakisztán között is Kasmír miatt. A Grúzia határaival kapcsolatos vitás kérdések, valamint Oroszország területi követelése az ukrajnai Krím félszigettel és az Északi-sarkvidékkel kapcsolatban valószínűleg szintén ellentétekhez vezetnek majd*, a független Kurdisztán kérdése pedig tartós területi vitát szült Irak, Törökország és Szíria között. És ne feledjük természetesen az Izrael és Palesztina közötti területi viszályt sem, amely eddig négy háborúhoz vezetett, és könnyen sor kerülhet miatta egy ötödikre is.**

Rábízhatjuk a nukleáris fegyverekre a nagyhatalmak közötti béke fenntartását? Vannak, akik szerint igen, és néhányan még azt is felvetették, hogy a világ összes országának atomfegyvereket kellene adni, ezzel garantálva a világbékét. De a „nukleáris béke” ötlete még kevésbé tűnik megbízhatónak, mint a „demokratikus békéé”. Két nukleáris hatalom is vívhat szigorúan hagyományos háborút – valójában Kína és az Egyesült Államok is pontosan effajta háborúra készülve költenek sok százmilliárd dollárt. Bár India és Pakisztán is rendelkezik nukleáris fegyverekkel, mindkét ország hagyományos háborúra készül Kasmírért. A 17., 18. és 19. században a nagyhatalmak számos korlátozott háborút vívtak korlátozott célokért anélkül, hogy egymás teljes elpusztítására törekedtek volna. Ugyanakkor a nukleáris fegyverek szörnyűsége arra sem garancia, hogy nem vetik

be őket. Nincs ember, aki meg tudná számolni, hogy a hidegháború során a legnagyobb országok vezetői hányszor emlegették az atomháború lehetőségét. A nagy tiszteletnek örvendő George C. Marshall például arról beszélt, milyen fontos, hogy a szovjetek megértsék, hogy „háború esetén az Egyesült Államok tényleg kész bevetni ellenük az atombombát”.⁵⁸ A koreai háború vége felé Dwight Eisenhower külön figyelmeztette a kínaiakat, hogy őt „semmiféle egész világra érvényes *gentleman's agreement* nem köti” a nukleáris fegyverek használatát illetően, és azt is megjegyezte tanácsadóinak, hogy a nagy létszámú kínai csapatok „jó célpontot jelentenek egy efféle fegyver számára”.⁵⁹ Az 1961-es berlini válság és az 1962-es kubai rakétaválság alatt Kennedy szintén egy lehetséges atomháború kilátásain tűnődött. És akkor még csak az amerikai vezetőről szóltunk. Hruscsov és Mao gyakran beszéltek úgy a nukleáris háborúról, mintha az nem volna több a hagyományos hadviselés egy szélsősége-sebb formájánál.

Mindebből nem azt kell leszűrni, hogy ezek a tényezők elhanyagolhatók a béke szempontjából. Valamilyen módon mindegyikük segít elejét venni a nagyhatalmak közötti háborúnak. De vajon az amerikai erőfölény nélkül is elegendőnek bizonyulnának? Vagy ugyanúgy képtelenek lennének megakadályozni a háborút, mint 1914-ben? Ha kíváncsiak vagyunk, hogy tényleg a béke egy új korszakába érkezünk-e, akkor az országok viselkedését kell tanulmányoznunk. Ha valóban az volna a helyzet, hogy az országok és népek „beleszocializálódtak” a béke szeretetébe és a háború gyűlöletébe, akkor világszerte módszeres fegyverzetcsökkentési erőfeszítéseket látnánk. De nem ez a helyzet – kivéve Eu-

* 2014 márciusában egy orosz katonai beavatkozást követően a Krím félsziget Oroszország részévé vált. (A ford.)

** Legutóbb 2014 júliusában és augusztusában került sor intenzívebb összecsapásokra a két fél között, amelyek során kétezernél is többen veszítették életüket. (A ford.)

rópában. Az Egyesült Államok, Kína, India, Oroszország, Japán és számos kisebb ország, köztük Brazília, Irán és Törökország még mindig hajlandó komoly pénzüsségeket költeni a háborús készülődésre. Nem a lelkiismeret vagy a világpiac a gátja annak, hogy fegyvereiket egymás ellen fordítsák, hanem azok a globális erőviszonyok, amelyek valószínűtlenné teszik, hogy sikerrel járnának. Ha eltolódnának az erőviszonyok, ha egy kiegyenlítettebb helyzetet eredményező, valódi változás következne be a hatalom eloszlásában, akkor a jelenlegi és leendő nagyhatalmak bátrabban mernének fellépni a nemzetközi porondon, mivel a háború célravezetőbb megoldás lenne.

A békés időszak, amelyben élünk, egyelőre csupán két évtizeddel tartósabb, mint az 1871 és 1914 közötti. Ez a húsz év nem elegendő ahhoz, hogy arra a következtetésre jussunk, az emberiség történelmének eddigi útjáról letérve a tartós béke új korába érkezünk. Inkább azokra a különleges körülményekre kellene figyelniünk, amelyeknek a békét köszönhetjük, mert – ahogyan az már oly sokszor előfordult történelmünk során – ezek a tényezők könnyedén megváltozhatnak, ami jó eséllyel a béke végét jelentené.

MI KÖVETKEZIK MOST?

MIT JELENTÉNE A NEMZETKÖZI REND SZEMPONTJÁBÓL, ha Amerika hatalma hanyatlásnak indulna? A válasz attól függ, miféle hatalmi elrendeződés követné legnagyobb eséllyel az Egyesült Államok gyengülését. Valószínűleg egyetlen hatalom sem lenne képes egyedüli szuperhatalomként Amerika helyébe lépni; több mint kétezer év alatt csupán kétszer volt példa egypólusú világrendre. Némileg valószínűbb, hogy visszatérnénk a kétpólusú rendhez, de erre rövidtávon kicsi az esély. Az ország, amelynek a legtöbb esélye van, hogy felzárkózzon az Egyesült Államok mellé, és második szuperhatalommá váljon, egyértelműen Kína. Egyes amerikaiak és kínaiak már most is egy „G-2” világot emlegetnek, amelyben Washington és Peking együtt osztja a lapokat mindenki más számára. A kínai gazdaság hatalmas mérete egyre jelentősebb globális szereplővé teszi az országot, amely egyes elemzők szerint pár évtizeden belül a világ gazdaság élére állhat. Geostratégiai szempontból azonban nehezebb dolga lesz Kínának, ha szuperhatalommá akar válni. Ehhez ugyanis nagyjából arra lenne szükség, hogy az összes többi ázsiai hatalom, így Japán és India is összeomoljon és behódoljon Kínának. Ez ahhoz hasonló helyzet lenne, mint amikor Moszkva uralkodott Kelet-Európa felett, csak még annál is sokkal nehezebben megvalósítható. A Szovjetunióknak úgy sikerült meghódítania a térséget, hogy Németország veresége után csapatai már a megfelelő helyen voltak. Kínának ezzel szemben kényszerítenie kellene szomszédait – vagy anélkül, hogy erőszakhoz folyamodna,

vagy igen költséges háborúskodással. Ha erre nem kerül sor, és Kínát továbbra is gyanakvó nagyhatalmak veszik körül, akkor nehéz elképzelni, hogy Peking olyan globális befolyásra tesz szert, mint anno Moszkva. Még a Szovjetunió sem volt a néhai és mai Egyesült Államokhoz fogható szuperhatalom, ami részben annak tudható be, hogy – Amerikával ellentétben – más nagyhatalmak vették körül.

Ezért van az, hogy a legtöbben egy új, többpólusú világot látnak, mikor egy poszt-amerikai világot képzelnek el – egy olyan nemzetközi hatalommegoszlást, amelyben több hatalom viszonylagos egyensúlyban él. Lehet, hogy Amerika megmaradna mind közül a legerősebbnek, de egy valóban többpólusú világban nem rendelkezne feltűnően nagyobb hatalommal és befolyással, mint például Kína vagy India, a nagyhatalmi klubba pedig még az Európai Unió, Oroszország, Japán, Brazília és Törökország által alkotott „másodosztály” is beférne. Egy ilyen világrend nagyban hasonlítana a 19. századi Európára, ahol néhány tekintetben Nagy-Britannia volt a domináns hatalom, de más országok – Németország, Franciaország és Oroszország – szintén jelentős erővel bírtak, sőt, bizonyos szempontból még erősebbek is voltak, mint a britek.

Milyen hatása lenne, ha az amerikai dominancia átadná helyét a több nagyhatalom közötti viszonylagos egyenlőségnek? A „poszt-amerikai” világot vizionáló külpolitikai gondolkodók úgy vélik, hogy akár többpólusú, akár – ahogy mások várják – „pólus nélküli” világ köszönt majd be, a liberális világrend nagyjából változatlan formában vészeli át a változásokat. Sokan azt feltételezik, hogy a nemzetközi rendszerben bekövetkező hatalmi átrendeződés során létre-

jövő új rend nem lenne szükségszerűen kevésbé liberális és nyitott, mint az amerikai dominancia korában kialakult rend. Vagyis a világ továbbra is nagyrészt demokratikus lenne. A szabadkereskedelmi és szabadpiaci gazdasági rend megmenekülne. A nagyhatalmi béke fennmaradna. Az Egyesült Államoknak hozzá kellene szoknia a más nagyhatalmakkal való egyenlőbb partneri kapcsolathoz, de semmi nem indokolja, hogy ne jöhetne létre egy újfajta elrendeződés, egy új hatalmi összhang a napóleoni háborúk után évtizedekre békét biztosító „Európai Összhang” (*Concert of Europe*) mintájára. Hiszen nem az volna minden nagyhatalom érdeke, hogy fennmaradjon a kialakult rend?

Ezek roppant optimista feltételezések. Ha például tisztán történelmi szemszögből nézzük a dolgot, két hatalmi elrendeződés között ritkán volt sima és békés az átmenet. Erre a legutóbbi példa az Európa által uralt 19. századi rendszer, amely két világháború során omlott össze. A hidegháború lezárása már több bizakodásra ad okot, de mely hatalom akarná a Szovjetunió szerepét játszani egy hasonló helyzetben? A szovjetrendszer bukása Moszkva szemszögéből nézve katasztrofális folyamat volt. Bármi is valósult meg addig a pontig a szovjet világrendből, az mind odaveszett.

Az a feltételezés pedig, hogy egy poszt-amerikai világ minden nagyhatalma érdekelt lenne az új rendszer fenntartásában, nemcsak hogy vitatható, de bizonyos szempontból lényegtelen is. A mostani nemzetközi rend néhány fontos elemét a nagyhatalmak egy része nem igazán akarná megőrizni, a megtartani kívánt elemek esetében pedig még mindig ott a kérdés, hogy vajon sikerülne-e nekik egyáltalán.

A jelenlegi liberális nemzetközi rend egyik olyan eleme,

amelyet nem minden nagyhatalom támogatna, a demokrácia. Két nagyhatalmat, Kínát és Oroszországot, olyan autokraták uralják, akik látszólag nem érdekeltek abban, hogy feladják hatalmukat, vagy az általuk uralt rendszer nyitottabbá tételével szabad választásokat tegyenek lehetővé. Vlagyimir Putyin nem rejti véka alá a demokráciával kapcsolatos nézeteit, a Kína-szakértők pedig egyetértenek abban, hogy Peking urai számára a jelenlegi rezsim megmaradása az elsődleges cél. Jóllehet, a megmaradáshoz szükségük van a nagyobb mértékű gazdasági nyitottságra, de nem fognak hozzájárulni olyan mértékű politikai nyitáshoz, amely a leváltásukat eredményezheti. Oroszország és Kína külpolitikája – mint minden más országé – ezekhez a belpolitikai megfontolásokhoz igazodik. Amikor 2003 és 2006 között az úgynevezett „színes forradalmakban” elbuktak Grúzia, Ukrajna és Kirgizisztán diktatúrái, a demokratikus Nyugat a liberalizmus diadalát ünnepelte. Moszkvában és Pekingben azonban nem ujjongtak – inkább aggódtak, nehogy ők legyenek a demokratikus nyomás következő áldozatai. Amíg a világ demokratikus része nemrégén a tunéziai „jázmin forradalmat” és az azt követő, a Közel-Keleten végigsöprő arab tavaszt ünnepelte, a rémült kínai vezetés országszerte letiltotta a „jázmin” és az „arab tavasz” kifejezéseket az internetről, Oroszország pedig tervezetet nyújtott be egy ENSZ-egyezményre, amely megtiltotta volna, hogy az internetet „társadalmi destabilizációra” irányuló „lélektani hadviselésre” használják. Az elmúlt évtizedben e két autokrácia minden erejével azon munkálkodott – bizonyos esetekben sikerrel –, hogy gátolja az Egyesült Államokat és Európát abban, hogy nyomást gyakoroljon a szudáni, zim-

babwei, líbiai, szíriai, iráni, venezuelai, burmai és észak-koreai diktatúrákra.

Ez aligha meglepő, hiszen az autokráciáknak nem áll érdekében segíteni a demokráciákat más autokráciák megdöntésében. Viszont tisztáznunk kell, mit jelentene mindez egy valóban „poszt-amerikai” világban, ahol az autokráciák és demokráciák nagyjából ugyanakkora hatalommal bírnának. A demokráciának kedvező, immár több évtizedes nemzetközi erőegyensúly helyett egy kiegyenlítettebb egyensúly jönne létre, amelynek világszerte elkerülhetetlen következményei lennének a politikai változásokat átélő kisebb országokra nézve. Larry Diamond szerint „a külső autoriter hatalmak segítsége védelmet nyújthat az olyan diktatúrák számára, amelyek egyébként érzékenyek lennének a nyugati befolyásra. Ilyen szerepet játszik például Kína a burmai és észak-koreai diktatúrák támogatásával a mélyreható nyugati szankciókkal szemben, valamint Oroszország a fehér-orosz, örmény és közép-ázsiai rezsimeket célzó demokratikus nyomásgyakorlás akadályozásával”.⁶⁰ Ez még a mai, demokráciák uralta világban is így működik. Képzeljünk hát el egy világot, ahol az autokratikus hatalmak erősebbek, a demokráciák pedig gyengébbek. Az autokráciák és demokráciák közötti viszonylagos hatalmi egyensúlyban beálló változás egy „fordított hullámba” lökhetné a világot, amelyet korábbi tapasztalataink alapján akár régóta esedékesnek is mondhatnánk.

Az új, többpólusú világban létrejövő egyensúly akkor kedvezhetne a demokráciának, ha a feltörekvő demokratikus hatalmak – Brazília, India, Törökország, Dél-afrikai Köztársaság – átvállalnák a hanyatló Egyesült Államok által

hátrahagyott feladatot. Csakhogy nem mindannyian akarják vagy képesek ezt megtenni. India veszélyes és nem túl demokratikus szomszédságban éli mindennapjait, vezetői pedig olyan luxusnak tartják a külföldi demokráciák támogatását, amelyet képesség és szükség híján nem engedhetnek meg maguknak. A Kadhafit a végsőkig támogató Dél-afrikai Köztársaság sokszor láthatóan jobban érdekelt a pán-afrikai szolidaritásban, mint a határain túli demokráciák segítésében. Brazília számos latin-amerikai demokráciához hasonlóan oda-vissza ingázik a demokrácia és az önrendelkezés gyakran ellentétes elvei között. E körből egyedül a török kormány kísérletezett azzal, hogy segítséget nyújtson régiójának demokratikus erői számára, és ők is csak jóval agresszívebb európai és amerikai kísérletek után. Mindez kevés ahhoz, hogy az Egyesült Államok által esetlegesen hátrahagyott űrt betöltsék. Semmi különös nincs abban, hogy egy demokrácia nem érdekelt külföldi demokratikus mozgalmak támogatásában. Bármennyire is stabilak, az ázsiai demokráciák nem járnak élen a demokrácia ügyének védelmében vagy előremozdításában a határaikon túl. Az Egyesült Államok, ha nem is egyedülálló, de igen szokatlan ország e szempontból. Van még néhány európai ország, amely külpolitikája egyik fő céljává tette a demokrácia Európán kívüli terjesztését, de ezzel kisebbségben vannak a kontinensen.

Ennek is köszönhető, hogy az elmúlt években lassan, de biztosan csökkent a demokráciák száma. Még bizonytalan, hogy az arab tavasz hosszú távon megfordítja-e ezt a tendenciát, de érdemes belegondolni, hogy vajon létrejöhetett volna-e egyáltalán az arab tavasz egy olyan világban, ahol a

két autokratikus nagyhatalom, Kína és Oroszország a mostanihoz képest nagyobb, az Egyesült Államok pedig kisebb erőt képvisel. Ugyanúgy kiállt volna Európa a demokrácia mellett, ha egy erősebb Kínával áll szemben, tudva, hogy egy gyengébb Egyesült Államok nem tudott, nem akart volna mögéjük állni? Az arab világban tapasztalt nyitást ugyanúgy eltiporhatták volna, ahogy 1848-ban az Európa megújítására törekvő mozgalmat. Akkoriban is létezett egy viszonylagos erőegyensúly a liberális kormányok és a konzervatív autokráciák között, de ez sem volt képes megmenteni a liberalizáló mozgalmakat. A britek különösen úgy érezték, hogy a más autokratikus nagyhatalmakkal való stabil viszonyuk megőrzése érdekében tartózkodniuk kell a liberálisok támogatásától. Egy új, többpólusú világban feltehetően az Egyesült Államok keze is hasonló módon meg lenne kötve.

Feltörekvő gazdasági hatalomként Kína máris súlyt helyezett a mérleg tekintélyelvűség felé eső nyelvére. Különösen tevékenynek bizonyult Afrikában, ahol nagy összegekkel támogat egyes diktátorokat, akik cserébe garantálják számára a nyersanyagkészleteikhez való hozzáférést. És hiba is lenne mást várni tőle. Oroszország arra használta energiaforrásait, hogy befurakodjon a szomszédos országok belpolitikájába, és kezével az olaj- és gázcsapokon a neki tetsző jelölteket és pártokat támogassa, ahogy tette azt Ukrajnában és Fehéroroszországban. Ez az egyik oka annak, hogy a néhai Szovjetunió területét máig a világ egyik legkevésbé demokratikus részeként tartják számon. Egy kiegyenlítettebb világrendben, ahol hanyatlása eredményeképpen az Egyesült Államok csupán az egyenlők között számítana elsőnek, mind Kína, mind Oroszország befolyása arányosan

nagyobb lenne, ezáltal korrodálva a globális demokrácia mozgalmát. A történelem azt mutatja, hogy a legmagasabb szinteken megvalósuló hatalommegoszlás világszerte hatással van a kisebb, gyengébb országok életére is. Mikor az 1920-as és 1930-as években az európai nagyhatalmi körökben divatját élte a fasizmus, még Latin-Amerikában is fasiszta kormányok bukkantak fel. Mikor a második világháború után a Szovjetunió lett a világ második szuperhatalma, mindenféle kommunista mozgalmak jelentek meg, és számos vezető politikus magáévá tette a forradalom eszméjét. Amikor a Szovjetunió összeomlott, és az Egyesült Államok egyedüli szuperhatalomként emelkedett ki a harcból, világszerte megugrott a demokráciák száma. Ha az egyensúly újból elmozdulna, ismét egy hasonló általános irányváltásra számíthatnánk.

Mi a helyzet a liberális gazdasági renddel? Túlélne, ha az erőegyensúly az Egyesült Államok kárára mozdulna el? A legtöbb megfigyelő szerint igen, hiszen véleményük szerint minden feltörekvő hatalom, beleértve mind közül a legfontosabbat, Kínát, hatalmas előnyökhöz jutott az Egyesült Államok és szövetségesei által a második világháború után létrehozott gazdasági rendnek köszönhetően. Kínának sikerült kihúznia magát a szegénységből, és jó úton halad afelé, hogy a világ legnagyobb gazdaságává váljon a teljes GDP tekintetében. Gazdasági növekedésének motorja az export, így nagymértékben függ a nyílt kereskedelmi rendszertől, belső fejlesztéseiben pedig külföldi befektetésekre és technológiákra hagyatkozik. Ugyanez igaz Brazíliára, Indiára, Törökországra és más feltörekvő gazdasági hatalmakra. Miért akarná bármelyikük levágni az aranytoját

tojó tyúkot – vagyis a liberális gazdasági rendet?

Lehet, hogy nem is ezt a kérdést kellene feltennünk. Elképzeltető, hogy ezek a hatalmak nem is akarják lerombolni azt a liberális rendet, amelyből annyi előnyük származik – de vajon elég akaratauk és erejük van ahhoz, hogy azt a domináns amerikai hatalom nélkül is fenntartsák? Mint azt láttuk, a liberális gazdasági rendek nem önfenntartóak. Létrejöttük és fennmaradásuk hagyományosan a nagyhatalmaknak volt köszönhető, akik képesek és hajlandóak voltak kiállni a szabad kereskedelem és a szabadpiacok mellett, és minden szükséges eszközzel, akár katonai erővel is nyitva tartani a különböző kereskedelmi útvonalakat. Vállalná a hanyatló amerikai hatalom által hátrahagyott űr betöltését bármely ország?

Az elmúlt két évszázad során a liberális gazdasági rend egyik kulcskérdése az volt, hogy ki uralja a tengereket. Jóllehet, ma már egy digitális korban élünk, de a termékeket nem az éteren keresztül sugározzuk át egyik helyről a másikra. Az olaj, gáz, nyersanyagok, érc, ásványok, élelmiszerek és gabona szállítása még ma is többnyire hajóval történik, így a szabad kereskedelemhez még mindig elengedhetetlenek a nyílt tengeri kereskedelmi útvonalak. A történelem során azonban a hajózási útvonalak gyakran nemzetközi válságok és konfliktusok áldozataivá váltak, amikor egyes országok ellenőrzésük alá kívánták vonni a vízi utakat, és kitiltani azokról ellenfeleiket. Az Egyesült Államok kétszer is – 1812-ben és 1917-ben – részben azért lépett hadba, mert más nagyhatalmak blokáddal akarták korlátozni az amerikai kereskedelmet háború idején. A második világháború óta az Egyesült Államok arra használja az óceánok feletti

uralmát, hogy mindenki számára nyitva tartsa a kereskedelmi útvonalakat, még nemzetközi konfliktusok idején is. Azonban nem elég, ha valakinek érdeke fűződik a szabad kereskedelemhez. Portugáliának és Szingapúrnak is érdeke, hogy a kereskedelem szabad, az óceánok pedig nyitottak legyenek, de saját erőből nem képesek nyitva tartani a kereskedelmi útvonalakat. Csakis az Egyesült Államoknak van elég ereje és akarata, hogy megőrizze a tengerek szabadságát, és ezt többnyire valóban egyedül is teszi, a világ legerősebb hadiflottájával védelmezve az óceánok rendjét. Külső segítséget csak elenyésző mértékben kap, míg más kereskedő államok, mint Németország és Japán, Brazília és India, valamint Oroszország és Kína megelégszenek a „potyázással”. Ez Amerika egyik legfontosabb hozzájárulása a jelenlegi liberális világrendhez.

Vajon mi történne, ha az Egyesült Államok nem cipelné tovább ezt a terhet? Bármilyen következményei is lennének Amerika hanyatlásának, a nyílt tengerek feletti hegemonia elvesztése egészen biztosan köztük lenne. Akik most potyáznak, vajon vállalnák annak a terhét és költségét, hogy olyan hadiflottákat tartsanak fenn, amelyek képesek elvégezni a jelenleg Amerikára háruló feladatokat? És még ha így is lenne, ez valóban nyitott, globális közös teret eredményezne, vagy versengést és feszültséget szülne? Ugyanis Kína és India egyaránt folyamatosan növeli tengeri erejét, amely azonban nem nagyobb biztonságot eredményezett, hanem egyre növekvő stratégiai versengést a két ország között, és nem csak az Indiai-óceánon, hanem egyre inkább a Dél-kínai-tengeren is. Látni, hogy Kína nem a nemzetközi vizek megnyitására, hanem lezárására használja haditenge-

részetét, nem nehéz megjósolni, hogy milyen jövő várna ránk, ha nem Amerika uralná a tengereket.

Az amerikai dominanciáról a több nagyhatalom általi kollektív rendfenntartásra való átállás – még ha ez be is következne – könnyen inkább a versengés és a konfliktus receptje lehet, mintsem a liberális gazdasági rend stabilizációjáé. A 19. századi brit tengeri dominancia a béke és a szabad kereskedelem támasza volt, kivéve háború idején, amikor is maga Nagy-Britannia zárta le a kereskedelmi útvonalakat ellenfelei és azok kereskedelmi partnerei előtt. Mikor a különböző hadiflották között kiegyenlítettebbé vált a verseny – a német, a japán és az amerikai haditengerészlet megerősödésével –, a nemzetközi szabadkereskedelmi rendszer, és vele együtt a béke is veszélybe került. A történelem során a liberális gazdaság csak akkor tudott virágozni, ha adott volt egy világelső haditengerészettel rendelkező nagyhatalom, amelynek érdekei szorosan a szabad kereskedelemre irányuló nemzetközi rendszerhez fűződtek. Vagyis olyan helyzetre volt szükség, mint ami a 19. század második felében jött létre a brit tengeri dominancia lévén, vagy a második világháború után az amerikai tengeri fölénynek köszönhetően. Ezzel szemben a brit dominanciát megelőző és a két világháború közötti, még az amerikai tengeri fölény kialakulása előtti többpólusú korszakok nem hívtak életre liberális gazdasági rendet.

Még ha félre is tesszük azt a kérdést, hogy ki fogja fenntartani a rendet a közös javak terén, akkor is lehetséges, hogy egy új, többpólusú korszak nagyhatalmai még a kellő akarat birtokában sem lennének képesek fenntartani egy szabadpiaci és szabadkereskedelmi nemzetközi rendszert.

Bármennyire is függnek tőle, lehet, hogy politikai és gazdasági rendszerük jellege miatt akaratokon kívül leölnék a tyúkot.

Ebből a szempontból Kína magasan a legfontosabb szereplő lesz a jövőben. Gazdasága a becslések szerint még ebben az évszázadban megelőzi az Egyesült Államokét, legalábbis pusztán méretét tekintve. Hogy Kína mennyire lesz képes és hajlandó fenntartani a liberális gazdasági rendet, nagymértékben befolyásolja majd, hogy a rend fennmarad-e. De még azok is látnak néhány potenciális problémát, akik egyébként optimisták Kína fejlődését illetően.

Kína gazdaságát nézve két okból kételkedhetünk abban, hogy az ország képes és hajlandó lenne a jelenlegi rendszer védelmezőjeként fellépni. Az egyik az, hogy még ha a világ legnagyobb gazdaságává is nővi ki magát a kínai, messze nem lesz a leggazdagabb. Gazdaságának méretét hatalmas népességének köszönheti, de egy főre lebontva Kína továbbra is viszonylag szegény ország. 2010-ben GDP tekintetében Kína a harmadik volt a világon az Egyesült Államok és az Európai Unió mögött. De amíg az Egyesült Államok, Németország, Japán és más hatalmak esetében az egy főre eső GDP több mint 40 000 dollár volt, Kínában ez a szám alig volt magasabb, mint 4000 dollár, így az ország Angolával, Algériával és Belize-zel került egy kategóriába. Még ha helytállónak is bizonyulnak az optimista előrejelzések, Kína egy főre eső GDP-je 2030-ra még mindig csak fele lesz az Egyesült Államokénak, vagyis nagyjából annyi, mint Szlovéniáé és Görögorszáé napjainkban.

Ezzel egy történelmi szempontból egyedi helyzet jön létre.⁶¹ A világ legnagyobb és legdominánsabb gazdaságai egészen eddig egyben a leggazdagabbak is voltak. Ez két-

séggkívül igaz volt például a brit és az amerikai dominancia idején. Ebből pedig számos dolog következett. Azok az országok, amelyeknek népei ennyire egyértelműen győztesei a viszonylag szabad gazdasági rendszernek, könnyebben ellenállnak a protekcionizmus kísértésének, és jobban hajlanak rá, hogy fenntartsák a rendszer nyitottságát. Így, bár dominánsak, fölényükkel oly módon élnek, hogy más országok előtt is nyitva hagyják a gazdagodáshoz vezető utat.

A kínai vezetőknek azonban lehet, hogy másféle problémákkal és kísértésekkel kell szembenézniük. Egy szegényebb és még mindig fejlődőben levő ország vezetőiként lehet, hogy kevésbé lesznek hajlandók megnyitni gazdaságuk bizonyos szektorait. Néhány ágazatot már el is kezdtek bezárni a külföldi versenytársak előtt, és ez a tendencia várhatóan folytatódik a jövőben. A kényszer, hogy jobban fizető állásokat találjanak a magukat a szegénységből a szélesebb alsó-középosztályba felküzdő állampolgáraik számára, arra sarkallhatja őket, hogy védelmükbe vegyenek bizonyos iparágakat, melyek ezeket az állásokat biztosítják. Egy protekcionista Kínát egyaránt hiba lenne gonosznak vagy példátlannak nevezni. Számos ország átesik a maga protekcionista korszakain gazdasági fejlődése során. Kétséggkívül így volt ezzel az Egyesült Államok is. A gond az, hogy Kína protekcionista korszaka épp arra az időszakra eshet, amikor az ország a globális gazdaság domináns hatalmává válik – és az már példátlan lenne. Az Egyesült Államok hangsúlyosan protekcionista volt a 19. század második felében, de ahogy egyre közelebb került ahhoz, hogy a világ legnagyobb gazdasága legyen, lépésről-lépésre elhagyta a protekcionizmust, mivel a szabad kereskedelem alkalmasabb környezetnek

bizonyult a gazdagodáshoz. Nagy-Britannia szintén átállt a protekcionizmusról a szabad kereskedelemre a gazdasági dominancia felé vezető úton. Kínával azonban más lehet a helyzet.

Még akik optimisták Kína gazdasági és politikai fejlődésével kapcsolatban, azok is úgy látják, hogy a liberális gazdasági rendnek szüksége lesz „némi biztosítékra” egy olyan helyzettel szemben, amelyben „Kína úgy él domináns pozíciójával, hogy megfordítja korábbi intézkedéseit, vagy nem nyitja meg gazdaságának jelenleg erősen védett területeit”. Ha ugyanis így történne, akkor „méretéből adódóan az így kialakuló konfliktus alááshatná a második világháború után létrejött rendszert”.⁶² Ian Bremmer politológust idézve: „Mi történik, ha a kínai vezetés úgy dönt, hogy növekedési stratégiája már nem függ a korábbi mértékben a külföldi befektetésektől, és inkább minden eszközével a helyi vállalatokat támogatja, megóvva őket a külföldi versenytársaktól?”⁶³ Az amerikai gazdasági dominanciát azért üdvözlötte a világ nagy része, mert akárcsak Hyman Roth *A Keresztapában*, az Egyesült Államok is mindig pénzt hozott a partnereinek. A kínai gazdasági dominancia azonban lehet, hogy más fogadtatásban részesülne.

A kínai kapitalizmus egyedi jellege szintén felvet egy kérdést. Bár a kínai gazdaság nagy része piacközpontú, mégsem magánvállalkozók uralják, hanem a kormány. A kínai kapitalizmus jelentős részben állami kapitalizmus. A gazdaság létfontosságú elemeit – például az energiaszektor – állami tulajdonban lévő vállalatok uralják, melyek a kormány irányítása alatt lévő óriási állami befektetési alapokban halmozzák fel bevételeiket. Ahogy Bremmer is

megjegyzi, az állami kapitalizmus nemcsak a profitot hivatott maximalizálni, hanem „az állam hatalmát és vezetőségének túlélési esélyeit” is.⁶⁴ Kína ebben nincs egyedül. Oroszország, és kisebb mértékben Brazília, Mexikó és más felemelkedőben lévő hatalmak mind élnek az állami kapitalizmus bizonyos eszközeivel, különösen a nemzeti energiavállalatok irányítása terén. Kína gazdasága azonban főleg nemzeti, mintsem vállalati érdekeket szolgál. A Kínai Nemzeti Olajtársaság számára például a profitnál jóval fontosabb, hogy képes legyen hosszútávú szerződéseket nyélbe ütni az olajszolgáltatókkal, és így Kínának ne kelljen félnie egy esetleges hiánytól. A cég a nemzeti ellátás biztonságáért hajlandó többet fizetni, mint ha tisztán csak a profitot és saját maga, valamint a részvényesei érdekeit tartaná szem előtt. Ez többek között olyan torzulást eredményez a piacon, amely mindenki számára magasabb árakat jelent.⁶⁵

A lényeg nem az, hogy mindez jó-e vagy rossz, hanem hogy *más*. Az elmúlt két évszázadban, vagyis a brit és az amerikai dominancia korszakaiban a vezető gazdasági hatalmakat jórészt magánszemélyek és magánvállalatok uralták. A kereskedelemből származó többletbevételek jórészt magánkézben landoltak. Még ha részesült is ebből az állam, és még ha volt is némi befolyása a vállalati döntésekre, csupán közvetett részesedésről és befolyásról volt szó. A kínai rendszer jobban hasonlít a korábbi idők merkantilizmusára – mint ami például a 16–17–18. században Nagy-Britanniát, Franciaországot és Spanyolországot jellemezte. Akkor a kormányok azért halmoztak fel vagyont, hogy biztosítsák maradandó hatalmukat, valamint olyan seregeket és hadiflottákat állítsanak fel, amelyek révén versenyre kelhettek

más dinasztákkal és nagyhatalmakkal. Kína mai többlet-bevételei szintén „az erőforrások állami kézben való koncentrációjához vezetnek”, amely segít megőrizni a vezetőség hatalmát, és lehetővé teszi, hogy „világszerte erősnek mutakozzanak”.⁶⁶

Megbízható őrzője lenne a liberális gazdasági rendnek egy ilyen hatalom – és nem Kína az egyetlen –, vagy Bremmer aggodalmait igazolva veszélybe sodorná „a globális gazdaság jövőjét”?⁶⁷ Egyesek váltig állítják, hogy Kínának soha nem állna érdekében aláásni a felemelkedését lehetővé tevő rendszert – pedig elképzelhető, hogy nem tudna mit tenni ellene. A skorpióról és a békáról szóló tanmesében a béka csak akkor hajlandó nagy vonakodva átvinni a skorpiót a folyó túlsó partjára, miután az megesküszik, hogy nem áll szándékában megszűrnia a békát. Hiszen akkor mindketten meghalának. De aztán félúton a part felé a skorpió mégis megszúrja a békát, majd mikor az haldokolva megkérdezi, hogy miért tette, a skorpió annyit mond: „Mert skorpió vagyok. Ilyen a természetem.” Kína és Oroszország végül lehet, hogy nem szánt szándékkal gyengítené meg vagy borítaná fel a liberális gazdasági rendet, hanem egyszerűen azért, mert autokratikus társadalomként olyan a természetük, hogy mindenk előtt a vagyon és az abból fakadó hatalom feletti állami kontroll megőrzésére törekednek.

Ha optimistán is állunk Kína, Oroszország és más nagyhatalmak jövőbeli szerepéhez, és azt feltételezzük, hogy továbbra is érdekük fűződné a liberális gazdasági rendhez, még akkor is felmerül a kérdés, hogy vajon kellő mértékű-e ez az érdek. A legtöbb Kína-szakértő elismeri, hogy a belső kihívásokkal elfoglalt kínai vezetők egyelőre roppantmód

vonakodnak attól, hogy globális ügyek terhéért vállalják magukra. Nincsenek például abban a helyzetben, amellyel az Egyesült Államok szembesült a második világháború végén, amikor is a korábbi világrend pusztulása nyomán egy új rend várta, hogy Amerika ízlésének megfelelő alakot ölthessen. A kínaiaktól azt várják, hogy fenntartsanak egy olyan világot, amelyet nem az ő sajátos érdekeik figyelembevételével hoztak létre mások. Hogyan is hibáztathatnánk őket azért, mert vonakodnak magukra vállalni olyan új „felelőségeket” terhére, amelyet az amerikaiak és más népek akarnak rájuk róni? Az Egyesült Államok hasonló szituációban találta magát a két világháború között, és nem volt hajlandó magára vállalni a terhet. A mostani rend olyan mértékben szolgálja az Egyesült Államok érdekeit, és olyan mértékben támaszkodik az amerikai gazdasági és katonai erőre, hogy nem tudni, vajon túlélné-e egy olyan többpólusú világ eljövételét, amelynek legjelentősebb szereplője és főbb résztvevői nem feltétlenül akarnák vagy tudnák ezt a rendet fenntartani.

A helyzet pedig csak bonyolódna, ha a többpólusú világra való átállás hevesebb stratégiai versengéshez és konfliktusokhoz vezetne a nagyhatalmak között. Bár gyakran hallani az ellenkezőjét, a történelem során a többpólusú rendszerek nem voltak különösebben stabilak vagy békések. A 16., 17. és 18. század hosszú többpólusú korszakaiban szinte állandó volt a nagyhatalmak közötti háború. A francia forradalmat követő századforduló az egész Európát lángba borító, Napóleon 1815-ös waterloo-i vereségéig tartó háborúk sorozatától volt hangos.

A 19. század azért is volt jelentős, mert kétszer is hosszabb

ideig (38 és 43 évig) béke honolt a nagyhatalmak között. A békét azonban újra és újra megszakította a leghatalmasabb országok közötti háborúskodás: az 1853-as krími háború, valamint egy sor konfliktus Poroszország és szomszédai között (az ún. „német egyesítési háborúk”), melyek végül az 1870–71-es francia–porosz háborúhoz vezettek. A nemzetközi kapcsolatok szakértői gyakran úgy kezelik ezeket a háborúkat, mintha azok csupán kisebb zavarok lettek volna egy amúgy békés évszázadban, pedig valójában hatalmas és költséges konfliktusok voltak. A krími háború egy kisebb világháborúnak felelt meg, amelyben egymilliónál is több orosz, francia, brit és török katona mellett kilenc további nemzet fegyveres erői is részt vettek, hogy végül majd félmillió halottat és annál is több sebesültet hagyjanak maguk után. A 17 évvel későbbi francia–porosz háborúban a két szembenálló fél közel kétmillió katonát vonultatott fel, akik közül közel félmillióan életüket veszítették vagy megsérültek. Egy ilyen háborút manapság nem „kisebb zavarként” értékelnénk egy amúgy békés évszázadban.

A nemzetközi kapcsolatok szakértői roppant pozitívan tekintenek vissza a német egység létrejötte után kialakuló európai erőegyensúlyra – talán túlságosan is pozitívan. Persze, négy évtizedig béke honolt a nagyhatalmak között, de a korszakot olyan tényezők határozták meg, mint az egyre növekvő feszültség és versengés, a számos alkalommal fellobbanó háborús pánik, valamint a nagymértékű szárazföldi és tengeri fegyverkezés – mindez pedig az emberiség történelmének addigi legpusztítóbb és leghalásosabb háborújába torkollott. Még amikor sikerült is fenntartani az erőegyensúlyt, akkor sem a baráti diplomácia, hanem

a katonai konfliktus állandó fenyegetése bizonyult döntő tényezőnek. Robert W. Tucker politológus szavaival: „Az egyensúly által hozott stabilitás és önmérséklet alapja végső soron az erőszak használata és az erőszaktól való félelem volt. Továbbra is a háború volt az erőegyensúly fenntartásának legalapvetőbb módja.”⁶⁸

Egyesek úgy gondolják, hogy az amerikai dominanciát majd valamiféle többpólusú harmónia váltja fel, de kevés okunk van azt hinni, hogy egy ilyen berendezkedéshez való visszatérés a 21. században erősebb békét és stabilitást hozna, mint korábban. A nagyhatalmak nem azért cselekszenek visszafogottabban manapság, mert természetükből fakadóan visszafogottabbak, hanem mert ambícióikat féken tartja a még mindig domináns Egyesült Államok. Néhányan úgy vélik, hogy elérkeztünk egy „pólus nélküli” korszakba, mivel, bár Amerika szerintük hanyatlak, nem látnak más előretörő hatalmakat, amelyek betölthetnék az így létrejövő regionális vákuumokat.⁶⁹ A helyzet azonban az, hogy azért nem jöttek létre más pólusok, mert az amerikai világrend még mindig intakt. Ha az Egyesült Államok valóban elkezdene hanyatlani, akkor az olyan hatalmak, mint Kína, Oroszország, India és Brazília hamar megerősödnének saját régiójukon belül, és a világ visszatérne a 19. századi Európához hasonló többpólusú rendszerhez.

A baj csak az, hogy egy ilyen világot aligha más demokráciák hoznának létre – bár még a demokráciáknak is vannak ambícióik, és saját befolyási övezetekre vágnak. Sokkal valószínűbb, hogy az autokratikus nagyhatalmak állnának a változás mögött. A demokráciáknak megfelel az Egyesült Államok által létrehozott liberális világrend is, ha azon saját

növekvő befolyásuknak megfelelően igazíthatnak. De vajon az autokráciák megelégednének egy olyan világgal, amely a demokráciát részesíti előnyben, és állandó nyomás alatt tartja az autokrata kormányokat?

Gyakran hallani manapság, hogy az Egyesült Államoknak nincs oka aggódni Kína és Oroszország miatt. Kína óvatosan lépked a globális szintén, nem akar terjeszkedni, és nem keresi a konfliktust a szomszédaival. A modern Oroszországot jól ismerő szakértők szerint pedig – az alkalmi neoimperalista retorika ellenére – Moszkva urainak nem áll szándékában visszaállítani az Orosz Birodalmat, és kiterjeszteni befolyásukat Litvániára, Lettországra és Észtországra, vagy újraegyesíteni az olyan régi szovjet köztársaságokat, mint Ukrajna, Moldova, Grúzia és Fehéroroszország. De vajon azért van ez így, mert ösztönösen nem vágynak ezekre a dolgokra, vagy mert a globális erőviszonyok olyan mértékben korlátozzák ez irányú ambícióikat, hogy inkább visszafogják őket? Nem tudhatjuk biztosan, de a történelem azt mutatja, hogy amikor a nemzetek viselkedését tanulmányozva azok motivációit és ambícióit próbáljuk megérteni, akkor tisztában kell lennünk azzal, hogy számításaikat jelentősen befolyásolja, mit látnak megvalósíthatónak és mit elérhetetlennek.

Egyet azonban biztosan tudunk: ha Kínát nem tartaná féken Amerika hatalma, akkor egy nagyon más Kínával lenne dolgunk. Az, hogy Peking ma nem lép fel agresszívebben Japánnal, Indiával, vagy a vitás ügyekben érintett dél-kelet-ázsiai országokkal szemben, nem azért van, mert Kína természeténél fogva passzív és óvatos. Történelme során Kína többször is a katonai beavatkozás mellett döntött, néha még akkor is,

ha hátrányból indult – így például 1950-ben Koreában, az amerikai hadsereggel szemben. Passzivitásának oka inkább az, hogy az említett országok mögött ott van az Egyesült Államok ereje. Ha kivennénk az egyenletből Amerikát, a kínaiak számításai egészen máshogyan festenének. Ugyanez igaz más államokra is, akik azért hajlandóak ma szembeszegülni Kína ambiciózusabb próbálkozásaival a Dél-kínai-tengeren és másutt, mert maguk mögött tudhatják az Egyesült Államokat. Kína – nem meglepő módon – azért is növeli haditengerészeti kapacitását, hogy csökkentse Amerika szerepét e téren. Az amerikai tisztviselők saját bevallásuk szerint értetlenül állnak Kína haditengerészeti fejlesztései előtt, és nagyobb „átláthatóságot” szeretnének Kína szándékait illetően. Ennyi erővel akár azt is kérdezhetnék, minek növeszt fogakat egy tigris – egyszerűen így viselkedik egy feltörekvő nagyhatalom. Csak azért tűnik mindez szokatlannak, mert az amerikai világrend egészen eddig elnyomta ezeket a nagyhatalmi tendenciákat.

Ugyanez a helyzet Oroszországgal és szomszédaival. A balti, kaukázusi és kelet-európai országok jórészt azért dacolhatnak továbbra is Moszkvával, mert a kérdéses államok mögött ott van az erős szövetség. Az Amerika által képviselt hatalom hiányában Oroszország sokkal jobban hajlana arra, hogy akarát rákényszerítse a szomszédaira, akik pedig így sokkal jobban hajlanának rá, hogy meghajoljanak előtte. Ha Putyin, aki a Szovjetunió összeomlását egy alkalommal a 20. század „legnagyobb geopolitikai katasztrófájának” nevezte, úgy gondolná, hogy biztonsággal visszaállíthatná a birodalmat, vajon ellen tudna állni a kísértésnek? A katonai beavatkozást leszámítva máris minden eszközzel – energia,

kereskedelem, helyi pártok támogatása – azon munkálkodik, hogy a korábbi szovjet államokra a lehető legnagyobb mértékben kiterjessze Moszkva befolyását. Amikor pedig 2008-ban Grúziában a katonai beavatkozás mellett döntött, akkor csapatai jó eséllyel meg sem álltak volna Tbiliszi előtt, ha az Egyesült Államok és a NATO nem tántorítja el őket.

Mindez nem gonosz megfontolásokat sejtet a kínai és orosz vezetők cselekedetei mögött, hanem normalitást. Minden nagyhatalom reagál a nemzetközi rendszer adta lehetőségekre és korlátokra. Ez ugyanúgy igaz az Egyesült Államokra is. Amikor a 19. század végén megnőtt Amerika ereje, vele együtt nőttek globális ambíciói is. Amikor a 20. század végén összeomlott a Szovjetunió, az Egyesült Államok a hidegháborús évekhez képest aktívabb intervencionista politikába kezdett. 1989 után gyakoribbá váltak az amerikai katonai beavatkozások, és immár a világ olyan tájaira is kiterjedtek, amelyek a hidegháborús patthelyzet miatt korábban érinthetetlenek voltak.

Annyira hozzászoktunk már az amerikai rendszerhez, hogy mára talán elfelejtettük, hogyan viselkednek az erősödőben levő nemzetek. A növekvő hatalom megváltoztatja az országokat. Megváltoztatja ambícióikat, önképüket, de még a saját érdekeikkel kapcsolatos nézeteiket is. Jellemzően olyan személyiségjegyeket is felszínre hoz, amelyek az adott ország gyengébb korszakában rejtve vagy moderálva maradtak. Vegyünk például egy baráti hatalmat, Franciaországot. Franciaország ma egy szelíd, közepes méretű hatalom, amely egész ügyes külpolitikát folytat. Legtöbb európai szomszédja kissé arrogánsnak és önzőnek tartja, de mindezt eltűrik, mert egészen biztosan nem jelent sem-

miféle veszélyt. De milyen lenne Franciaország szuperhatalomként? Aggasztóbbak lennének a manapság csak idegesítőnek vagy szórakoztatónak tartott személyiségjegyei? Amikor Franciaország valóban a világ két vagy három legerősebb hatalmának egyike volt (XIV. Lajos uralkodása alatt a 17. és a korai 18. században, valamint Napóleon alatt a kései 18. században), kétszer is megpróbálta meghódítani Európát (és mindkétszer kudarcot vallott). Lehet, hogy egy jövőbeli demokratikus francia szuperhatalom szerény, visszafogott külpolitikát folytatna, de ez történelmi jelentőségű anomália lenne. Ahogy azt az Egyesült Államok is bőven megmutatta, a demokratikus szuperhatalmak is lehetnek ambíciózusak. A lényeg az, hogy a hatalom megváltoztatja a nemzeteket, néha drámai mértékben. Mérsékelt vagy kisebb hatalomként Németország és Japán is kifejezetten ártalmatlan volt. A 17. és 18. században az „elkészt” Németországot úgy ismerték, mint „gondolkodóknak és poétáknak” földjét.⁷⁰ A Meidzsi-korban bekövetkezett modernizációja előtt Japán remeteállam volt, amely szándékosan vágta el kapcsolatait a külvilággal, és senkire nem jelentett veszélyt. Azonban miután megerősödtek, és aktívabbá váltak a nemzetközi porondon, mindketten egy másik arcukat mutatták meg.

Mivel a relatív hatalom mértékében bekövetkező változások átírják a nemzeti ambíciókat és lebontják a korlátokat, a többpólusú világrendhez való visszatérés minden nagyhatalom külpolitikáját átírná. Azok az országok, amelyek nagyobb viszonylagos hatalomra tennének szert, a nemzetközi rendszerben megnövekedett befolyásuknak megfelelően komolyabb ambíciókat kezdenének dédelgetni. Újból benyújtanák igényüket bizonyos befolyási övezetekre, még ha

csak a többi nagyhatalommal szembeni biztosíték gyanánt is. Akiknek pedig csökkenne viszonylagos hatalmuk (mint például az Egyesült Államok), azoknak aligha lenne más választásuk, mint meghúzni magukat és engedni befolyásukból a kérdéses területeken. Így aztán Kína benyújtaná igényét különböző befolyási övezetekre Ázsiában, Oroszország pedig Észak-Európában és a Kaukázuson. Ezáltal, ahogy a múltban is, követeléseik fednék egymást és ütköznének: India és Kína ugyanazt az övezetet követelné az Indiai-óceánon, míg Oroszországnak és Európának a Fekete-tengernél és a Baltikumon lennének egymást fedő övezetei. Ha nem lenne az Egyesült Államok, hogy elfojtsa és visszatartsa ezeket az ellentétes ambíciókat, akkor nagyon komplex módosítások árán egy új egyensúlyt kellene létrehozni. Ahogy arra korábban is volt példa, ezeknek a módosításoknak egy részét el lehetne végezni diplomáciai úton. Más módosításokra pedig ott a háború, vagy annak ígérete, amire szintén volt már példa. Az elképzelés, miszerint a világ képes lenne zökkenőmentesen és teljes mértékben békésen átállni egy új, a mostanihoz képest teljesen más erőviszonyokat tükröző berendezkedésre, nem több, mint vágyálom.

Történelmünk során a háború egyik fő oka a viszonylagos erőegyenlőség állapota volt, amelyben a nemzeteknek kétségeik vannak a pontos erőviszonyokat illetően. A viszonylagos egyenlőség bizonytalanságot teremt azzal kapcsolatban, hogy melyik fél kerülne ki győztesként egy esetleges háborúból, ez pedig egy olyan összetett, pózolásból és apróbb provokációkból álló interakcióhoz vezet a szemben álló felek között, amely nagyban megnöveli annak az esélyét, hogy végül tényleg próbára teszik, melyikük az erősebb.

Amikor egy feltörekvő hatalom felfelé ívelő pályája közel kerül ahhoz, hogy keresztezze egy hanyatlóban lévő hatalom lefelé ívelő pályáját, megnő a katonai konfliktus esélye. A hidegháború nagy csodája, hogy az Egyesült Államok és a Szovjetunió soha nem döntöttek úgy, hogy ténylegesen összemérik az erejüket – bár volt, hogy veszélyesen közel kerültek hozzá. A nagyhatalmak közötti béke legjobb receptje a bizonyosság afelől, hogy ki is van fölényben.⁷¹ Nem véletlen, hogy a hidegháború után, amikor az Egyesült Államok hatalmas katonai fölényben találta magát minden lehetséges kihívójával szemben, a tudósok elkezdtek arról beszélni, hogy a nagyhatalmak közötti konfliktus immár elképzelhetetlen. Ha ez a fölény elkopna, a nagyhatalmi verseny újjáéledése ismét valószínűbbé tenné a nagyhatalmak közti háborút.

Mi a helyzet a híres „Európai Összhanggal”? Miért ne jöhetne létre hasonló összhang a nagyhatalmak között, hogy koordinálja a különböző intézkedéseket, és megőrizze a békét a poszt-amerikai világban? Tény, hogy a Napóleon 1815-ös vereségét követő három évtizedes béke során Európa nagyhatalmai sikeresen kezelték közös ügyeiket, és elkerülték a háborúskodást. Az összhangot azonban nem az erőegyensúly varázsa teremtette meg, hanem a közös értékek és a kor legfontosabb kérdéseivel kapcsolatos hasonló elképzelések – legyen szó akár az európai rend sajátosságairól, a hatalom legitimitásáról, vagy a belpolitika és a társadalom természetéről. A francia forradalom és az azt követő pusztító európai háború utáni időszakban minden nagyhatalom vezetője osztozott a radikalizmustól és a forradalomtól való rettegésben. Összefogásukkal nem egyszerűen a békét akarták

megőrizni, hanem a *konzervatív* békét. Egy biztonságos világot akartak a monarchiák és arisztokráciák számára. Egyetértettek abban, hogy milyen is pontosan az az Európa, amelyet meg akarnak védeni a liberális és forradalmi erőktől. Ez az egyetértés azonban hamar bomlásnak indult, ugyanis Nagy-Britannia, a legliberálisabb nagyhatalom, egyre inkább kifogásolta osztrák és orosz partnerei azon vélekedését, hogy a liberalizmus minden nyomát katonai erővel el kell törölni Európában. Miután Európát újból magával ragadta a liberális forradalom az 1840-es években, az összhang lényegében összeomlott.

Időnként feléled a remény, hogy ma is létrejöhetne egy nagyhatalmi összhang – de vajon van-e olyan egyetértés a mai nagyhatalmak között a nemzetközi renddel és a belső legitimitációval kapcsolatban, mint ami Európa nagyhatalmai között egy rövid ideig létezett? Pár évvel ezelőtt még talán így tűnt volna. Az 1990-es években a legtöbben úgy hitték, hogy a korai 19. századhoz hasonlóan az összetartás és egyetértés kora jött el, csak most éppen nem a konzervativizmus, az arisztokrácia és monarchizmus zászlaja alatt, hanem a liberalizmus, a szabadpiacok és a demokrácia érdekében. Az 1990-es évek jelentették a „történelem végét”*, „a nemzetközi rend liberális víziójának” diadalát, egy olyan világot, ahol „a demokrácia és a piacok virágkorukat élték, [...] a globalizációt progresszív történelmi erőként tisztelték, az ideológia, a nacionalizmus és a háború pedig mélyponton voltak”.⁷² A hidegháború után minden nagyhatalom elindult a liberalizmus útján: Oroszország Borisz Jelcin elnöksége alatt, Kína a gazdasági liberalizáció közepette – legalábbis sokan szerették volna, ha így van. Így hát újjáéledt a „nem-

zetközi közösség” eszméje, azzal a feladattal, hogy megoldja azokat a „globális problémákat” – betegség, szegénység, klímaváltozás, terrorizmus, etnikai konfliktusok –, amelyek minden ország közös, semmint ellentétes érdekeit hangsúlyozzák.

A 21. század második évtizedében azonban az összetartás már csak egy újabb idealista illúziónak tűnik. A nagyhatalmak között nincs egyetértés a belső legitimitáció forrásait illetően. Az Egyesült Államok és liberális szövetségesei eredendően a demokráciát részesítik előnyben, míg Oroszország és Kína – szintén természetükből fakadóan – olyan világot akarnak, amely biztonságot nyújt autokráciáik számára. Ha egy új, többpólusú világrend jönne létre, akkor abban mindkét autokratikus nagyhatalom meghatározó szereplő lenne. Az „Európai Összhang” történetéből kiindulva a kormányzati legitimitással kapcsolatos egyetértés hiánya a legjobb esetben is az együttműködés akadálya, legrosszabb esetben pedig konfliktusforrás lesz. 1991-ben Samuel P. Huntington úgy számolt, hogy ha „a Szovjetunió és Kína a többi főbb hatalomhoz hasonlóan demokráciává válik, azzal nagyban csökken a nagyobb államközi erőszak valószínűsége”. Ezzel szemben egy „maradandóan megosztott világ [...] jó eséllyel erőszakos világ” lesz. Lincolni stílusban azt kérdezte: „Meddig maradhat egy egyre inkább az egymásrautaltságra épülő világ félig demokratikus, félig autoriter?”⁷³

Akik tisztában vannak vele, hogy a jelenlegi liberális rend alapja az amerikai hatalom, már bizonyára küszködtek a kérdéssel, hogy hogyan lesz fenntartható ez a rend, amennyiben és amikor Amerika ereje apadni kezd. John Ikenberry

* Utalás Francis Fukuyama *A történelem vége?* című 1989-es esszéjére. (A ford.)

másokkal egyetemben azt mondja, hogy befolyásának delén túl Amerikának az a fő feladata, hogy olyan nemzetközi intézményeket és törvényeket hozzon létre, amelyek képesek lesznek megvetni a lábukat, és az Egyesült Államok hanyatlása ellenére is fenntartani a jelenlegi rendet, valamint, hogy meggyőzze a feltörekvő hatalmakat, nekik is érdekük erősíteni és megőrizni ezeket az intézményeket és nemzetközi szabályokat. Így az intézmények később önállóan működve képesek lesznek féken tartani még a legerősebb államokat is, akik máskülönben hajlamosak lennének bomlasztani a liberális rendet. Ezek az erősebb intézmények és szabályok idővel helyettesíthetnék az Egyesült Államok hatalmát.

Az önfenntartó liberális nemzetközi intézmények gondolata azóta foglalkoztatja az amerikaiakat, hogy országuk először nagyhatalommá vált a 19. század végén. George F. Kennan és más „realisták” sajnálattal nézték, hogy Amerika mennyire hajlamos nemzetközi törvényektől és intézményektől várni a megoldást, azt remélve, hogy „jogi szabályokra és korlátozásokra” hagyatkozva „elfojthatja a kormányok kaotikus és veszélyes törekvéseit”.⁷⁴ Ugyanakkor érthető, hogy az amerikaiak egy lényegében önszabályozó és önfenntartó világrendet szeretnének. Ez ugyanis megoldást jelenthetne a hatalom és az érdek szembenállásának dilemmájára, amely annyira gyötri őket. Azaz hogyan hozható létre egy olyan világ, amely Amerika eszméit és érdekeit képviseli, de nem igényel költséges és morálisan összetett hatalomgyakorlást az Egyesült Államok részéről? Theodore Roosevelt egy nagyhatalmakat tömörítő nemzetközi konzorciumban gondolkodott, ahol a tagok közösen munkálkodnak a civilizáció előremozdításáért. Ez az álom azonban

szertefoszlott, mikor a korabeli nagyhatalmak 1914-ben kis híján saját kezűleg pusztították el civilizációnkat. A háború után Woodrow Wilson vitte tovább a zászlót, és hozta létre a Nemzetek Szövetségét (amelyben aztán honfitársai nem kívántak részt venni) azzal a céllal, hogy a liberális hatalmak együttes erejével megvédje a nemzetközi törvényeket és intézményeket. A kísérlet újabb fejezete a második világháború után kezdődött az ENSZ megalapításával, majd a hidegháború után folytatódott, amikor is George H. W. Bush reményteljesen beszélt egy „új világrend” eljövételéről, amelyben „a jogállamiság kiszorítja a dzsungel törvényeit”, „a nemzetek felismerik a szabadság és igazságosság iránti közös felelősségüket”, az ENSZ pedig „úgy teljesít, ahogy azt alapítói elképzelték”.⁷⁵

Sokan úgy vélik, hogy az amerikai hegemonia, illetve bármilyen nagyhatalmi berendezkedés elhagyása, és egy nemzetközi törvényekre és intézményekre épülő világ eljövetele jelenti majd az emberiség fejlődésének végső stádiumát. Az országok közös akarata alá rendelni az önálló nemzetállamokat, nemzetközi kozmopolitizmusra cserélni a nacionalizmust, nemzetközi szintre emelni az amerikai élet alapjául szolgáló jogi és intézményi szabályozást – ezek a célok generációk óta ugyanúgy vonzzák az embereket. A különbség csak annyi, hogy az Egyesült Államok korábban úgy próbált felépíteni egy ilyen világot, hogy ereje növekvőben volt, míg napjainkban egy ilyen világ az állítólag hanyatlóban lévő amerikai hatalmat volna hivatott ellensúlyozni.

Van okunk azt hinni, hogy most, amikor az ország állítólag hanyatlik, alkalmasabbak vagyunk egy ilyen világ felépítésére, mint száz vagy akár csak ötven évvel ezelőtt, az

abszolút dominancia idején? A közbeeső évszázad aligha ad okot optimizmusra. Minden olyan próbálkozás elbukott, amely során a rend és a biztonság megőrzése egy, a tagállamainál erősebb felhatalmazással rendelkező nemzetközi testületre hárult volna, vagy amely arra hagyatkozott, hogy az országok majd betartják a nemzetközi szabályokat, bármennyire is ignorálnák egyébként őket. Az új felsőbb hatalom mindig túl gyengének bizonyult a feladathoz. A hasonló szervezetek fennhatóságát a nagyobb felelősséget és hatalmat birtokló országok vagy semmibe vették, vagy kifogásként használták saját tétlenségükre. A szabályok általában csak a gyengékre vonatkoztak, míg az erők, beleértve az Egyesült Államokat, úgy gondolták, hogy kedvük szerint figyelmen kívül hagyhatják őket, és mindezért semmiféle büntetésre nem számíthattak a „nemzetközi közösség” részéről. Közismert, hogy a Nemzetek Szövetsége nem volt hajlandó reagálni a nemzetközi jog nyílt semmibevételére, amikor Japán 1931-ben megszállta Mandzsúriát, vagy amikor Olaszország 1935-ben megszállta Etiópiát. Az Egyesült Államok és a Szovjetunió egyaránt többnyire fittyet hányt az ENSZ-re a hidegháború során, és szinte minden esetben a megkerülésén fáradoztak. Reinhold Niebuhr szerint „a nemzetközi közösség presztízse” soha nem elég magas, tagjai pedig soha nem elég egységesek ahhoz, „hogy megfigyelmezzék az önfejű államokat”.⁷⁶ Egy szervezet ezek szerint nem rendelkezhet nagyobb hatalommal, mint tagállamai – gyakran előfordul viszont, hogy kevesebbel rendelkezik.

Egy többpólusú világban mely ország vagy országok mely csoportja lenne képes arra használni a hatalmát, hogy a destabilizáló erőkkkel szemben fenntartsa a liberális rendet?

Ez egy kulcsfontosságú kérdés, hiszen egy adott rend alapját nemcsak a különböző szabályok képezik, hanem a szabályok betartására való képesség is. Mára egy olyan különleges helyzet állt elő, hogy a világ leginkább potens országa figyelemre méltóan erős nemzetközi legitimáció birtokában alkalmazhat erőszakot. A korábbi többpólusú világrendekben, amikor az országok menedéket kerestek az ingatag erőegyensúly elől, amennyiben bármelyik ország erőszakot alkalmazott a saját befolyási övezetén kívül eső vagy egyszerre több övezethez tartozó területen, az egyensúly felborítását kockáztatta. A kései 19. és a korai 20. században a nagyhatalmak például azért nem tudtak rendet tenni a Balkán viharos ügyeiben, mert ha bármelyikük erőszakhhoz folyamodott volna, azzal a többiek érdekeit, és így az egész egyensúlyt veszélyeztette volna. Nem volt nemzetközi hatalom, amely fenntartotta volna a rendet. Ezt a dilemmát próbálta megoldani Wilson elnök a Nemzetek Szövetségének életre hívásával – de a határozott fellépés végül csak az Egyesült Államoknak sikerült. A kései 20. században az Egyesült Államok a liberális rend megőrzése érdekében két alkalommal is sikeresen avatkozott be a Balkánon anélkül, hogy nagyhatalmi konfliktust provokált volna ki. Bár az oroszok némileg megalázva érezték magukat, amiért Amerika ilyen dominánssá válhatott egy szláv, és hagyományosan orosz érdekerületen, a háború lehetősége fel sem merült. Ha csökkenne az Egyesült Államok és a többi nagyhatalom közti erőkülönbség, akkor elképzelhető, hogy senki nem lenne képes úgy közbeavatkozni hasonló helyzetben, hogy azzal ne kockáztasson konfrontációt a nagyhatalmak között. Egy poszt-amerikai világban vajon mely hatalom vagy ha-

talmak lennének képesek a többiek beleegyezésével cselekedni? A kellő legitimációval rendelkező katonai erő hiányában egyre nehezebb lenne megvédeni a liberális rendet az elkerülhetetlen kihívásokkal szemben.

A 20. század nagy és mára talán elfeledett tanulsága, hogy ha liberálisabb rendet akarunk, akkor azt jó eséllyel kizárólag erős liberális nemzetek képesek felépíteni és megvédeni. A nemzetközi rend nem evolúciós produktum, hanem kényszer: egy vízió dominanciája az összes többi felett. Jelen esetben a gazdaság, a belpolitika és a nemzetközi kapcsolatok liberális alapelveinek dominanciája a többi, nem liberális alapelv felett. De minden rend csak addig tart, amíg az azt kikényszerítők képesek megvédeni. Ez pedig igen kényelmetlen igazság a liberális internacionalisták számára. Szeretjük inkább azt hinni, hogy a liberális nemzetközi rend azért marad fent, mert helyes és igazságos – és nem csak saját magunk, hanem mindenki számára. Szeretjük azt képzelni, hogy a liberális rend elfogadása önkéntes, vagy – ami még kellemesebb gondolat – természetes folyamatok eredménye, nem pedig a kényszeré. Ezért volt „a történelem végének” elmélete olyan vonzó sokak számára, még ha az azóta eltelt évtizedekben több valós esemény is rácafolta. Az elkerülhetetlen evolúciós lépcsőfok teóriája szerint a liberális rend nem igényel kényszert. Egyszerűen csak kialakul magától. Ezáltal megoldódik a kényszer alkalmazásából és annak védelembe vételéből eredő morális zavar, valamint az abból fakadó gyakorlati és pénzügyi kihívások.

Felvilágosult világképünknek az a feltevés is része, hogy szükségszerű kapcsolat van a liberális rend és a nacionalizmus – sőt, egyenesen a nemzetfogalom – vége között.

A nemzetek feletti szervezetek gondolata és a kozmopolitizmus előretörése a tökéletesebb liberális rend irányába való haladás bizonyítékai. De mi van, ha mindez tévedés? Mi van, ha egy a békén, demokrácián és jóléten alapuló rendszernek szüksége van bizonyos országokra, hogy fennmaradjon? Az internacionalista Theodore Roosevelttel emellett érvelt 1918-ban, válaszul korának szupranacionalista elképzeléseire. „Ne engedjük kiiktatni a nacionalizmust”, jelentette ki az elnök. „Épp ellenkezőleg: legyen a stabil és erőteljes nacionalizmus a bölcs és praktikus internacionalizmus alapja.”⁷⁷ Elképzelhető, hogy a valódi liberális fejlődés paradox módon elválaszthatatlan ettől az atavisztikus nemzetfogalomtól, amikor is egy ország hajlandó erejét latba vetve, másokkal együtt fenntartani egy olyan rendet, amely bár megközelíti, de el nem éri a liberális nemzetköziség eszményét. Amikor megpróbáljuk ténylegesen elérni ezt az eszményt, és a nemzet fogalmán túllépve megvalósítani a liberális internacionalizmus posztnemzeti vízióját, akkor bukik el az egész vállalkozás.

E tekintetben az Európai Uniót intő példaként is értelmezhetjük. Nem volt még olyan nemzetközi szövetség, amely ilyen közel került volna a liberális internacionalista idea, a kanti „örök béke” megvalósításához. Ennek az ára azonban az, hogy Európa fokozatosan lefegyverzi önmagát, míg a többi nagyhatalom nem hajlandó ezt az utat követni. Megmaradna egyáltalán ez a posztmodern Európa egy olyan világban, amely nem az ő szabályai szerint játszik, ha tényleg a saját lábán kellene megállnia?

Az az ironikus helyzet állt elő, hogy az amerikai világrend sikerének köszönhetően sokan azt hiszik, hogy Amerika

hatalma talán már nem is szükséges a fenntartásához. A régi álmom azért vált valóságosabbá az elmúlt két évtized folyamán, mert az amerikai hatalom sikere valóságosabbá tette. Az emberek nem ismerik fel, hogy a nagyhatalmak közötti konfliktust és versengést valakinek vissza is kellett fognia. Inkább azt hiszik, hogy maguk a nagyhatalmak változtattak alapvető karakterükön, és ezért vethetik meg a lábukat a különböző nemzetközi intézmények, törvények és normák. Olyan ez, mintha a New York-i lakosok a biztonságos Central Parkban sétálgatva úgy döntenének, hogy a rendőrségre itt már nincs is szükség. A park azért biztonságos, mert az emberi faj továbbfejlődött – hinnék.

Mikor Bill Clinton végleg elhagyta a Fehér Házat, úgy vélte, Amerika legfőbb feladata „létrehozni azt a világot, amelyben élni szeretnénk, ha már nem leszünk a világ egyetlen szuperhatalma”, és így felkészülni „egy olyan korszakra, amikor majd osztoznunk kell a rivaldafényben”.⁷⁸ Kétségtől ésszerűnek tűnő elképzelés. Az viszont már más kérdés, hogy kivitelezhető-e. Ha ugyanis az államközi kapcsolatokat, és különösképpen a hatalommal, háborúval és békével kapcsolatos kérdéseket nézzük, a szabályok és intézmények csak ritkán élik túl az őket létrehozó államok hanyatlását. Ezek a szabályok és intézmények olyanok, mint egy épület köré felhúzott állványzat: nem ők tartják egyben az épületet, hanem éppen fordítva. Ha Amerika hatalma hanyatlásnak indul, akkor az amerikai hatalom által egyben tartott intézmények és normák szintén hanyatlani kezdenek. Ha pedig eddigi történelmünkől indulunk ki, akkor még valószínűbb, hogy teljesen össze is dőlnek, miközben a világ átáll egy új rendre, vagy zűrzavarba süllyed. Lehet, hogy

akkor majd úgy gondoljuk, a mostani világrend egységéhez nélkülözhetetlen volt az Egyesült Államok, és hogy az amerikai hatalom alternatívája nem a béke és a harmónia, hanem a káosz és a katasztrófa – vagyis éppen az az állapot, ami az amerikai világrend létrejötté előtt létezett.

MÁR LÁTHATÓAK IS AZ ERÓZIÓ JELEI. A szabad választásokon alapuló demokráciák száma egészen 2005-ig nőtt, amikor is elérte a 123-at. Azóta azonban évről-évre apránként csökken, 2011-ben már csak 115-nél* állt a számláló. A Freedom House a demokrácia folyamatos kiüresedéséről is beszámolt, miután „egyre nagyobb nyomás nehezedik a véleménynyilvánítás szabadságára (beleértve a sajtószabadságot), valamint az olyan csoportokra, akik politikai reformokért és az emberi jogok figyelembevételéért küzdenek”.⁷⁹

A liberális intézmények és normák szintén gyengültek némileg az utóbbi években. Gazdasági nehézségei és zsugorodó katonai ereje mellett az Európai Unió morális tekintélye is megcsappant nemzetközi viszonylatban az elmúlt tíz év során. Az Európai Külkapcsolati Tanács (ECFR) egy tanulmánya szerint az EU reakcióképessége csökken az ENSZ-ben, és egyre kevésbé képes „az emberi jogokon és igazságosságon alapuló nemzetközi jogrend” ügyét képviselni. A tanulmány szerzői ezt a változást leginkább Kína növekvő befolyásának tulajdonítják, mivel az ázsiai ország „közgyűlési szavazatok egyre erősebb koalícióját” kovácsolja össze az ENSZ-ben, „melyet gyakran az emberi jogok védelme és egyéb európai uniós értékek ellenében mozgósítanak”.⁸⁰

A szabadpiaci kapitalizmus ezalatt, ahogy azt időről-időre

* 2014-ben majdnem újra beállt a 2005-ös csúcshoz, a Freedom House végül 122 demokráciát számolt: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2014#VJ8QyP8ABA> (A ford.)

megteszi, újból hiteltelenítette önmagát. Az 1930-as és az 1970-es évek eseményeihez hasonlóan a másodlagos jelzáloghitel-válság és az azt követő recesszió ismét kételyeket ébresztett a rendszer életképességével és kívánatosságával kapcsolatban. Más modellek, mint például Kína államilag irányított kapitalizmusa, mindeközben nagyobb sikereket tudhatnak magukénak, részben mert az ország hatalmas tartalékai segítettek tompítani a nemzetközi visszaesés hatásait.

Végezetül pedig megállapítható, hogy a nagyhatalmak egyre inkább a nagyhatalmak hagyományos útját járják. Védelmezik meglévő befolyási övezeteiket, és növekvő erejüknek megfelelően megpróbálnak újakat megkaparintani: gondoljunk csak a Putyin által a néhai szovjet tagköztársaságokból létrehozni kívánt „Eurázsiai Unióra”, Kína követeléseire a dél-kínai és kelet-kínai tengereken, valamint India követeléseire az Indiai-óceán térségében. Ezek mindegyike apró bepillantást nyújt egy lehetséges jövőbe.

MOST AKKOR VALÓBAN HANYATLIK AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK?

BÁR MÁR HALVÁNYAN LÁTSZANAK EGY LEHETŐSÉGES ÚJ VILÁGREND KÖRVONALAI, még mindig egy olyan rendszer biztonságából kémleljük a horizontot, amelynek legfőbb formálója továbbra is az Egyesült Államok. A kérdés csak az, hogy vajon meddig tart mindez? Lehet, hogy már a távoli part pusztá látványa is kételyre ad okot. Hanyatlóban volna az Egyesült Államok? Ha igen, akkor elkerülhetetlen ez a hanyatlás, vagy az Egyesült Államok és más országok képesek lehetnek még megállítani?

Hogyan lehet megállapítani, hogy Amerika tényleg hanyatlásnak indult, vagy csak egy nehéz időszakot él át, amelyből idővel majd kikecmereg? Az Egyesült Államok hanyatlásával kapcsolatos újabb keletű fejtegetések jórészt igen zavaros elemzéseken alapulnak – olyan benyomásokon, amelyek szerint az ország tévúton jár, feladta azokat az erényeket, amelyek naggyá tették a múltban, és nincs meg a kellő akarata, hogy szembenézzon modernkori problémáival. Elnézve más országok pillanatnyilag jobb formában lévő gazdaságát és a korábban az Egyesült Államokra is jellemző lendületét, az amerikaiak Thomas Friedman legújabb könyvének címét idézve sóhajtanak: „Valaha mi is ilyenek voltunk” (*That Used to Be Us*).

Nem sokat javít a helyzeten, ha rámutatunk, hogy az amerikaiak számára nem újdonság ez a feszengés. Számos korábbi generáció érezte már úgy, hogy az ország elvesztette a lendületét és feladta az értékeit. Patrick Henry már 1788-ban is a nemzet korábbi dicsőségének, „az amerikai szellem fiatalságának” elvesztését siratta.

Érthető, ha egyesek úgy érzik, Amerika hanyatlásnak indult. Ha összevetjük a kínai, indiai, brazil, török és más gazdaságok folyamatos növekedését a 2008 utáni Egyesült Államok lehangoló gazdasági teljesítményével és komoly költségvetési hiányával, akkor valóban úgy tűnhet, jelentős és visszafordíthatatlan változások mennek végbe a globális gazdasági erőviszonyokban. A pesszimizmust részben az a vélekedés táplálja, hogy a 2001 szeptember 11-i támadásokra adott amerikai reakciók miatt a világ jelentős részében csökkent az Egyesült Államok elfogadottsága, és ezáltal a befolyása is. A guantánamói fogolytábor, a terro-

rizmussal gyanúsított személyek kínzása és Irak széles körben elítélt 2003-as megszállása mind beszennyezték az amerikai „brandet”, és kétséget ébresztettek Amerika „puha erő” (*soft power*) imidzsével szemben, amivel addig sikeresen tette mások számára is vonzóvá saját álláspontját. A népszerűségvesztésben közrejátszottak a sok nehézséggel járó iraki és afganisztáni háborúk is, amelyek sokak szerint megmutatták a katonai erő korlátait, képességein túlmutató kihívásnak bizonyultak az Egyesült Államok számára, és alapjaiban gyengítették meg az országot. Egyesek párhuzamot látnak a kései 19. századi Brit Birodalom és az Egyesült Államok között, amelyben az iraki és afganisztáni háborúk a Nagy-Britanniát demoralizáló, hasonlóan nehéz búr háború modern megfelelői.

Ha a sokak által hanyatlásként értékelt folyamat tükrében nézzük az eseményeket, akkor Amerika minden egyes külpolitikai kudarcával csak még inkább egy hanyatló hatalom benyomását kelti. Hiába az Egyesült Államok kérlelő szavai, az arabok és az izraeliek nem hajlandók békét kötni. Irán és Észak-Korea az amerikai követeléseknek ellenszegülve tovább folytatják atomfegyverkezési programjaikat. Kína nem engedi valutájának értékét növekedni. Amerika egyre jobban elveszti az irányítást az arab világban forrongó indulatok felett. Látszólag minden nap újabb bizonyítékát nyújtja, hogy elmúltak azok az idők, amikor az Egyesült Államok még képes volt a világ vezetőjeként fellépni, és engedelmességre bírni másokat.

Azonban bármennyire is erős a hanyatlás érzete, érdemes szigorúbban is megvizsgálnunk. Nem könnyű dolog felmérni egy ország viszonylagos hatalmát, de segítségünkre

lehet néhány alapvető mutató: mekkora gazdaságának mérete és befolyása a többi hataloméhoz képest; mekkora katonai erővel rendelkezik az esetleges ellenfelekhez viszonyítva; mekkora politikai befolyással bír nemzetközi viszonylatban – ezek együtt alkotják a Kína által „összennemzeti erőnek” hívott tényezőt. És ott van még az idő kérdése. Csupán pár évnyi bizonyíték alapján ítéletet mondani problémás. Egy nagyhatalom hanyatlásához alapvető változásokra van szükség a hatalom különböző formáinak nemzetközi eloszlásában, ez pedig általában hosszú időt vesz igénybe. A nagyhatalmakra nem jellemző a hirtelen hanyatlás. Előfordulhat, hogy háború során omlanak össze, de általában az is egy hosszabb folyamat tünete és kiteljesedése.

A Brit Birodalom hanyatlása például évtizedeken átívelő folyamat volt. 1870-ben a britek részesedése a világ ipari termeléséből 30 százaléknál is magasabb volt. 1900-ra húszra esett vissza, 1910-re pedig már tizenöt alatt volt – jóval alacsonyabban, mint a feltörekvő Egyesült Államoké, amely ez idő alatt 20 százalékról huszonötnél is magasabbra tornázta fel részesedését. Még a németek is jobban teljesítettek, pedig ők a 19. században végig messze a britek mögött kullogtak; a 20. század első évtizedében azonban utolérték és leelőzték őket. A brit hadiflotta is ez idő alatt vesztette el a tengerek feletti egyeduralmát, és került olyan helyzetbe, hogy más, feltörekvő tengeri hatalmakkal kellett osztozkodnia az óceánokon. 1883-ban Nagy-Britanniának több hadihajója volt, mint az összes többi országnak együttvéve. 1897-re ez a fölény is megszűnt. A brit tisztek úgy vélték, hadiflottájukat „teljesen lekörözte” az Egyesült Államok és Japán a nyugati féltekén és Kelet-Ázsiában, és még saját

házuk tájékán is jelentős hátrányba kerültek Oroszország és Franciaország egyesített flottáival szemben – és mindez még a német hadiflotta fenyegető mértékű megerősödése előtt volt.⁸¹ Ezek a folyamatok a világos, mérhető, egyenletes hanyatlás példái, melyek a hatalom két fontos fokmérőjében mentek végbe fél évszázad leforgása alatt.

Az Egyesült Államok mostani viszonylagos hanyatlása melletti érvek némelyike hatásosabb lenne, ha nem a 2008-as gazdasági válság nyomán bukkant volna fel először. Ahogy egy fecske sem csinál nyarat, úgy egy recesszió, de még egy súlyos gazdasági válság sem jelenti egy nagyhatalom hanyatlásának kezdetét. Az Egyesült Államok az 1890-es, az 1930-as és az 1970-es években is mély, hosszan tartó válságot élt át. A következő évtizedek azonban mindhárom alkalommal fellendülést hoztak, sőt, az ország még erősebb pozícióban találta magát a többi hatalomhoz képest, mint a válságok előtt. A 20. század első évtizede, valamint az 1940-es és az 1980-as évek mind az amerikai globális hatalom és befolyás kiemelkedő időszakai voltak.

Az új évezred első éveiben a legtöbb megfigyelő hanyatlás helyett még Amerika maradandó fölényéről beszélt. Paul Kennedy történész, aki a kései 1980-as években egy sokat vitatott könyvet jelentetett meg a nagyhatalmak (köztük Amerika) „tündökléséről és bukásáról”, 2002-ben azt írta, hogy történelmünk során nem volt még példa olyan mértékű „erőegyenlőtlenségre”, mint ami az Egyesült Államok és a világ többi része között létezik.⁸² Vele egyetértésben John Ikenberry arról beszélt, hogy „egyetlen korábbi nagyhatalom” sem birtokolt „ilyen rettentő mértékű katonai, gazdasági, technológiai, kulturális, vagy politikai erőt”,

Amerika „hatalmi fölényét” pedig „példátlannak” nevezte.⁸³ 2004-ben Fareed Zakaria még azt írta az Egyesült Államokról, hogy Róma fénykora óta nem volt példa ennyire „átfogóan egypólusú” berendezkedésre.⁸⁴ Csupán négy évvel később azonban Zakaria már a „poszt-amerikai világról” írt, Kennedy pedig ismét Amerikai hanyatlásának elkerülhetetlen voltáról. Ilyen drámai mértékben megváltoztak volna pár év alatt az Egyesült Államok relatív hatalmának alapjai?

Nincs szó ilyesmiről. Kezdjük az alapvető mutatókkal. Gazdasági tekintetben nem változott Amerika pozíciója a világban, még az elmúlt években látott recesszió és lelassult növekedés ellenére sem. A globális GDP-ből való részesedése figyelemre méltóan stabil, és nem csak az elmúlt évtized tekintetében, hanem négy évtizede folyamatosan. 1969-ben az Egyesült Államok a világ gazdasági termelésének nagyjából negyedéért felelt. Napjainkban még mindig nagyjából az összérték negyedét termeli meg, és továbbra is a világ legnagyobb és leggazdagabb gazdasága. Az embereket joggal igézi meg Kína, India és a többi olyan ázsiai ország felemelkedése, amelyek egyre nagyobb részét teszik ki a világgazdaságnak, de előretörésük mindeztől szinte teljes egészében Európa és Japán kárára történt, akik pedig a világgazdaság egyre kisebb részét képezik.⁸⁵ Akik pozitívan látják Kína fejlődését, azt jósolják, hogy az ország két évtizeden belül megelőzi az Egyesült Államokat mint a világ legnagyobb gazdasága. Ebből az következhet, hogy az Egyesült Államok gazdasági pozíciója idővel egyre komolyabb ostrom alá kerül. Egy gazdaság pusztá mérete azonban önmagában nem megfelelő mércéje a nemzetközi rendszerben képviselt erejének. Ha az lenne, akkor a korai 19. századi Kína, korának

legnagyobb gazdasága, a világ domináns hatalma lett volna, nem pedig kisebb európai országok földön fekvő áldozata. Még ha újra el is éri Kína ezt a csúcst – márpedig az ország vezetőinek komoly akadályokkal kell szembenéznük, ha határozatlan ideig fenn akarják tartani az ország növekedését –, akkor is messze el fog maradni az Egyesült Államoktól és Európától az egy főre jutó GDP tekintetében.

A katonai kapacitás is számít, ahogy azt a korai 19. századi Kína is megtanulta, és ahogy azt Kína mai vezetői nagyon is jól tudják. Ahogy Jan Hszüetung is írja: „A katonai erő alapjaiban erősíti meg a hegemoniát.”⁸⁶ E tekintetben pedig az Egyesült Államoknak továbbra sincs párja. Magasan a valaha volt legerősebb állam, a más országok hadseregeihez viszonyított katonai erejében pedig nem ment végbe hanyatlás – legalábbis egyelőre. Az amerikaiak jelenleg minden évben nagyjából 600 milliárd dollárt költenek honvédelemre, többet, mint az összes többi szuperhatalom együttvéve.⁸⁷ Minderre GDP-jük nagyjából 4 százalékát költik évente, ami magasabb, mint a többi nagyhatalom esetében, de történelmi távlatban alacsonyabb, mint az Egyesült Államok által az 1950-es évek közepén költött 10 százalék, vagy a kései 1980-as években költött 7 százalék. A kimagasló költsékezés a valósnál kisebbnek láttatja Amerika katonai felsőbbrendűségét. Az ország légi és szárazföldi erői a legfejlettebb fegyverzettel vannak felszerelve, éles bevetések terén a legtapasztaltabbak a világon, azaz szemtől szemben jelenleg bármelyik vetélytársukat legyőznék. Az amerikai haditengerészet pedig továbbra is vetélytárs nélküli a világ összes régiójában. Ezekkel a katonai és gazdasági mércékkel mérve a mai Egyesült Államok cseppet sem ha-

sonlít az 1900 körüli Nagy-Britanniára, amikor is nyilvánvalóvá vált a brit birodalom viszonylagos hanyatlása. Sokkal inkább az 1870 körüli, vagyis ereje teljében lévő Nagy-Britanniát idézi. Nem kizárt, hogy egyszer eljön majd az idő, amikor ez már nem így lesz, de erre még várnunk kell.

De mi a helyzet a „többiek felemelkedésével”, vagyis az olyan államok egyre növekvő gazdasági jelentőségével, mint Kína, India, Brazília és Törökország? Felemelkedésük nem Amerika hatalmából és befolyásából vesz el? A válasz az, hogy attól függ. Más államok gyors ütemű növekedése még nem jelenti azt, hogy gyengülőben van Amerika domináns pozíciója, vagy hogy „a többiek” felzárkózóban vannak az összességében vett hatalom és befolyás tekintetében. 1990-ben 2 százalék volt Brazília részesedése a globális GDP-ből, és napjainkban is épphogy 2 százalék felett van.^{**} Törökország részesedése 1990 óta változatlanul egy százalék alatt van.^{***} Természetes, hogy az embereket, és főleg az üzletembereket izgatják ezek a fejlődő piacok, de attól, hogy egy ország vonzó befektetési lehetőségeket kínál, még nem lesz feltörekvő nagyhatalom. A pénz fontos tényező a nemzetközi politikában, de a gazdasági fejlődés és a nemzetközi befolyás között nincs egyértelmű korreláció. Nem magától értetődő, hogy a mai, gazdagabb India például nagyobb befolyással bír nemzetközi viszonylatban, mint az 1950-es és 1960-as évek szegényebb Indiája Nehru miniszterelnöksége alatt, amikor az „El-Nem Kötelezettek Mozgalmának” (*Non-Aligned Movement*) egyik vezetője volt, vagy, hogy Törökország ma befolyásosabb volna, mint tíz évvel ezelőtt, bármennyire hirdeti is Recep Tayyip Erdogan elnök.

Az pedig, hogy ezeknek a növekvő gazdaságoknak milyen

* A szerző itt minden bizonnyal Fareed Zakaria 2008-as, *The Rise of the Rest* című esszéjére utal. (A ford.)

** 2013-ban már közel 3 százalék volt: <http://databank.worldbank.org/data/download/GDP.pdf>. (A ford.)

*** 2013-ban már kicsivel felette volt: <http://databank.worldbank.org/data/download/GDP.pdf>. (A ford.)

hatása van az Egyesült Államok pozíciójára, attól függ, hogy kinek a növekedéséről van szó. A Brit Birodalom számára nem az volt a probléma a 20. század elején, hogy az Egyesült Államokéhoz képest jelentősen csökkent a hatalma, hiszen Amerika egy általában véve barátságos ország volt, és érdekei alapvetően nem ütköztek Nagy-Britannia érdekeivel. A brit kereskedelem még akkor is tovább erősödött a nyugati féltekén, amikor az Egyesült Államok átvette a vezető szerepet a térségben. A valódi probléma Nagy-Britannia Németországhoz viszonyított hanyatlása volt, a németek ugyanis Európa domináns hatalmává kívántak válni, fel akarták venni a versenyt a britekkel a nyílt tengereken, és így két szempontból is veszélyt jelentettek Nagy-Britannia alapvető biztonságára. Az Egyesült Államok esetében a német és a japán gazdaság gyors és drámai mértékű növekedése a hidegháború időszakában sokkal többet ártott az amerikai globális fölénynek, mint „a többiek felemelkedése” napjainkban. Amerika részesedése a világ GDP termeléséből a második világháború vége utáni közel 50 százalékról a korai 1970-es évekre 25 százalék környékére esett vissza, és azóta sem mozdult onnan.* A „többiek felemelkedése” azonban nem gyengítette az Egyesült Államokat, sőt inkább megerősítette. Németország és Japán továbbra is Amerika közeli, demokratikus szövetségesei, és egyben az amerikai világrend kulcsfontosságú pillérei. Mi több, a hidegháború során a japán és a német gazdasági növekedés visszafordíthatatlanul a vasfüggöny demokratikus oldala felé billentette a mérleg nyelvét, és felgyorsította a Szovjetunió szétesését.

Ma is hasonló számításokat kell végeznünk, ha a különböző növekvő gazdaságok hatásait akarjuk mérni. Csökkenti

Amerika globális hatalmát a brazil vagy az indiai gazdaság növekedése? Mindkét állam baráti ország, India pedig egyre inkább az Egyesült Államok stratégiai partnere. Ha abból indulunk ki, hogy a jövőben valószínűleg Kína lesz Amerika első számú globális versenytársa, akkor egy gazdagabb és erősebb India előnyt jelent majd az Egyesült Államoknak, nem pedig terhet. Összességében elmondható, hogy Brazília, India, Törökország és a Dél-afrikai Köztársaság gazdasági növekedése – amely nem tudható, meddig tart – vagy lényegtelen Amerika stratégiai pozíciójának szempontjából, vagy előnyös. Jelen pillanatban kizárólag Kína gazdasági növekedéséről mondható el, hogy következményei lehetnek az amerikai hatalom jövőjére nézve, és ez is csak akkor, ha a kínaiak kellő mértékben váltják növekvő gazdasági erejüket katonai erőre.

Ha nincs is szó arról, hogy a hatalom ezen alapvető mérceit tekintve az Egyesült Államok hanyatlóban lenne, attól még valós, hogy csökkent a befolyása, és kevésbé képes érvényre juttatni érdekeit a világpolitikában? Mára szinte általánossá vált az a feltételezés, hogy az Egyesült Államok valóban veszített befolyásából. Bármi is legyen a magyarázat – Amerika hanyatlása, „a többiek felemelkedése”, az amerikai kapitalista modell látszólagos kudarca, az amerikai belpolitika működésképtelensége, az egyre összetettebb nemzetközi rendszer –, széles körben elfogadott az a nézet, hogy az Egyesült Államok ma már kevésbé képes saját érdekei és eszméi szerint formálni a világot. Látszólag minden napra jut egy Amerikai érdekeivel ellentétes, és Amerika által kezelhetetlennek tűnő esemény, amely ezt a feltevést támasztja alá.

* 2013-ban már 22 százalék körül volt: <http://databank.worldbank.org/data/download/GDP.pdf>. (A ford.)

Igaz, hogy az Egyesült Államok sokszor nem képes elérni, amit akar. Ez azonban mindig is így volt. Az Amerika befolyásának csökkenésével kapcsolatos benyomások jó része azon a nosztalgikus tévedésen alapul, hogy az Egyesült Államok anno képes volt igényei szerint formálni a világot, rávenni más országokat, hogy akarata szerint cselekedjenek, és ahogy Stephen Walt politológus fogalmazott, „szinte az egész Föld politikai, gazdasági és biztonsági ügyeit igazgatni”.⁸⁹

Ha meg szeretnénk határozni Amerika mai helyét a nemzetközi rendszerben, akkor fontos felismerni, hogy ez a múltbéli kép csupán illúzió. Ilyen korszak ugyanis soha nem létezett. Hajlamosak vagyunk úgy gondolni a hidegháború korai éveire, mint a teljes amerikai globális dominancia korára. Ez azonban egyáltalán nem fedti a valóságot. Tény, hogy bámulatos dolgok születtek akkoriban az Egyesült Államoknak hála: a Marshall-terv, a NATO szövetség, az Egyesült Nemzetek Szervezete és a Bretton Woods gazdasági rendszer egytől egyig jelentős szerepet játszottak mai világunk kialakulásában. Azonban a korai hidegháború minden nagy sikeréhez legalább egy, hasonlóan jelentős visszalépés társult.

Truman elnöksége alatt ott volt például a sikeres 1949-es kínai kommunista forradalom, amely az amerikai tisztviselők értékelése szerint katasztrofális volt az amerikai regionális érdekek szempontjából. A kudarc végül valóban költségesnek bizonyult, már csak azért is, mert jelentős szerepet játszott Észak-Korea azon döntésében, hogy 1950-ben megtámadja déli testvérét – amit az Egyesült Államok képtelen volt megakadályozni. Dean Acheson külügyminiszter úgy foglalta össze a történeteket, hogy „az Egyesült

Államoknak [...] végül nem volt befolyása a kínai polgárháború baljós végeredményére”, melyet olyan erők formáltak, „amelyeket Amerika minden igyekezete ellenére képtelen volt irányítani”.⁹⁰ Amikor pedig röviddel a kínai kommunista diadalt követően lázongások törtek ki az Indokínai-félsziget feletti nyugati befolyás ellen, Acheson ismét úgy vélte, hogy „Ázsiában olyan folyamatok indultak be, [...] amelyeket Amerika nem tud megfékezni”.⁹¹ Egy évvel később Észak-Korea váratlanul megtámadta Dél-Koreát, a felkészületlenül ért Egyesült Államok beavatkozása pedig a harmincötézernél is több amerikai halott és majdnem százezer sebesült ellenére is szinte a háború előtti időkre jellemző állapotokat hagyott maga után. És a legrosszabb hír még hátra volt: 1949-ben a szovjetek elvégezték első sikeres atomkísérletüket, véget vetve az amerikai katonai stratégia és a védelmi költségvetés alapjául szolgáló nukleáris monopóliumnak.

Egy évvel később a Nemzeti Biztonsági Tanács híres, NSC-68-as számú jelentése arra figyelmeztetett, hogy egyre nő a rés Amerika katonai ereje és globális stratégiai kötelezettségvállalásai között. A szöveg rögzítette, hogy ha ez a tendencia folytatódik, akkor „a szabad világ ereje nagymértékben csökkenni fog a Szovjetunióval és csatlós államaival szemben”. A dokumentum szerint „rendszerünk egységét és dinamizmusát soha nem fenyegette még ekkora veszély”.⁹² Két évvel ezt követően, a Republikánus Párt 1952-es elnökjelölti konvencióján elmondott programbeszédében Douglas MacArthur tábornok „a globális erőviszonyokban bekövetkezett nyugtalanító változások”, „az Egyesült Államok kötelezettségvállalásainak egyre növekvő terhe”,

a Szovjetunió növekvő hatalma és „Amerika viszonylagos hanyatlása” felett érzett aggodalmának adott hangot.⁹³

A leköszönő Truman-kormányzat és az azt követő Eisenhower-adminisztráció egyetértett abban, hogy a szovjet stratégia célja túlzott védelmi költségek kikényszerítésével „megtörni az Egyesült Államok gazdaságát”, és egyaránt attól tartottak, hogy ez sikerülni is fog nekik.⁹⁴ 1957-es jelentésében a Gaither-bizottság úgy találta, hogy a szovjet gazdaság az amerikainál sokkal nagyobb ütemben növekszik, és 1959-re Oroszország képes lesz száz interkontinentális ballisztikus rakétával megcélozni az Egyesült Államokat. A jelentésben foglaltakra Sam Rayburn, az amerikai képviselőház elnöke egy költői kérdéssel reagált: „Mit ér a stabil gazdaság és a költségvetési egyensúly, ha elveszítjük nemzeti egzisztenciánkat, és az orosz rubel lesz az új, hivatalos pénznemünk?”⁹⁵

Az sem igaz, hogy az Egyesült Államok mindig képes volt rávenni másokat, legyen szó akár csak legközelebbi szövetségeseiről, hogy megtegyék, amit kíván, vagy hogy tartózkodjanak olyasvalamitől, amit Amerika szeretett volna elkerülni. 1949-ben Acheson hiába próbálta megakadályozni, hogy az Egyesült Államok európai szövetségesei, köztük a britek, elismerjék a kommunista Kínát. 1954-ben az Eisenhower-kormány nem volt képes kérésztülvinni akaratát a Vietnammal kapcsolatos genfi konferencián, így végül nem is volt hajlandó aláírni az ott elfogadott egyezményeket. Két évvel később megpróbálta megakadályozni, hogy Nagy-Britannia, Franciaország és Izrael megszállják Egyiptomot a Szuezi-csatorna lezárása miatt, mire végül úgy indultak meg a hadműveletek, hogy Washington még

egy előzetes értesítést sem kapott. Amikor az Egyesült Államok szembeszegült Kínával a Kimoj és Macu szigetek kapcsán, az Eisenhower-adminisztráció hiába próbálta felsorakoztatni maga mögé európai szövetségeseit, minek nyomán John Foster Dulles hangot adott azon aggályának, hogy a NATO „kezd szétesni”.⁹⁶ A kései 1950-es évekre Mao Ce-tung már hanyatlóban lévő szuperhatalomként tekintett az Egyesült Államokra, amely „fél új kötelezettségeket vállalni a harmadik világban, és egyre kevésbé képes fenntartani a kapitalista országok feletti hegemoniáját”.⁹⁷

De mi a helyzet a „puha erővel”? Tévedés lett volna, amit Joseph S. Nye politológus mondott, miszerint az Egyesült Államok annak idején az amerikai kultúra, a televízió, a filmek és a zene által közvetített értékek, valamint az amerikai bel- és külpolitika vonzereje miatt volt képes „elérni világszerte, amit akart”? Az Egyesült Államok a „puha erő” (*soft power*) ezen eszközeinek köszönheti, hogy olyan orszaggá vált, amelyet a világ különböző népei követni akarnak, és „felnéznek az értékeire, utánozzák a példáját és törekednek az általa képviselt jólétre és nyitottságra”.⁹⁸

Történelmi távlatból az igazság ismét összetettebb. A második világháborút követő első három évtizedben a világ jelentős része nem nézett fel az Egyesült Államokra. Nem akarták utánozni, és nem különösebben tetszett másoknak, ahogyan a nemzetközi porondon viselkedett. Tény, hogy az amerikai médiának köszönhetően el tudott terjedni az amerikai kultúra, de a közvetített kép nem mindig volt hízelgő. Az 1950-es években világszerte követhető volt, ahogy Joseph McCarthy szenátor kommunistákat üldöz az amerikai külügyminisztériumban és Hollywoodban. Az amerikai

filmekén keresztül láthatóvá vált az új amerikai vállalati kultúra fojtogató kapitalista konformizmusa. A különböző bestsellerek, mint például George Englund *A csúnya amerikai* c. regénye, egy durva, erőszakos Amerikát mutattak be. Amikor az 1950-es és 1960-as években a fekete bőrűek szegregációja által kettéválasztott Amerika harcban állt önmagával, az egész világ láthatta, ahogyan fehérek fekete iskolás gyerekek felé köpnek, a rendőrök pedig fekete tüntetőkre uszítják kutyaikat (igen, ilyenek is voltunk valaha). Dulles attól tartott, hogy Amerika rasszizmusa gyakorlatilag „tönkreteszi” az ország nemzetközi imázsát, különösen az úgynevezett harmadik világban.⁹⁹ A kései 1960-as és korai 1970-es években került sor a „Watts-lázadásnak” nevezett faji zavargásokra Los Angelesben, ekkor lett merénylet áldozata Martin Luther King Jr. és Robert Kennedy, ekkor öltek meg négy fegyvertelen amerikai egyetemistát az Ohioi Nemzeti Gárda lövedékei, és ekkor tört ki az egész kormányt megrázó Watergate-botrány. Bármennyi Jerry Lewis és Woody Allen filmet is játszottak ezalatt a párizsi mozik, az ilyen képsorok aligha kedveltették meg Amerikát a világgal.

Ezekben az években a világ jó részén az amerikai külpolitika sem talált túl kedvező fogadtatásra. Eisenhower nagyon szerette volna „elérni, hogy ezeknek az elnyomott országok népeinek egy része inkább szeressen minket, mint utáljon”, de Mohamed Moszadek iráni miniszterelnök és Jacobo Árbenz guatemalai elnök CIA által vezényelt megbuktatása nem sokat javított a helyzeten.¹⁰⁰ 1957-ben tüntetők támadtak az alelnöki konvojra Venezuelában, és azt kiabálták: „Tűnj el, Nixon!”, „Kifelé, kutya!”, „Nem felejtjük Guatemalát!”¹⁰¹ 1960-ban Hruscsov megalázta Eisenhowert,

amikor egy amerikai kémrepülő orosz légtérben való lelövése után lemondott egy csúcstalálkozót. Ugyanabban az évben, útban egy „baráti célú” tokiói látogatásra, Eisenhowernek vissza kellett fordulnia az elnöki különgéppel, miután a Japán kormány figyelmeztette, hogy nem tudja garantálni a biztonságát az amerikai „imperializmus” ellen tüntető diákokkal szemben.

Eisenhower demokrata utódai sem teljesítettek sokkal jobban. John F. Kennedy és felesége roppant népszerű volt egy ideig, de az elnök elleni merénylet után Amerika ragyogása elhalványult. A Dominikai Köztársaság 1965-ös megszállását nem csak latin-amerikai országok ítélték el, hanem Lyndon Johnson európai szövetségesei is. De Gaulle figyelmeztette az amerikai tisztviselőket, hogy az Egyesült Államok, mint „minden ország, amely ilyen elsöprő erőre tett szert”, elhitte, „hogy erővel mindent meg lehet oldani”, és hamarosan szembesülni fog vele, hogy „ez tévedés”.¹⁰² És aztán jött Vietnam, a pusztítás, a napalm égette táj, a Mý Lai-i mézárálás, a titkos behatolás Kambodzsába, Hanoi bombázása, és az a széles körben elterjedt kép, ahogyan egy nyugati szuperhatalom erőszakkal próbál engedelmességre bírni egy apró, de elszánt harmadik világbeli országot. Amikor Johnson alelnöke, Hubert Humphrey 1967-ben meglátogatta Nyugat-Berlint, támadás érte az amerikai kulturális központot, diákok tízezrei tüntettek az amerikai politika ellen, és merényletekről szóló pletykák keringtek. Amikor 1968-ban európai fiatalok milliói özönlöttek az utcára, nem az amerikai kultúra iránti csodálatuknak adtak hangot. A Johnson-kabinet egyik vezető tisztviselője így fogalmazott: „A feladatok, amelyekkel Vietnamban és máshol szembe-

nézünk, komoly terhet jelentenek számunkra az afro-ázsiai térségben, valamint Európában.”¹⁰³

Az sem igaz, hogy a világ országainak többsége az amerikai rendszert próbálta másolni. A hidegháború első évtizedeiben többüket a Szovjetunió és Kína államilag irányított gazdasága vonzotta, amely látszólag a demokrácia mindenféle nyűge és problémája nélkül ígért növekedést.¹⁰⁴ A szovjet blokk gazdaságai ebben az időszakban a nyugati országokéhoz mérhető növekedési rátákat produkáltak, amely nagy részben a nehézipar államilag elrendelt fejlesztésének volt köszönhető.¹⁰⁵ Allen Dulles CIA igazgató szerint a harmadik világban számos vezető gondolta úgy, hogy „a szovjet rendszer alkalmasabb lehet gyors eredmények felmutatására, mint az amerikai”.¹⁰⁶ Az államilag irányított modellt különösen vonzónak találták az olyan tekintélyelvű vezetők, mint az egyiptomi Nasszer és az indonéz Sukarno, de még az indiai Nehru is.¹⁰⁷

Az el-nem kötelezett országok egyre erősödő mozgalmának vezetői – Nehru, Nasszer, Tito, Sukarno és Nkrumah – nem sok elismeréssel adóztak az amerikai rendszernek. Jogosan vagy sem, de „a Nyugat kizsákmányoló politikája és rasszizmusa elleni ellenszenvük” a korábbi gyarmatosítók-ról az Egyesült Államokra szállt, amikor az szuperhatalom lett. Sztálin halála után ráadásul élénk versengés bontakozott ki a harmadik világ kegyéért a Szovjetunió és Kína között, amelynek során mindkét ország „jószoigálati utakat” és segélyprogramokat szervezett. Eisenhower számára „az új, kedveskedő és napfényes kommunista irányvonal talán még veszélyesebb volt, mint a sztálini idők propagandája”.¹⁰⁸ Az Eisenhower-, Kennedy- és Johnson-adminisztrációk

folyamatosan az érintett államok balra tolódása miatt aggódtak, és a „szívek és elmék” megnyerése érdekében elhalmozták őket fejlesztési segélyekkel. Rá kellett azonban jönniük, hogy bármennyire is jó fogadtatásra talált a segély, a megnyerni kívánt népek hűségét és nagyrabecsülését nem garantálta.¹⁰⁹ Eisenhower gyakran aggódott, hogy „a Közel-Kelet és Észak-Afrika népeit, valamint bizonyos fokig egész Ázsiát és egész Afrikát olyan mértékben a Nyugat ellen fordíthatják, hogy annak jóvátételére egy generáció, de talán még egy évszázad is kevés lesz, főleg, ha azt vesszük, hogy az oroszok milyen ügyes bajkeverők”.¹¹⁰ A harmadik világ részéről tapasztalt ellenségesség többek között azt eredményezte, hogy az Egyesült Államok 1960 után egyre kevesebb befolyással bírt az ENSZ-ben. Az ENSZ Közgyűlése, amely valaha a Korea elleni háború legitimitásának forrása volt, az 1960-as évektől egészen a hidegháború végéig a szüntelen Amerika-ellenes kinyilatkoztatások fórumává vált.¹¹¹

Az 1960-as évek végén Henry Kissinger kétségbeesetten tekintett a jövőbe. Egy Nixonnak írott levelében azt fejtegette, hogy „a hatalom egyre növekvő széttöredezettsége, a politikai tevékenységek nagyobb fokú szétszóródása, valamint a nemzetközi ellentétek és szövetségek rendszerének bonyolódása” miatt radikálisan csökkent a két szuperhatalom azon képessége, hogy „más kormányok cselekedeteit” befolyásolja.¹¹² Az 1970-es évek kibontakozásával aztán még nehezebbnek tűnt a helyzet. Az Egyesült Államok vereséggel vonult ki Vietnamból, majd a világ végignézhette, ahogy egy botrányban lassan elsüllyedő elnök a történelem során először lemond tisztségéről. Végül pedig – talán ugyanilyen horde-rejű eseményként – az egekbe szökött az olaj világpiaci ára.

Az utóbbi esemény egy fontos, új problémára hívta fel a figyelmet: az Egyesült Államok képtelen volt hatékonyan latba vetni befolyását a Közel-Keleten. Napjainkban a gyengeség és a hanyatlás jeleként emlegetik, hogy Amerika képtelen volt összehozni egy tárgyalásos megállapodást az izraeliek és a palesztinok között, és hogy képtelen volt megfelelően kezelni a viharos „arab ébredést”. Pedig 1973-ban az Egyesült Államok még arra sem volt képes, hogy megelőzze a főbb közel-keleti hatalmak közötti totális háborút. Egyiptom és Szíria Izrael elleni váratlan támadása Washington is meglepetésként érte, és az Egyesült Államoknak végül nukleáris készültségbe kellett helyezkednie, hogy megakadályozza a Szovjetunió beavatkozását a konfliktusba. A háború eredményeként bevezették az olajembargót, a világpolitika jelentős új szereplőjeként létrejött az OPEC, és világszerte sokan hirtelen rádöbbenek, hogy, Daniel Yergin történész szavaival élve, „az Egyesült Államok ezennel végre sebezhetővé vált”. „A világ első számú szuperhatalmát védekező pozícióba kényszerítette és megszégyenítette egy maréknyi kis nemzet.” Számos amerikai „attól tartott, hogy elérkezett egy korszak vége”.¹¹³

Az 1970-es években az olajárak drámai emelkedése és a vietnami háború alatti amerikai gazdaságpolitika együtt súlyos válságba sodorták az Egyesült Államok gazdaságát. A nemzeti össztermék 6 százalékkal csökkent 1973 és 1975 között. A munkanélküliség 4,5 százalékról 9 százalékra nőtt.¹¹⁴ Az amerikai népnek meg kellett birkóznia a benzinakutaknál való sorbanállással és egy új gazdasági jelenséggel, a stagflációval, vagyis a stagnáló gazdaság és a magas infláció együttesével. Az amerikai gazdaság három recessziót élt át

1973 és 1982 között. Az „energiaválság” a mai „pénzügyi válság” korabeli megfelelője volt – első televízióban közvetített beszédében Jimmy Carter egyenesen „a legnagyobb kihívásnak” nevezte, amellyel „az ország életünk során szembe fog nézni”. Különösen megalázóvá tette a helyzetet, hogy a válság mögött részben Amerika két közeli szövetségese, a szaúdi királyi család és az iráni sah állt. Carter visszaemlékezései szerint az amerikaiakat „mélységesen bosszantotta, hogy pár sivatagi ország a bolondját járattja a földkerekség legnagyobb nemzetével”.¹¹⁵

A mélypont 1979-ben következett, amikor is a Khomeini ajatollah által vezetett radikális iszlám forradalom megbuktatta az iráni sah rendszerét, átvette a hatalmat, és több mint egy évre foglyul ejtett ötvenkét amerikait. A túszválság, ahogy Yergin is megjegyezte, „roppant erős üzenetet hordozott: hogy az 1970-es évek globális olajpiacán végbemenő erőeltolódás csupán egy része volt egy nagyobb világpolitikai drámának. Azt látszott üzenni, hogy az Egyesült Államok és a Nyugat valóban hanyatlóban vannak, védekezni kényszerülnek, és látszólag képtelenek megvédeni gazdasági és politikai érdekeiket.” James Schlesinger energiaügyi miniszter kijelentette, hogy az amerikaiak „még a Churchill által fél évszázaddal ezelőtt leírtnál is hatalmasabb kiterjedésű világválsággal néznek szembe, amelynek az olajjal kapcsolatos problémák csak még baljósabb színezetet adnak”, és elmondása szerint nem nagyon volt ok „enyhülést remélni”. Carter szavaival: „Elkapták a tökünket.”¹¹⁶

Ha Amerika hanyatlása mellett akarnánk érvelni, akkor az 1970-es években lett volna a leghasznosabb próbálkozásunk – ahogy azt sokan meg is tették akkoriban. Kissinger

szerint addigra egyértelművé vált, hogy az Egyesült Államok „csakúgy, mint sok más korábbi civilizáció, elmulasztotta történelmi lehetőségét [...] Mindegyik civilizáció, amely valaha is létezett, végérvényesen összedőlt. A történelem a kudarcba fulladt erőfeszítések [...] meséje.”¹¹⁷ Az 1970-es években történt, hogy az amerikai gazdaság elvesztette utolérhetetlennek tűnő fölényét, hogy az amerikai kereskedelmi többlet elkezdett kereskedelmi hiánnyá alakulni, hogy elszaladtak a szociális juttatások és segélyek költségei, és hogy kimerültek az ország pénzügyi és aranytartalékai.

A gazdasági nehézségek politikai és stratégiai bizonytalanságot vontak maguk után. Először elterjedt az a vélekedés, miszerint a történelem hullámverése a Szovjetuniónak kedvez. A szovjet vezetők maguk is úgy gondolták, hogy az „erők korrelációja” a kommunizmus oldalán áll, az amerikaiak vietnami veresége és kivonulása után pedig elkezdtek hinni abban, hogy a hosszú hidegháborús küzdelem akár „győzelmet” is hozhat számukra. Egy évtizeddel később, 1987-ben Paul Kennedy az Egyesült Államokat és a Szovjetuniót egyaránt „birodalmi túlterjeszkedéstől” szenvedő szuperhatalomként ábrázolta, de teljesen elképzelhetőnek tartotta, hogy Amerika fog előbb összeomlani, és ezzel beállni a kimerült és csődbe jutott birodalmak hosszú sorába. A túlzott védelmi kiadások és a túlságosan szerteágazó globális kötelezettségek térde kényszerítették az országot. Két évvel később azonban ledőlt a berlini fal, rá két évre pedig összeomlott a Szovjetunió. A hanyatlás, mint kiderült, máshol zajlott le.

Aztán ott volt még Japán csodagazdasága. A „többiek felemelkedése” a kései 1970-es években kezdődött, és meg sem állt az azt követő másfél évtizedben. Ekkoriban úgy

tűnt, hogy Japán és vele együtt a többi „ázsiai kistigris” – Dél-Korea, Szingapúr és Tajvan – rövid időn belül túlszárnyalják az Egyesült Államokat gazdasági téren. Japán nem csak gazdaságának viszonylagos erejével nyűgözte le az embereket, hanem gazdasági modelljének látszólagos felsőbbrendűségével is. 1989-ben James Fallows újságíró kijelentette, hogy Japán államilag irányított gazdasága nyilvánvalóan felette áll az Egyesült Államok laissez-faire kapitalizmusának, és csak idő kérdése, hogy maga mögé utasítsa.¹¹⁸ Úgy tűnt, Japán lesz a következő szuperhatalom. 1992-es *Gyilkos nap* című bestsellerében Michael Crichton azt tanácsolta az amerikaiaknak, hogy fogadják el „azt a tényt, hogy Japán a világ vezető gazdasági hatalma, a japánoknak van a leg hosszabb várható életkoruk, náluk a legmagasabb a foglalkoztatottság, az írni-olvasni tudók száma, és Japánban a legkisebb a szakadék a gazdagok és a szegények között. Az általuk gyártott termékek minősége a legjobb.”¹¹⁹ Amíg az Egyesült Államok a hidegháborús küzdelemben csak arra koncentrált, hogy a Szovjetunió dőljön ki előbb a játszmából, de végül saját magát is kimerítette, addig Japán szorgosan, apránként elvitte a bankot. Chalmers Johnson politológus úgy fogalmazott 1995-ben: „A hidegháborúnak vége, és Japán nyert.”¹²⁰

Miközben Johnson ezeket a sorokat gépelte, a japán gazdaság épp egy olyan stagnálási időszak felé csúszott, amelyből máig nem volt képes kimászni. Mivel a Szovjetunió szétesett, Kína pedig még nem adott kellő bizonyosságot afelől, hogy robbanásszerű gazdasági fellendülése maradandó lehet, hirtelen úgy tűnt, az Egyesült Államok a világ „egyedüli szuperhatalma”. Amerika azomban még ekkor is sokszor

nagy küszködéssel próbált megbirkózni a világ súlyos problémáival. Az Egyesült Államok megnyerte az öbölháborút, kiterjesztette a NATO-t kelet felé, sok vérengzés után végül békét hozott a Balkánra, és az 1990-es évek során a világ nagy részével elfogadtatta a közgazdaság „washingtoni konszenzusként” ismert elveit. De ezek részben csupán ideiglenes sikereknek bizonyultak, és idővel hasonlóan jelentős kudarcok társultak hozzájuk. A washingtoni konszenzus az 1997-es ázsiai pénzügyi válsággal bomlásnak indult, miután az amerikai gazdasági előírásokat széles körben tévesnek és ártalmasnak találták. Az Egyesült Államok nem volt képes leállítani, vagy akár csak jelentősen lassítani az észak-koreai és az iráni atomprogramokat, hiába hangoztatta újra és újra ez irányú szándékát. Az iraki diktátor, Szaddám Huszein elleni szankciórendszer hatástalannak bizonyult, és az évtized végére el is kezdett széthullani. Az Egyesült Államok és a világ többi része tétlenül nézte a ruandai népirtást, részben mert egy évvel korábban egy megghiúsult katonai beavatkozás nyomán az amerikaiakat kiűzték Szomáliából. Amerika számára az 1990-es évek egyik legfontosabb vállalkozása volt segíteni a posztszovjet Oroszország átállását a demokráciára és a szabadpiaci kapitalizmusra; azonban hiába a dollármilliárdok és a korlátlan mértékben az oroszok rendelkezésére bocsátott amerikai szakértelem, az amerikaiaknak ismét rá kellett jönniük, hogy az Oroszországban zajló eseményeket képtelenek kézben tartani.

Az sem igaz, hogy az Egyesült Államok globális dominanciájának állítólagos csúcspontján az ország vezetői, még ha csak kicsivel is, de közelebb lettek volna az izraeli–palesztin kérdés megoldásához, mint napjainkban. Bár a gazdaság

virágzott, és a népszerű elnök tényleg őszintén küzdött a két állam közötti megállapodásért, a Clinton-kormány végül üres kézzel állt fel a tárgyalóasztal mellől. Aaron David Miller közel-keleti békeközvetítő elmondása szerint Bill Clinton „jobban törődött és többet, mélyebben és hosszabb ideig foglalkozott az arab–izraeli béke kérdésével, mint bármelyik elődje”, az arab és az izraeli felek pedig egyaránt tisztelettel és elismeréssel viseltetettek iránta. Mégis, amikor „hat hónap leforgása alatt összehívott három csúcstalálkozót, mindhárom során kudarcot vallott”.¹²¹ Clinton elnöksége a békétárgyalások összeomlásával és a palesztin intifáda kitörésével ért véget.

Az Egyesült Államok még a népszerűségére sem támaszkodhatott az 1990-es években. Samuel P. Huntington 1999-ben olyan „magányos superhatalomnak” nevezte Amerikát, amelyet világszerte gyűlölnék „tolakodó, beavatkozó, kizsákmányoló, egyoldalú, hegemonikus és képmutató” viselkedése miatt. A francia külügyminiszter becsmérlően beszélt a „hiperhatalomról”, és nyíltan kijelentette, hogy olyan „többpólusú” világra vágyik, ahol az Egyesült Államok már nem domináns. Egy brit diplomata egyszer arról beszélt Huntingtonnak, hogy „csak az Egyesült Államokban olvasni arról, hogy a világ vágyja, hogy Amerika vezesse. Bárhol máshol inkább az amerikai arroganciáról és egyoldalúságról írnak.”

Ez persze sületlenség. A brit diplomata állításaival szemben az 1990-es években Nagy-Britannia, ahogy előtte a hidegháborúban is számos ország, valójában az Egyesült Államoktól várt iránymutatást, védelmet és támogatást. Nem arról van szó, hogy Amerika soha nem rendelkezett a mostaninál jelentősebb globális befolyással. A második

világháború után az Egyesült Államok tényleg a világ első számú hatalma volt. Óriási hatalommal bírt – nagyobb, mint bármelyik nagyhatalom Róma óta –, és komoly eredményeket ért el.

De mindenható nem volt, közel sem. Ha pontosan megszeretnénk állapítani, hogy az Egyesült Államok jelenleg hanyatlóban van-e, akkor szükségünk van egy logikus viszonyítási alapra. Ha Amerika mai befolyását egy mitikus, mindent elsőprő dominancia múltbéli képéhez mérjük, azzal csak félrevezetjük magunkat. Ahogy Huntington is kifejtette, a nemzetközi dominancia még legkiterjedtebb formájában is csupán „annyit jelent, hogy egy kormány minden más kormánynál nagyobb mértékben, több mindenre és több ügygel kapcsolatban képes befolyást gyakorolni”.¹²³ Minden más ország viselkedését minden ügygel, vagy akár csak az ügyek többségével kapcsolatban irányítani még egy ennyire domináns ország sem képes.

A jelenlegi világrendben ráadásul nem is az a legjobb mércéje a sikeres vezetésnek, hogy valaki mennyire képes más országokat utasítgatni. Egyes feltörekvő hatalmak látványos függetlensége néha inkább Amerika befolyásának növekedését jelzi, semmint csökkenését. Pontosán az ugyanis az amerikai világrend egyik sajátossága, hogy egyre több ország képes szabadon cselekedni. Ez részben Amerika globális vezetési stílusából fakad, amely természeténél fogva tétova és állhatatlan, a nemzetközi demokráciához való hozzáállásában pedig demokratikus. Másrészt viszont az egypólusú világrend szerkezetéből és jellegéből adódik, amelyben egy „szigethatalom” távolról fejt ki hatalmát a világ más erőközpontjaiban. Ez a berendezkedés több országnak biztosít

nagyobb cselekvési szabadságot.

A hidegháború kétpólusú rendje kisebb mozgásteret hagyott, mivel számos ország kényszerűen szorosan a nyugati vagy a szovjet táborhoz kötődött. Az el-nem kötelezettek mozgalmának államai és a Gaulle-ista Franciaország végig azért küzdöttek a hidegháború során, hogy lerázzák magukról ezeket a külpolitikai kényszerzubbonyokat. A többpólusú világrendek hasonlóan erős megkötésekkel járnak. A nagyhatalmaknak vigyázniuk kell, nehogy olyasmit tegyenek, ami veszélyesnek tűnhet a többi nagyhatalom számára, mert még a végén háború lesz belőle. A kisebb hatalmaknak pedig ismét szűk mozgástér jut, hiszen minden nagyhatalom dominanciára törekszik saját befolyási övezetén belül – ahogy az a nagyhatalom definíciójából következik –, és a vonzáskörükben lévő kisebb hatalmaknak nem szabad olyan tevékenységet folytatniuk, amely konfliktushoz vezethet a nagyhatalmak között, mint ahogy tette azt Szerbia, kirobbantva az első világháborút. Egy egypólusú rendszerben nagyobb függetlenséget élveznek a kisebb hatalmak, mert a szuperhatalom, ha akarja, megakadályozhatja, hogy egy regionális nagyhatalom elnyomja őket.

Nem a gyengeség jele tehát, ha több országnak nagyobb mozgástér jut a jelenlegi rendszerben. Nem akkor lesz sikeres az amerikai világrend, ha az Egyesült Államok mindenkinek dirigálhat, hanem akkor, ha maga a rend – a demokrácia, a jólét és a biztonság térnyerése – fennmarad. Brazília megnövekedett külpolitikai szabadsága és függetlensége a rendszer sikerét is jelezheti. Irán megnövekedett szabadsága a nukleáris fegyverkezésben viszont a kudarcának lehet a hírnöke.

Napjainkban az Egyesült Államok számos esetben kép-

telen érvényesíteni az akaratát, de ez nem akadályozza meg abban, hogy ugyanakkora sikereket és kudarcokat éljen át, mint korábban. Bármennyire is vitatott vállalkozás volt, az iraki háború nagyobb sikereket hozott az Egyesült Államoknak, mint a vietnami. Irán nukleáris ambícióit Amerika pont ugyanúgy képtelen volt megfékezni, mint az 1990-es években, de két egymást követő kormány erőfeszítéseinek hála sikerült létrehoznia egy hatékonyabb hálózatot a nukleáris fegyverek terjedésének visszaszorítására. Az al-Kaida felkutatására és megsemmisítésére tett erőfeszítései sikeresek voltak, különösen, ha összevetjük őket az 1990-es évek kudarcával a terroristahálózatok felszámolása és a terrortámadások megakadályozása terén – amelyek végül a 2001. szeptember 11-i támadásokhoz vezettek. A *drone*-ok használata előrelépés azokhoz a módszerekhez – cirkálórakéták, légicsapások – képest, amelyeket a korábbi évtizedekben a terroristák és létesítményeik ellen alkalmaztak. Mindeközben Amerika Európán belüli szövetségei erősek maradtak – arról nem Amerika tehet, hogy maga Európa jóval gyengébbnek tűnik régi önmagánál –, ázsiai szövetségei pedig erősebbnek mondhatóak, mint pár évvel ezelőtt, és mára Indiával is sikerült szorosabbra fűzni a korábban feszült viszonyt.

Az eredmények tehát vegyesek, de mindig is azok voltak. Volt, mikor az Egyesült Államok befolyásosabb volt, mint most, és volt, mikor kevésbé volt befolyásos. A befolyásgyakorlás mindig is küzdelmes folyamatnak tetszett, ami talán megmagyarázza, hogy a második világháború óta miért aggódnak az amerikaiak minden egyes évtizedben a befolyásuk hanyatlása miatt, és nézik idegesen, ahogy más hatalmak látszólag az Egyesült Államok kárára erősödnek.

Bármelyik korszakot is nézzük, a nemzetközi környezet formálása hatalmas nehézségekkel jár. Kevés hatalom van, amely egyáltalán megpróbálkozik vele, és még a legerősebbek is csak ritkán érik el minden céljukat, vagy akár csak céljaik többségét. A külpolitika olyan, mint a baseball: ha az eseteknek csak a 70 százalékában hibázol, akkor a *Híreségek Csarnokában* a helyed.

Napjaink kihívásai óriásiak, és mind közül Kína felemelkedése a legszembetűnőbb. Mégsem érnek fel azokhoz a kihívásokhoz, amelyekkel az Egyesült Államoknak a hidegháború alatt kellett megbirkóznia, és amelyek csak utólag visszanézve tűnhetnek könnyűnek. A második világháború végén az amerikaiak komoly stratégiai problémával kerültek szembe: úgy tűnt, a Szovjetunió, még ha csak pusztán méretével és elhelyezkedésével is, de európai, közel-keleti és kelet-ázsiai stratégiai központokat fenyeget. Mindegyik régióban a háború pusztításaiba belefáradt országok ellen lépett fel. Hogy megfelelő választ adjon erre a kihívásra, az Egyesült Államoknak minden érintett területre ki kellett vetítenie óriási, de azért véges erejét. Szövetségeket kellett kötnie a helyi hatalmakkal, köztük korábbi ellenségekkel, és gazdasági, politikai és katonai támogatást nyújtani nekik, hogy saját lábukon állhassanak ellen a szovjet nyomásnak. A hidegháború során a Szovjetunióknak elég volt tétlenül állnia ahhoz, hogy kifejtse befolyását és nyomást gyakorolhasson Amerika érdekeltségeire, míg az Egyesült Államoknak mindezt küzdenie kellett. Érdeemes felidézni, hogy ezt az úgynevezett „feltartóztatás” stratégiát, amelyet mára legendává emelt vitathatatlan sikere, akkoriban teljességgel megvalósíthatatlannak tartotta néhány befolyásos

elemző. Walter Lippmann azzal támadta, hogy „alapjaiban téves”, pusztán „reményekből” indul ki, és átadja a „stratégiai kezdeményezést” a szovjeteknek, miközben az Egyesült Államok erőforrásait kimerítik a gyenge és megbízhatatlan „csatlós és bábállamok” létrehozására tett kísérletek.¹²⁴

Kína esetében ennek épp a fordítottja érvényesül napjainkban. Bár Kína gazdag, és még bőven gazdagodni is fog, gazdasági befolyása pedig nagyobb lesz, mint amelyet a Szovjetunió valaha élvezett, geostratégiaiilag nehezebb helyzetben van. A második világháború végére Kína viszonylag gyenge pozícióba került, és azóta is állhatatosan dolgozik, hogy elmozduljon onnan. Több olyan erős nemzet veszi körül, amelyek Amerika közeli szövetségesei. Nehéz lesz regionális hegemónná válnia, amíg a független Tajvant stratégiai szálak kötik az Egyesült Államokhoz, és amíg az olyan regionális hatalmak, mint Japán, Dél-Korea és Ausztrália amerikai csapatoknak és bázisoknak adnak otthont. Kínának szüksége lenne legalább egy-két szövetségesre, hogy egyáltalán esélye legyen kikényszeríteni, hogy az Egyesült Államok feladja a Csendes-óceán nyugati térségében található pozícióit – de jelenleg pontosan az Egyesült Államok az, aki szövetségekkel rendelkezik. Az Egyesült Államok az, akinek csapatai előretolt helyőrségekben állomásoznak. Az Egyesült Államok az, aki haditengerészetével uralja a kínai kereskedelem számára kulcsfontosságú vizeket és vízi útvonalakat. Összességében elmondható, hogy feltörekvő nagyhatalomként Kína feladata – megfosztani az Egyesült Államokat jelenlegi pozíciójától – sokkal nehezebb, mint Amerikáé, akinek csak annyit kell tennie, hogy megtartsa, ami az övé.

Képes erre az Egyesült Államok? Napjaink pesszimista légkörében elképzelhető, hogy egyes amerikaiak nem hisznek benne. Afelől máris kétségeik vannak, hogy az Egyesült Államok megengedheti-e magának, hogy a világ bármely részén tovább játssza múltbéli domináns szerepét. Egyesek szerint, noha Paul Kennedy „birodalmi túlterjeszkedéstől” óvó szavai 1987-ben nem állták meg a helyüket, Amerika mai nehézségeit igen pontosan leírják. A pénzügyi válság, a zsákutcába jutott politikai rendszer, az amerikai társadalom számos betegsége, köztük a bérek stagnálása és a jövedelmi egyenlőtlenségek, az oktatási rendszer hiányosságai, a leépülőben lévő infrastruktúra – napjainkban ilyen és ehhez hasonló okokra hivatkozva hallani olyan véleményeket, miszerint az Egyesült Államoknak vissza kellene fognia nemzetközi ambícióit. El kellene engednie néhány tengerentúli kötelezettségvállalását, és inkább az „otthoni nemzetépítésre” kellene koncentrálnia ahelyett, hogy tovább ragaszkodik korábbi világformáló szerepéhez.

Ezeket a gyakran idézett feltételezéseket szintén érdemes jobban megvizsgálni. Először is, mennyire „terjeszkedett túl” az Egyesült Államok? A válasz az, hogy történelmi viszonylatban közel sem annyira, mint azt sokan képzelik. Vegyünk például egy roppant egyszerű mérőszámot, és nézzük meg, hány amerikai katona állomásozik jelenleg a tengerentúlon. A manapság folytatott vitákat hallgatva azt hinné az ember, hogy az Egyesült Államoknak ma több katonája szolgál külföldön, mint valaha. Ez azonban tévedés. 1953-ban az Egyesült Államoknak majdnem egymillió katonája volt külföldön – háromszázhuszonöt ezren harcoltak Koreában, és több mint hatszázezen állomásoztak Euró-

pában, Ázsiában és más régiókban. 1968-ban egymilliónál is több amerikai katona teljesített szolgálatot idegen területen – ötszázharminchétezen Vietnamban, és még félmillióan másfelé. Ezzel szemben 2011 nyarán, amikor a legnagyobb számban harcoltak amerikai alakulatok az iraki és afganisztáni háborúkban, összesen nagyjából kétszázezren szolgáltak a két országban, mellettük pedig hozzávetőleg százhatvanezren állomásoztak Európában és Kelet-Ázsiában. Mindennel együtt, beleértve a világszerte állomásozó további erőket, összesen körülbelül félmillió katona szolgált külföldön ekkoriban. Ez még a hidegháború békés időszakaiban látott amerikai külföldi katonai jelenlétnél is alacsonyabb. 1957-ben például hétszázötvenezerrel is több katona szolgált különben. Kizárólag a szovjet birodalom felbomlása és a 2001. szeptember 11-i támadások közötti évtizedben volt alacsonyabb a külföldön állomásozó amerikai csapatok létszáma, mint napjainkban. Ez a kontraszt még szembetűnőbb, ha figyelembe vesszük az Egyesült Államok népességének növekedését. Amikor 1953-ban egymillió amerikai katona teljesített külhoni szolgálatot, Amerika össznépessége csupán 160 millió volt. Ma félmillió katona állomásozik külföldön, és az Egyesült Államoknak 313 millió állampolgára van. Ötven év alatt a nemzet a kétszeresére nőtt, tengerentúlon szolgáló katonáinak száma pedig a felére csökkent.

Mi a helyzet mindezek anyagi vonzatával? Sokan úgy gondolják, hogy a katonai jelenlét, és úgy általában a fegyveres erők költségei nagymértékben felelősek a nemzetgazdaság fizetőképességét fenyegető magas államháztartási hiányért. Ez azonban szintén tévedés. A korábban számos jelentős pozícióban, köztük az Egyesült Államok Költségvetési

Hivatalának (*Office of Management and Budget*) igazgatójaként szolgáló „büdzsé cár”, Alice Rivlin szerint a jövőbeli deficitekkel kapcsolatos ijesztő előrejelzések oka *nem* „a növekvő védelmi költsékezés”, és még kevésbé a más országoknak nyújtott segélyek.¹²⁵ Az elkövetkezendő évekre jósolt szárnyaló deficitekért nagyrészt a különböző juttatások és segélyek egyre növekvő költségei a felelősek. Még a leginkább drákói védelmi kiadáscsökkentés is csupán 50-100 milliárd dolláros megtakarítást jelentene, amely apró töredéke – összesen 4-8 százaléka – az Egyesült Államok várható másfél billió éves deficitjeinek.

2002-ben, amikor Paul Kennedy ámultan figyelte, hogy Amerika milyen „olcsón” képes megtartani státuszát mint „a világ egyedüli superhatalma”, az Egyesült Államok a GDP-jének nagyjából 3,4 százalékát fordította védelmi kiadásokra. Ma ez a szám 4 százalék, és az elkövetkezendő években jó eséllyel ismét alacsonyabb lesz – amely történelmi viszonylatban továbbra is „olcsó”. Nem kell tehát megfizetetlen árat adni azért, hogy Amerika a világ domináns hatalma maradjon.

Ráadásul, ha tényleg komolyan vesszük ezt a könyvelési feladatot, akkor a domináns pozíció megtartásának költségeit nem mérhetjük anélkül, hogy figyelembe vennénk az elvesztésével járó költségeket. Amerika globális szerepének zsugorodása persze olyan költségtételekkel is járna, amelyek nem számszerűsíthetők. Mennyit ér az amerikaiaknak például, hogy olyan világban élhetnek, amelyet nem autokráciák, hanem demokráciák urálnak? Más potenciális költségek viszont mérhetőek lennének, ha valaki utánuk akarna járni. Ha például az amerikai katonai erő hanyatlása miatt fel-

bomlana az a nemzetközi gazdasági rend, amelyet Amerika hatalma is segített fenntartani; ha a kereskedelmi és vízi útvonalak többé nem lennének ilyen biztonságosak, mert az amerikai haditengerészet többé nem lenne képes örködni felettük; ha regionális háborúk törnének ki a nagyhatalmak között, mert többé nem tartaná őket vissza Amerika szuperhatalma; ha Amerika szövetségeseit megtámadnák, mert az Egyesült Államok képtelennek tűnne megvédeni őket; ha az általánosságban véve szabad és nyílt nemzetközi rendszer meghatározó aspektusai csorbulnának – mindennek nagyon is mérhető ára lenne. És aligha túlzás úgy gondolni, hogy ez az ár sokkal nagyobb lenne, mint az a megtakarítás, amit a külföldi segélyekből és a védelmi kiadásokból kivett évi 100 milliárd dollár jelentene. Az ember sok pénzt takaríthat meg, ha biztosítás és bizonyos biztonsági szolgáltatások nélkül vásárolt használt autót, de mi történik, ha utána balesetet szenved? Amerika katonai ereje egyszerre csökkenti a balesetek kockázatát azáltal, hogy megelőzi a konfliktusokat, és a mégis bekövetkező balesetek költségeit azáltal, hogy csökkenti a vereség esélyét. Ezeket a megtakarításokat is bele kell venni a számításainkba. Ha szimplán dollárokra és centekre lebontva nézzük a dolgot, akkor lehet, hogy olcsóbb fenntartani Amerika jelenlegi globális szerepét, mint a kiadásait aktuálisan csökkenteni.

Lehet, hogy az országban terjedő „deklínista” hangulat alapját valójában nem is az a kétely adja, hogy az Egyesült Államok megengedheti-e magának, hogy megmaradjon jelenlegi globális szerepében. Lehet, hogy az amerikaiak inkább amiatt aggódnak, hogy képesek lesznek-e megoldani a legsürgetőbb gazdasági és társadalmi problémáikat.

És valóban: ha az Egyesült Államok például nem talál kiutat a gazdasági válságból, akkor bizony elindulhat a gazdasági hanyatlás lejtőjén. Ennek következményei lennének arra nézve, hogy az ország fenn tudja-e tartani jelenlegi katonai kapacitását, ami pedig azzal kapcsolatban vetne fel kérdéseket, hogy Amerika továbbra is a világ legbefolyásosabb hatalma tud-e maradni. És az olyan tényezők sem alaptalanul aggasztják az embereket, mint a különböző társadalmi betegségek, a politikai bénultság és a világ számos feltörekvő gazdaságának ambíciózus és tehetséges népei által képviselt konkurencia. Többben, köztük Thomas Friedman is feltették már a kérdést: vajon képesek-e az amerikaiak minden szükséges lépést megtenni azért, hogy versenyképesek legyenek a 21. század világában?

Egyetlen őszinte válasz létezik: ki tudja? Amerika történelméből kiindulva azonban legalább némi okunk lehet reménykedni. Az elmúlt két évszázad során számos alkalommal előfordult, hogy a politikai rendszer reménytelenül holtpontra jutott, és látszólag képtelen volt megoldást találni égető nemzeti problémákra, legyen az a rabszolgaság és az azt követő újjáépítés korszaka, a 19. század végi iparosodás által felforgatott korábbi rend, a nagy gazdasági világválság által okozott közjóléti krízis, vagy a korai hidegháborús évekre jellemző általános zavarodottság és paránia. Aki tiszta fejjel néz vissza az 1970-es évekre, a Watergate-botrányra, Vietnamra, a stagflációra és az energiaválságra, az nem gondolhatja komolyan, hogy napjaink problémáinak ne lett volna párja korábban. Egyesek közvélemény-kutatásokat idéznek, amelyek szerint az amerikaiak kétségbeesettek a jövőt illetően: 2011 szeptemberében például a megkérdé-

zettek csupán 11 százaléka volt elégedett „a dolgok menetével”. Ez azonban nem igazán szokatlan gazdasági nehézségek idején. 1992-ben csupán 14 százalék állította magáról, hogy elégedett. 1979-ben 12 százalék. Sem a mai problémák mérete, sem a kétségbeesés mértéke nem példa nélküli.

A múlt sikerei nem garantálnak jövőbeli sikereket, egy dolog azonban biztosnak tűnik a történelemből tanulva: az amerikai rendszer még gyakran öngáncsoló sajátosságai ellenére is látszólag jobban képes alkalmazkodni és túllépni a különböző nehézségeken, mint sok más nemzet rendszere, beleértve az Egyesült Államok geopolitikai versenytársait. Ebben kétségkívül nagy szerepe van két dolognak: a viszonylag szabad társadalomnak, amely gyakran az aktuális hatalmi struktúra keretein kívülről érkező innovációt is jutalmazza, ha az újszerű megoldást nyújt egy problémára, valamint a viszonylag nyitott politikai rendszernek, amely lehetővé teszi a különböző mozgalmaknak, hogy kellő lendületet véve befolyást gyakoroljanak a politikai „establishmentre”. Az amerikai rendszer részben azért olyan lassú és ormótlan, mert az Alapító Atyák ilyenre tervezték a különböző alkotóelemein (a szövetségi rendszer, a fékek és ellensúlyok rendszere, valamint az írott Alkotmány és az alapvető szabadságjogokat garantáló *Bill of Rights*) keresztül. A rendszer azonban figyelemre méltó mértékben képes a változásra is, ha már látszólag csak egy szalmaszálon múlik a katasztrófa. Időről időre szemtanúi lehetünk olyan „kritikus választásoknak”, amelyek lehetővé teszik a jelentős átalakulásokat, ezáltal új politikai válaszokat adva régi, és látszólag megoldhatatlan problémákra. Garancia persze nincs. A politikai rendszer például képtelen volt annak idején háború nélkül

megoldani a rabszolgaság problémáját. Az amerikaiaknak azonban történelmük során számos jelentős kérdésben sikerült nemzeti konszenzusra jutni, majd azt tettekre váltani.¹²⁶

Mikor Paul Kennedy 2002-ben ámulтан figyelte, hogy milyen sikeres még mindig az amerikai szuperhatalom, úgy vélte, hogy ez jelentős részben annak köszönhető, hogy az amerikai nép képes volt úrrá lenni azon a helyzeten, amit ő 1987-ben megoldhatatlan, hosszú távú gazdasági válságnak ítélt. Az amerikai üzletemberek és politikusok „nagy hévvel és tettekkel reagáltak a 'hanyatlással' kapcsolatos vitára: csökkentették az árakat, hatékonyabbá és agresszívebbé tették a vállalataikat, új technológiákba fektettek, elősegítették a kommunikációs forradalmat, megnyesték a kormányzati deficitet, és mindezek segítségével jelentős, évről évre érzékelhető javulást értek el a termelékenységben”.¹²⁷ Lehet, hogy az amerikaiak az épp aktuális gazdasági kihíváshoz is ugyanígy felnőnek majd.

A józan ész azt diktálja továbbá, hogy – miként korábban is – más országok ugyanígy nehézségekbe ütköznek majd. A jelenleg épp gazdasági csodákat produkáló országok egyike sem mentes a problémáktól. Brazília, India, Törökország és Oroszország egyaránt rögös utat járt be történelme során, ami arra enged következtetni, hogy az út további része sem lesz sima és egyenletesen felfelé ívelő. Nagyon is kérdéses, hogy az autokratikus kínai modell, amely annyira hatékonyan képes rövidtávú gazdaságstratégiai döntéseket hozni, elég rugalmas lesz-e hosszú távon, hogy alkalmazkodjon a változó nemzetközi gazdasági, politikai és stratégiai környezethez.

Röviden összefoglalva: könnyen lehet, hogy az Egyesült Államok nem csak a jó szerencséjének köszönheti, hogy

egészen idáig képes volt átvészelné a különböző válságokat, és más nemzeteknél erősebben és egészségesebben kiálalni belőlük, míg versenytársai rendre elbuktak. Talán nem vágyálom úgy gondolni, hogy újból sikerülhet neki.

FENNÁLL AZONBAN EGY VESZÉLY. Mi van, ha addig, amíg a nemzet küszködik, az amerikaiak meggyőzik magukat arról, hogy a hanyatlás valóban elkerülhetetlen, vagy arról, hogy az Egyesült Államok „időkéréssel” kivonhatja magát globális kötelezettségvállalásai alól, amíg rendet rak saját háza táján? A hanyatlással való megbékélés számos amerikaiak menekvést jelenthetne azok alól a morális és anyagi terhek alól, amelyek a második világháború óta nyomasztják őket. Elképzelhető, hogy tudat alatt sokan szeretnének visszatérni az 1900-as állapotokhoz, amikor az Egyesült Államok gazdag és erős volt, de nem rá hárult a feladat, hogy fenntartsa a világrendet. A hidegháború lezárása óta minden amerikai elnökjelölt valamilyen formában megígérte, hogy inkább otthonra koncentrálnak, és kevésbé keveredik bele más országok ügyeibe – aztán mindannyian szinte beiktatásuk pillanatában megszegték ezt az ígéretüket.

Az elszigetelődést sürgető érvek alapját az a feltételezés adja, hogy a jelenlegi világrend Amerika hatalma nélkül (vagy legalábbis egy sokkal gyengébb Egyesült Államok mellett) is többé-kevésbé fennmaradna, mások vennék át Amerika rendszerfenntartó szerepét, vagy egyszerűen az az előfeltevés, hogy a világrend jótéteményei maradandóak, és senki részéről nem igényelnek különösebb erőfeszítést. Sajnos azonban a jelenlegi világrend épp olyan törekeny, mint amilyen egyedülálló. Fenntartása évtizedről évtized-

re komoly erőfeszítést igényel, és ez nem is fog változni. Az elnökök, akik hivatalba lépésük idején még azt várták, hogy sikerül majd csökkenteni az ország külföldi szerepvállalását, hamar szembesültek a komor valósággal – amelyet egy elnök hajlamos jobban látni, mint egy elnökjelölt –, miszerint a jelenlegi világrend fenntartásához szükség van az állandó amerikai iránymutatásra és az állandó amerikai kötelezettségvállalásra.

EZ EGY CSODÁLATOS VILÁG(REND)

A DÖNTÉS VÉGÜL AZ AMERIKAIÁK KEZÉBEN VAN. Ahogy Charles Krauthammer is megjegyezte, a hanyatlás tudatos választás, nem pedig elkerülhetetlen végzet – legalábbis egyelőre. Az élet csodaszépben George Bailey szörnyű válságba kerül – történetesen éppen pénzügyi válságba –, amikor bankja a csőd, családja pedig a szegénység küszöbére kerül. Elhatározza, hogy a világ jobb lenne nélküle, ezért úgy dönt, kioltja saját életét. Egy angyal azonban még időben megállítja, és egy dickensi körút során megmutatja neki, hogyan festett volna a város, amelyben lakik, ha ő sosem születik meg. Ez a képzeletbeli város, amelyet egy kapzsi bankár ural, keményebb, mocskosabb, brutálisabb, és egyben szomorúbb is, mint George valódi otthona. Akik azelőtt jóságosak és nagylelkűek voltak, immár undokok és önzők, a többiek pedig tönkrementek. Mikor George rádöbben, milyen borzalmas lenne egy ilyen alternatív világ, és megérti, mekkora szerepe volt abban, hogy saját világa olyan volt, amilyen, visszatér régi életébe és rájön, hogy lám, képes megoldást találni problémáira. Egy kis

szerencsének és a korábban általa segítettek jóindulatának köszönhetően megtalálja a kiutat a pénzügyi válságból, és boldogan él, amíg meg nem hal.

Ez persze egy hollywoodi befejezés. A való világban nem garantált a happy end. A birodalmak és nagyhatalmak előbb tündökölnék, majd elbuknak; a kérdés csak az, mikor. De igenis számít a *mikor*. Az amerikaiak és az általuk lakott világ szempontjából egyaránt nagyon is fontos, hogy az Egyesült Államok elkezd-e hanyatlani az elkövetkezendő két évtizedben, vagy még kétszáz évig megmarad mostani domináns szerepében. Talán, ha az amerikaiak tisztábban látnák, hogy mi jöhet az amerikai világrend után, akkor jobban hajlanának rá, hogy tovább küzdjenek és megóvják az általuk létrehozott világot, vagy legalábbis biztosítsák, hogy a rendszer esetleges változásai ne ássák alá azt a rendet, amelynek ők és mások olyan sokat köszönhetnek.

Mit kellene ehhez tenni? Mindenekelőtt azon kellene fáradozni, hogy megerősítsük mindhárom pillérét – a politikát, a gazdaságot és a biztonságot – annak a szerkezetnek, amelynek jóvoltából korunk, minden brutalitása ellenére, az emberiség aranykorává válhatott. Hajlamosak vagyunk különválasztani a politikát a gazdaságtól és a biztonságtól, az „értékeket” az „érdekektől”, a demokrácia támogatását a biztonság megőrzésétől, de az amerikai világrendben mindhárom tényező összefügg.

Kezdjük azzal a ténnyel, hogy egy liberális világrendet csak liberális országok lesznek hajlandóak támogatni. Azt várni, hogy az autoriter Kína vagy Oroszország majd segítséget nyújt az egymáshoz szorosan kapcsolódó demokratikus kormányzás és liberális gazdasági alrendszer érvé-

nyesítésében, egyszerűen ostobaság. Az amerikaiaknak és a jelenlegi világrendből profitáló többi liberális népnek ezért érdeke, hogy komolyabb demokratikus és liberális reformokat sürgessenek a világ autoriter államaiban, beleértve a két autokratikus nagyhatalmat. Ez nem azért van, mert az amerikaiak egyszerűen ilyenek, mert a demokrácia erősítése összhangban van alapelveikkel, és jó érzéssel tölti el őket. Sokkal fontosabb indok, hogy a liberális világrend jövője múlhat rajta. Ha az Egyesült Államoknak egyszer valóban osztoznia kell a globális hatalmon egy gazdagabb és erősebb Kínával, nagyon lényeges lesz a leendő világrend szempontjából, hogy Kína autokratikus marad, vagy politikai és gazdasági nyitásra kezd. Kihívást jelentene egyáltalán az Egyesült Államok számára egy demokratikus kínai szuperhatalom? Természetesen. Amerika befolyása szükségszerűen csökkenne Kínához képest. Azonban egy demokratikus Kínára legalább könnyebben rá lehetne bízni annak a liberális világrendnek a fenntartását, amelyben Amerika tovább gyarapodhatna. Ez már inkább hasonlítana a brit és az amerikai dominancia közötti huszadik századi átmenethez. Ahogy a britek is biztonsággal engedhették át a hatalmat a feltörekvőben lévő Egyesült Államoknak, és ahogy az Egyesült Államok is számos alkalommal próbálta átengedni a hatalmat az egszülőben lévő, békés és demokratikus Európának, úgy az amerikaiak is nyugodtabban adhatnának át némi hatalmat és befolyást egy feltörekvőben lévő, demokratikus Kínának.

Tágabb értelemben az amerikaiak számára hasonlóképpen lényeges, hogy a globális tendencia a demokráciák szaporodása felé mutasson, vagy annak a bizonyos nagy „fordított hullámnak” a hatásai jelentkezzenek majd. Érintettek az arab

tavaszi kimenetelében is, hiszen nem mindegy, hogy végül egy sor új demokrácia születik a világ egy olyan táján, amely eddig többnyire autokráciákból állt, vagy a régi autokrata irány, illetve új teokratikus irányok győzedelmeskednek.

A gazdaságpolitika terén az amerikaiaknak folytatniuk kell a szabad kereskedelmen és szabadpiacokon alapuló nemzetközi rendszer bővítését és erősítését. Ez persze azt jelenti, hogy saját gazdaságukat is újból egy fenntartható növekedési pályára kell állítaniuk. Azt is jelenti továbbá – ahogyan Friedman és mások rámutatnak –, hogy hatékonyabb elméleti és gyakorlati képzéssel versenyképesebbé kell tenniük állampolgáraikat az egyre erősebb konkurenciát felvonultató nemzetközi gazdaságban. Azt jelenti, hogy termékeny táptalajt kell teremteniük a technológiai innováció számára. Ugyanakkor azt is jelenti, hogy ellen kell állniuk a protekcionizmus csábításának, és országuk, valamint más szabadon kereskedő országok befolyását latba vetve ellensúlyozniuk kell az állami kapitalizmus bizonyos tendenciáit Kínában és másutt. Ebben és más fontos ügyekben az Egyesült Államoknak és Európának össze kell tartania. Amerika és Európa együtt a globális GDP több mint 50 százalékát teszi ki. Ha képesek pontot tenni a másik kára feletti örvendezés végére, és arra koncentrálni, hogy az egyre növekvő belső és külső kihívások ellenére is fenntartsák a szabadkereskedelmi és szabadpiaci nemzetközi rendszert, akkor még az ázsiai évszázadban is képesek lesznek világszerte jelentős befolyást gyakorolni.

Végül pedig felmerül az amerikai „kemény erő” (*hard power*) kérdése. Az elmúlt években nagy tudású emberek mellett érveltek, hogy túl nagy hangsúly van a kato-

nai erőn, és túl kevés a puha erőn, illetve az úgynevezett „okos erőn” (*smart power*). Ez érthető is, hiszen az iraki és az afganisztáni háborúk negatív tapasztalatai egyértelműen megmutatták a katonai erő korlátait és költségeit. Azonban érdemes felidézni a puha erő korlátait is, ugyanis annak hatékony alkalmazása roppant nagy kihívást jelent. Soha egy amerikai elnök sem örvendett nagyobb nemzetközi népszerűségnek, mint Woodrow Wilson, amikor Párizsba utazott, hogy az első világháború szerződéses lezárásáról tárgyaljon. A világ szemében hős volt, de a béke kereteiről szóló vita és a *Nemzetek Szövetségének* létrehozása során rá kellett jönnie, hogy a békefolyamatra való befolyása erősen korlátozott – nem kis mértékben azért, mert honfitársai nem voltak hajlandóak katonai erővel biztosítani a tartós békét. Egy másik világszerte csodált elnök, John F. Kennedy nem sok hasznát vette népszerűségének a Hruscsovval való csörtléti során, amikor is a szovjet első titkár, Kennedy bevallása szerint, „hülyére verte” amerikai ellenfelét. Hruscsovot talán a Kennedy részéről érzékelt gyengeség győzte meg arról, hogy az Egyesült Államok tolerálná, ha a Szovjetunió rakétákat telepítené Kubába.

Létezik puha erő, de jelentősége nehezen mérhető, és könnyen eltúlozható. Elképzelhető, hogy valaki szereti az amerikai popzenét és az amerikai filmeket, de nem szereti Amerikát. Az emberekre és az országokra egyaránt igaz, hogy gazdasági, politikai és stratégiai döntéseik során nem az a döntő tényező, hogy vonzónak találják-e valakit, különösen, ha alapvető érdekük fűződik az adott üggyhez. Ha olyasmit csinál, amiből hasznuk származik, akkor szeretnek, ha az útjukba áll, akkor nem szeretnek. Az Egye-

sült Államok még vonzerejének csúcsán sem rendelkezett korlátlan befolyással, de még vonzerejének mélypontján is képes volt jelentős eredményeket elérni, ahogy például a Nixon-kormányának is sikerült új alapokra helyeznie a Kínával való kapcsolatokat.

AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK NEM KIZÁRÓLAG A KULTÚRÁJA VAGY AZ ESZMÉI RÉVÉN LETT VONZÓ a világ jelentős része számára. Néha előtérbe kerültek ezek a tényezők, néha pedig jelentéktelenek voltak. Ennél jóval tartósabbnak bizonyult az Amerika hatalmából, illetve annak felhasználási módjaiból és a segítségével elérni kívánt célokból fakadó vonzerő. Róma óta töretlenül tartja magát az az igazság, miszerint nem létezhet világrend, ha nincs hatalom, ami fenntartsa, alakítsa normáit, megvédje intézményeit és megóvja gazdasági rendszerének mozgatórugóit. A katonai erővel vissza lehet élni, lehet vele oktanul bánni, és lehet kevéssé hatékonyan alkalmazni. Be lehet vetni olyan problémák ellen, amelyekre nem képes választ adni, illetve amelyekre nem is létezik válasz. De akkor is létfontosságú. Egyetlen ország vagy országokat tömörítő csoportosulás sem számíthat arra, hogy képes lesz bármiféle világrendet fenntartani, ha lemond a hatalomról. Ha hirtelen úgy tűnne, hogy az Egyesült Államokra már nem lehet ugyanolyan nyugalommal rábízni a meglévő rend védelmét, akkor a rend bomlásnak indulna. Lehet, hogy egyesek roppant vonzónak találnának egy ilyen gyengébb Amerikát, de ha az Egyesült Államok nem lenne képes a segítségükre sietni égető szükségük idején, akkor máshová kellene fordulniuk a biztonságuk reményében.

Az amerikaiaknak tehát ismét el kell dönteniük, hogy milyen szerepet kívánnak maguknak a világban – és az ilyen választási helyzeteket ki nem állhatják. A múltból kiindulva valószínű, hogy a döntés sok habozás, tétovaság és kétely árán születik majd. Lehet, hogy a végén úgy döntenek, hogy eddigi szerepük túlságosan is költséges volt. Azonban amikor a különböző költségeket mérlegelik, fel kell tenniük maguknak a kérdést: megéri fenntartani az amerikai világrendet?

Persze nem is lehet mindent megőrizni. A világ állandóan változik. A tudomány és technológia, a kommunikáció, a közlekedés és a számítástechnika vívmányai új viselkedésformákat és új gazdasági berendezkedéseket szülnek, csakúgy, mint a fizikai környezet változásai. A nemzetközi kapcsolatokban az országok közti, illetve az országok és a nem állami szereplők közti hatalommegoszlás folyamatosan változik. Egyes országok gazdagabbak és erősebbek lesznek, mások szegényebbek és gyengébbek. Manapság emberek egy kis csoportja nagyobb kárt tud okozni egy erős országnak, mint korábban. A jövőbeli új technológiák azonban lehet, hogy újból mások előnyére tolják el majd az egyensúlyt. Egyszerre buta és hiábavaló dolog görcsösen ragaszkodni a múlthoz, és azt gondolni, hogy ami régen bevált, az új körülmények között is mindig megállja majd a helyét. A világnak és vele együtt az Egyesült Államoknak is alkalmazkodnia kell az újhoz.

Nem szabad azonban hagynunk, hogy a változás annyira elbűvöljön minket, hogy ne lássunk meg néhány alapvető és időtálló igazságot – a hatalomról, az emberi természetről, valamint a különböző hiedelmek és a hatalom

világrendeket formáló kölcsönhatásáról. Nem azért kell tisztában lennünk történelmünkkel, hogy a múltba kapaszkodhassunk, hanem hogy megérthessük, mitől olyan egyedi saját korunk. Az Amerika által felépített világ minden hibája és nyomorúsága ellenére is egy figyelemre méltó rendellenesség az emberiség történetében. Egy nap talán majd nem lesz más választásunk, mint nézni, ahogy a semmibe vész. De ma még van választásunk.

JEGYZETEK

1. Az Egyesült Államok és Kína egymás ellen harcoltak a koreai háborúban, az azonban kérdéses, hogy a szegénység sújtotta Kína, mely egy évvel korábban még polgárháborút vívott, mennyire számított nagyhatalomnak akkoriban. 1950-ben az USA egy főre jutó GDP-je meghaladta a 9000 dollárt, míg Kínánál ugyanez 614 dollár volt, ami még Belga Kongó szintjét sem érte el.
Forrás: <http://www.nationmaster.com/country-info/stats/Economy/GDP-per-capita-in-1950>; utolsó mentés: 2015. márc. 17.
2. G. John Ikenberry: The Future of the Liberal World Order. *Foreign Affairs*. 2011. május/június, 58.
3. Lásd pl. G. John Ikenberry: *Liberal Leviathan: The Origins, Crisis, and Transformation of the American World Order*. Princeton University Press. 2011.
4. A „vonakodó sheriff” kifejezés Richard N. Haass könyvcíméből ered.
Richard N. Haass: *Reluctant Sheriff: The United States After the Cold War*. Council on Foreign Relations Press. 1997.
5. 1898 és 1928 között az amerikaiak több mint két tucat alkalommal avatkoztak be külföldön erőszakkal, főleg a nyugati féltekén, de egy alkalommal Európában és kétszer a távoli Kelet-Ázsiában is. Ezután, egy viszonylag nyugalmas időszakot követően, 1941 és 1965 között három jelentős háborúban is harcoltak – a második világháborúban, valamint a koreai és a vietnami háborúkban –, valamint kisebb mértékben beavatkoztak Libanonban (1958) és a Dominikai Köztársaságban (1965) is. A Vietnam utáni háborúmentes időszak kicsivel több, mint egy évtizedig tartott, azonban 1989 és 2011 között az Egyesült Államok tíz különböző alkalommal telepített nagyszámú harcoló egységeket, vagy indított kiterjesztett légi csapásokat és rakéta támadásokat – Panamában (1989), Szomáliában (1992), Haitiben (1994), Boszniában (1995–96), Koszovóban (1999), Afganisztánban (2001), Irakban (1991, 1998, 2003) és legutóbb Líbiában –, vagyis átlagban nagyjából kétfévente került sor egy-egy jelentősebb katonai beavatkozásra. (A legutóbbi jelentősnek tekinthető beavatkozás az Iszlám Állam 2014-es bombázása – A ford.)
6. Az amerikaiak majdnem 80 százaléka véli úgy, hogy „bizonyos feltételek mellett a háború szükséges eszköze az igazságtételnek”. Ezzel szemben a franciák, a németek, az olaszok és a spanyolok csupán 20 százaléka gondolkodik így. Lásd a *Transatlantic Trends* által végzett friss közvélemény-kutatást, melyet a *German Marshall Fund of the United States* támogatott.
7. Ha Dean Acheson azt mondta volna az amerikaiaknak 1949-ben, a NATO megalakulásakor, hogy a 21. században még mindig amerikai csapatok fognak állomásozni Európában, akkor valószínűleg elkergették volna a hivatalából.
8. Geir Lundestad: *The United States and Western Europe Since 1945: From “Empire” by Invitation to Transatlantic Drift*. Oxford University Press. 2005, 35.
9. Martin Gilbert: *Churchill and America*. Free Press. 2008, 102, 245, 399.
10. John Lewis Gaddis: *The Long Peace: Inquiries into the History of the Cold War*. Oxford Press. 1989, 65.
11. „Az Észak-atlanti Szövetség, amely 1949 áprilisában alakult meg, egyértelműen európai kezdeményezés volt: soha nem kértek még fel kis államok egy nagyhatalmat ilyen nyíltan arra, hogy terjessze ki birodalmi ernyőjét föléjük.”
John Lewis Gaddis: *Most már tudjuk: A hidegháború történetének újraértékelése*. Európa Könyvkiadó. 2001, 100.
12. John Lewis Gaddis: *The Long Peace: Inquiries into the History of the Cold War*. Oxford Press. 1989, 63, 70.
13. „De az amerikaiak voltak annyira rugalmasak, hogy meghallgassák és hasznosítsák a szövetségesek javaslatait, s akcióik időzítését gyakran rábízták szövetségeseikre. Ily módon a britek, a franciák és a többi nyugat-európai úgy érezhették, hogy nekik is van beleszólásuk a washingtoni döntésekbe, még ha betagolódtak is közben az amerikai érdekszférába.”
„Mintha az amerikaiak saját demokratikus tapasztalataikat akarták volna más országokkal megosztani: azt, hogy az egyéni törekvéseknek értelmük van; hogy a kezdeményezőkézség, minimális útmutatással, a politika és gazdaság felvirágzásához vezet; hogy a megfélemlítés és túlrányítás megfojtja a lelket.”
John Lewis Gaddis: *Most már tudjuk: A hidegháború történetének újraértékelése*. Európa Könyvkiadó. 2001, 90, 93.
14. Samuel P. Huntington: *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. University of Oklahoma Press. 1993, 17.
15. John Keane: *The Life and Death of Democracy*. W. W. Norton & Company. 2009, 573.
16. Lásd ugyanott.
17. Samuel P. Huntington: *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. University of Oklahoma Press. 1993, 40.
18. Lásd ugyanott.
19. Samuel P. Huntington: Will More Countries Become Democratic? *Political Science Quarterly* 99. 1984/nyár.
20. Samuel P. Huntington: *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. University of Oklahoma Press. 1993, 47.
21. Odd Arne Westad: *The Global Cold War: Third World Interventions and the Making of Our Times*. Cambridge University Press. 2009, 196.
22. Larry Diamond: *The Spirit of Democracy*. St. Martin's Griffin. 2009, 5.
23. Samuel P. Huntington: *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. University of Oklahoma Press. 1993, 98.

24. Larry Diamond: *The Spirit of Democracy*. St. Martin's Griffin. 2009; 13, 25.
25. Mike Rapport: *1848: Year of Revolution*. Abacus. 2009, 409.
26. A. J. P. Taylor: *The Course of German History*. Routledge. 2001, 71.
27. Mike Rapport: *1848: Year of Revolution*. Abacus. 2009, 401, 402.
28. Jonathan Sunshine észrevételeit Huntington az alábbi módon fogalmazta át: „Az Európát érő külső hatások 1830 előtt alapjaikban antidemokratikusak voltak, és ezáltal akadályozták a demokratizációt. Az 1830 és 1930 közötti [...] külső környezet semleges volt [...], és ezáltal a demokratizáció többé-kevésbé a gazdasági és társadalmi fejlődés tempójával egyező iramban zajlott a különböző országokban.” Samuel P. Huntington: *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. University of Oklahoma Press. 1993, 86.
29. Huntington szavaival, „Ha az Egyesült Államok hiányzott volna a folyamatból, akkor a demokratizáció lassabb és kisebb mértékű lett volna.” Lásd Samuel P. Huntington (1993), 98.
30. Robert Gilpin: *U.S. Power and the Multinational Corporation: The Political Economy of Foreign Direct Investment*. Basic Books. 1975, 85.
31. A 19. század közepéig Nagy-Britannia, mint a legtöbb gyarmattartó hatalom, a gyarmatosítás merkantilista modelljét és a zárt piaci rendszert részesítette előnyben. Az Egyesült Államok a késő 18. századtól a korai 19. századig protekcionista gazdaságpolitikát folytatott annak érdekében, hogy a fejletlen iparágakat támogassa.
32. Robert Gilpin: *War and Change in World Politics*. Cambridge University Press. 1983, 139.
33. John Kenneth Galbraith: *The Affluent Society*. Houghton Mifflin. 1958, 1.
34. Angus Maddison: *The World Economy. Vol. 1. és Vol. 2.* Organization for Economic Cooperation and Development. 2007, 1:262.
Elérhető online: http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/development/the-world-economy_9789264022621-en
35. Ian Bremmer: *The End of the Free Market: Who Wins the War Between States and Corporations?* Viking Publishing. 2010, 19.
36. Paul Collier: *The Bottom Billion: Why the Poorest Countries Are Failing and What Can Be Done About It*. Oxford University Press. 2007, 3–8.
37. Robert Gilpin (1975): 84, 85.
38. „A korábbi közgazdasági írók bizonyára gazdasági eldorádónak, gazdasági utópiának nevezték volna ezt a korszakot, melyben mi felnőttünk.”
„A militarista és imperialista politika, a faji és kulturális versengés, a monopóliumok, megszorítások és kizárás, amelyek ebben a paradicsomban a kígyó szerepét játszották, alig látszottak egyébként napilapok mulatságainál és hatásuk alig volt észrevehető a társadalmi és gazdasági élet nyugodt folyamában, melynek nemzetközivé válása a gyakorlatban már-már befejeződött.”
John Maynard Keynes: *A békeszerződés gazdasági következményei*. Európa Könyvkiadó. 2000, 8, 9, 10.
39. Steven Pinker: *Why Is There Peace? Greater Good: The Science of a Meaningful Life*. 2009.
Forrás: http://greatergood.berkeley.edu/article/item/why_is_there_peace; utolsó mentés: 2015. márc. 17.
40. Robert Jervis: Theories of War in an Era of Leading-Power Peace. *American Political Science Review* 96, 2002:1.
41. Robert Osgood: *Ideals and Self-Interest in America's Foreign Relations: The Great Transformation of the Twentieth Century*. University of Chicago Press. 1953, 92–94.
42. Norman Angell: *The Great Illusion: A Study of the Relation of Military Power in Nations to Their Economic and Social Advantage*. New York és London. 1910.
43. Randolph S. Churchill: *Winston Churchill: Young Statesman, 1901–1914*. Houghton Mifflin Co. 1967, 101, 494.
44. Theodore Roosevelt második kongresszusi üzenete (1902. dec. 2.)
Strobe Talbott: *The Great Experiment: The Story of Ancient Empires, Modern States, and the Quest for a Global Nation*. Simon & Schuster. 2008, 138.
Theodore Roosevelt első kongresszusi üzenete (1901. dec. 3.)
James R. Holmes: *Theodore Roosevelt and World Order: Police Power in International Relations*. Dulles, Va. 2006, 69.
45. Ivan Bloch szerint a „háború jövője [...] nem a harc, hanem a járvány; nem az emberölés, hanem a nemzetek csődbe vitele”.
Donald Kagan: *On the Origins of War and the Preservation of Peace*. Anchor. 1996, 3.
46. Martin Gilbert: *The First World War: A Complete History*. Holt Paperbacks. 2004, 12.
47. Az Oroszország és Japán közötti háború (1904–05) valamilyen nem számított, mivel abban az időben az Európán kívüli hatalmakra a legjobban nem voltak képesek „nagyhatalmakként” tekinteni.
48. Néhányan úgy gondolják, hogy a „biztonsági dilemma” a hidegháború nagy részében végig fennállt az Egyesült Államok és a Szovjetunió között, és ez vezetett a fegyverkezési versenyhez. Való igaz, a fogalmat részben e helyzet leírására alkották meg. Azonban okunk van megkérdőjelezni, hogy a két ország kölcsönös biztonságkeresése valóban kölcsönös bizonytalanságot eredményezett volna. Ahogy azt az amerikai védelmi miniszter, Harold Brown is megjegyezte, a szovjet politika nem az amerikai műveletek függvényében változott, hanem egy teljesen más logika szerint, körülbelül így: „Ha mi építünk, ők építenek. Ha mi leállunk, ők építenek.”

49. Yan Xuetong: *Meiguo Baquan yu Zhongguo Anquan* (American Hegemony and Chinese Security). Tianjin. 2000, 23.
50. Yan Xuetong: How China Can Defeat America. *New York Times*. 2011. nov. 20.
51. Ezt a nézetet G. John Ikenberry fogalmazta meg a legjobban számos könyvében és esszéjében, köztük legutóbb a *Liberal Leviathan* című művében.
52. Robert W. Tucker: Alone or with Others: The Temptations of Post-Cold War Power. *Foreign Affairs*. 1999. november/december, 53.
53. Ezen geopolitikai realitás legpontosabb leírásáért lásd William Wohlforth: The Stability of a Unipolar World. *International Security* 24. 1999/nyár, 55.
54. Geir Lundestad (2005), 160.
55. Yong Deng és Fei-Ling Wang (szerk.): *China Rising: Power and Motivation in Chinese Foreign Policy*. Lanham, Md. 2004, 10.
56. Andrew Nathan és Bruce Gilley: *China's New Rulers*. New York Review Books. 2003, 206.
57. Yong Deng és Fei-Ling Wang (szerk.): *China Rising: Power and Motivation in Chinese Foreign Policy*. Lanham, Md. 2004, 22.
58. Robert J. Donovan: *Tumultuous Years: The Presidency of Harry S. Truman, 1949–1953*. WW Norton & Co. 1996, 100.
59. Lásd ugyanott: 51, 52.
60. Larry Diamond (2009), 113.
61. „A történelem során [...] soha nem volt olyan globálisan domináns vagy felemelkedő gazdasági hatalom, amelynek életszínvonala lényegesen alacsonyabb lett volna, mint a status quo hatalomé vagy számos egyéb országé.”
Arvind Subramanian: *Eclipse: Living in the Shadow of China's Economic Dominance*. Institute of International Economics. 2011, 153.
62. Lásd ugyanott: 186.
63. Ian Bremmer (2010), 150.
64. Lásd ugyanott: 4.
65. Lásd ugyanott: 61.
66. Arvind Subramanian (2011), 125.
67. Ian Bremmer (2010), 5.
68. Robert W. Tucker: *Woodrow Wilson and the Great War: Reconsidering America's Neutrality, 1914–1917*. Charlottesville, Va. 2007, 53.
69. Richard N. Haass: The Age of Nonpolarity: What Will Follow U.S. Dominance. *Foreign Affairs*. 2008. május/június.
70. „Íme, egy elkésett nemzet, amely túl későn teremtette meg egységét; azoknak a gondolkodóknak és poétáknak a nemzete, akik a szellemi szféra szabadságát elhatárolták a közéleti szférától...”
Mary Fulbrook: *Németország története*. Maccenas Kiadó. 1993, 7.
71. Ez Geoffrey Blainey egyik legfontosabb felismerése a háború okairól szóló tanulmányában, melyben rámutat, hogy „a hatalom egyértelmű túlsúlya a békét szolgálta”, a háború pedig „a hatalom mércéiről folytatott vita”.
Geoffrey Blainey: *The Causes of War*. Free Press. 1988, 113–114.
72. G. John Ikenberry: Liberal International Theory in the Wake of 9/11 and American Unipolarity c. tanulmánya az *IR Theory, Unipolarity, and September 11th – Five Years On* szemináriumra. Norsk Utenrikspolitisk Institutt. Oslo. Norvégia. 2006. február 3–4.
73. Samuel P. Huntington (1993), 29.
74. George F. Kennan: *American Diplomacy*. University of Chicago Press. 1985, 95.
75. George H. W. Bush a Kongresszus előtt 1991. március 6-án elmondott beszéde.
76. Reinhold Niebuhr: *Moral Man and Immoral Society*. Scribner. 1960, 110.
77. James R. Holmes (2006), 129–130.
78. Derek Chollet and James Goldgeier: *America Between the Wars: From 11/9 to 9/11*. Public Affairs. 2008, 318.
79. Arch Puddington: *Freedom in the World 2010: Erosion of Freedom Intensifies*
Forrás: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world-2010/essay-erosion-freedom-intensifies#.VQhhLY6G-AU>; utolsó mentés: 2015. márc. 17.
80. „Az 1990-es években az EU időnként akár 72 százalékos támogatottságot is élvezett az ENSZ Kögyűlésben emberi jogi kérdésekben. Az utolsó két közgyűlési ülészen az a támogatás mértéke 48 és 55 százalékra esett. Ezt a csökkenést árnyalja, hogy ugyanezen szavazások során a kínai pozíciók támogatása jelentősen megugrott, az 1990-es évek végi kevesebb, mint 50 százalékról 74 százalékra 2007–2008-ban. Oroszország támogatottsága hasonló mértékben nőtt.”
Richard Gowan és Franziska Brantner: *A Global Force for Human Rights? An Audit of European Power at the UN*. European Council on Foreign Relations. 2008. szeptember.
81. Paul Kennedy: *The Rise and Fall of British Naval Mastery*. Palgrave MacMillan. 1983, 208–209.
82. Paul Kennedy: The Eagle Has Landed. *Financial Times*. 2002. február 2.

83. G. John Ikenberry (szerk.): *America Unrivaled: The Future of the Balance of Power*. Ithaca. 2002, 1.
84. Az idézet forrása Jonathan Marcus: *America: An Empire to Rival Rome?* BBC News, 2004. jan. 26.
85. Az USA globális GDP-ből való részesedése 1969-ben 28 százalék, 1979-ben 27 százalék, 1989-ben 27 százalék, 1999-ben 28 százalék, 2009-ben pedig 27 százalék volt. Európa részesedése az 1969-es 35 százalékról 26 százalékra esett vissza 2009-re. Ázsiáé 13 százalékról 25 százalékra nőtt 1969 és 2009 között. Japán részesedése azonban az 1994-es 18 százalékról körülbelül 9 százalékra csökkent.
Real Historical Gross Domestic Product (GDP) Shares and Growth Rates of GDP Shares for Baseline Countries/Regions (in Percent), 1969–2014.
Forrás: ERS International Macroeconomic Data Set; <http://www.crs.usda.gov/data-products/international-macroeconomic-data-set.aspx>; utolsó mentés: 2015. márc. 17.
86. Yan Xuetong: How China Can Defeat America. *New York Times*. 2011. nov. 20.
87. Ez a becslés nem tartalmazza az Irakban állomásozó katonákat, akik hamarosan kivonulnak, illetve az afganisztáni haderőket, melyeket nagy valószínűséggel fokozatosan kivonnak az elkövetkező pár évben.
88. *Real Historical Gross Domestic Product (GDP) Shares and Growth Rates of GDP Shares for Baseline Countries/Regions (in Percent), 1969–2014.*
Forrás: ERS International Macroeconomic Data Set; <http://www.ers.usda.gov/data-products/international-macroeconomic-data-set.aspx>; utolsó mentés: 2015. márc. 17.
89. Stephen Walt: The End of the American Era. *National Interest*. 2011. november/december.
90. Robert J. Donovan (1996), 83.
91. Lásd ugyanott: 141.
92. Robert J. Donovan (1996), 160.
93. Douglas MacArthur programbeszéde a Republikánus Párt elnökjelölt konvencióján, 1952. július 7-én.
94. Robert J. Donovan (1996), 59; Herbert Parmet: *Eisenhower and the American Crusades*. Collier Macmillan Ltd. 1972, 361.
95. Herbert Parmet (1972), 537.
96. Stephen E. Ambrose: *Eisenhower: Soldier and President*. Simon & Schuster. 1991, 484.
97. Odd Arne Westad (2009), 184.
98. Joseph S. Nye: *The Paradox of American Power: Why the World's Only Superpower Can't Go It Alone*. Oxford University Press. 2003, 10.
99. Odd Arne Westad (2009), 135.
100. Lásd ugyanott: 122.
101. Lásd ugyanott: 149.
102. Lásd ugyanott: 152.
103. Lásd ugyanott.
104. Kennedy úgy vélte, hogy Afrikában azokat az embereket, akik „változást akarnak [...] lenyűgözi a szovjet és kínai példa”, és úgy gondolják, hogy „a kommunista rendszer őrzi az állami erőforrások oly módon való elosztásának titkát, amely jobb életet hozhat nekik”.
Odd Arne Westad (2009), 134–35.
105. Dullest aggasztotta, hogy a Szovjetunió ázsiai szomszédai végignézték, ahogyan az ország „egy generáció alatt meghatározó ipari hatalommá fejlődött”.
Peter W. Rodman: *More Precious Than Peace: The Cold War and the Struggle for the Third World*. Scribner. 1994, 69.
106. Robert J. McMahon: Introduction: The Challenge of the Third World. in: *Empire and Revolution: The United States and the Third World Since 1945*. Ohio State University Press. 2001, 7.
107. Odd Arne Westad (2009), 93.
108. Elizabeth Cobbs Hoffman: Decolonization, the Cold War, and the Foreign Policy of the Peace Corps. in: *Empire and Revolution: The United States and the Third World Since 1945*. Ohio State University Press. 2001, 136.
109. Rodman szerint a harmadik világ vezetői „nem rendeztek népszerűségi versenyt a két szuperhatalom között, és nem az erényeik feletti erkölcsi ítélkezéssel töltötték az időt”, hanem azon munkálkodtak, hogy saját maguk és nemzeteik érdekében kijátsszák egymás ellen a két oldalt.
Peter W. Rodman (1994), 73.
110. Odd Arne Westad (2009), 125.
111. Lásd ugyanott: 136.
112. Lásd ugyanott: 196.
113. Daniel Yergin: *The Prize: The Epic Quest for Oil, Money, and Power*. Free Press. 2008, 594, 616.
114. Lásd ugyanott: 635.
115. Lásd ugyanott: 662.

116. Lásd ugyanott: 698, 701.
117. „Kissinger úgy érzi, hogy az Egyesült Államok, csakúgy, mint sok más korábbi civilizáció, elmulasztotta történelmi lehetőségét...”
 „Történészként – mondta Kissinger – tisztában kell lenni a ténnyel, hogy mindegyik civilizáció, amely valaha is létezett, végérvényesen összedőlt. A történelem kudarcba fulladt erőfeszítések, meg nem valósult vágyak és olyan kívánságok meséje, amelyek teljesültek, és aztán kiderült, hogy teljesen különböznek attól, amit az ember várt.”
 Walter Isaacson: *Kissinger életrajz*. Grafo Kiadó. 2001, 677, 678.
118. James Fallows: Containing Japan. *Atlantic Monthly*, 1989. május, 40.
119. „Az Egyesült Államoknak előbb-utóbb el kell fogadnia azt a tényt, hogy Japán a világ vezető gazdasági hatalma, a japánoknak van a leghosszabb várható életkoruk, náluk a legmagasabb a foglalkoztatottság, az írni-olvasni tudók száma, és Japánban a legkisebb a szakadék a gazdagok és a szegények között. Az általuk gyártott termékek minősége a legjobb. Ők állítják elő a legjobb élelmiszeripari termékeket.”
 Michael Crichton: *Gyilkos nap*. Maecenas Kiadó. 1993, 481.
120. Chalmers Johnson: *Japan: Who Governs? The Rise of the Developmental State*. W. W. Norton & Company. 1995, 9.
121. Aaron David Miller: *The Much Too Promised Land*. Bantam Dell Group. 2008, 310–314.
122. Samuel P. Huntington: The Lonely Superpower. *Foreign Affairs*. 1999. március/április.
123. Samuel P. Huntington: Why International Primacy Matters. *International Security*. 1993. 17:4
124. Walter Lippmann: *The Cold War: A Study in U.S. Foreign Policy Since 1945*. Harper. 1947, 47.
125. Alice Rivlin 2010. december 22-én az USA védelmi költségvetéséről szóló panelbeszélgetés során tett kijelentése a Brookings Intézetben. A tisztánlátás végett, Rivlin azért vetette fel, hogy csökkentsék a védelmi költségvetést, mert úgy érezte, hogy a kormány minden ágának áldozatokat kell hoznia az adósságsökkentés végett.
126. Erre a pontra Gary Schmittnek kellett emlékeztetnie, aki az American Enterprise Institute munkatársa. Kutatási területe az Egyesült Államok elnökei.
127. Paul Kennedy: The Eagle Has Landed. *Financial Times*. 2002. február 2.

Robert Kagan most kézben tartott könyve 2012 egyik nemzetközi könyvszenzációja volt, mivel erős érvekkel mutat rá Amerika a világban betöltött vezető szerepének eredményeire, és történelmi példákkal támasztja alá, mit kockáztatunk a jelenlegi berendezkedés megváltozásával. A szerző elmélete szerint, ha egy nagyhatalom hanyatlásnak indul, az mindig az általa kiépített gazdasági rendszert, az általa felállított normákat és intézményeket is magával rántja. A II. világháború vége óta az Egyesült Államok neve fémjelzi azt az amerikai világrendnek nevezhető korszakot, mely a demokratikus politikai berendezkedést és a liberális gazdasági rendszert emelte normává. Ezek az elvek ma is ugyanolyan értéket képviselnek, mint hatvan évvel ezelőtt? Valóban hanyatlásnak indult az eddig világelső Amerika? Vajon Kína, Oroszország vagy akár egy harmadik erő felé billenhet a mérleg nyelve? Érdeemes-e megvédeni a jelenlegi világrend eddig elért eredményeit? Ezekre a kérdésekre ad vitára indító válaszokat a kötet.

Robert Kagan amerikai történész, közíró, külpolitikai tanácsadó, aki e legutóbbi könyvével nagy hatást gyakorolt a politikai közgondolkodásra; gondolatait a 2012-es elnökválasztás ellentétes oldalon álló jelöltjei, Barack Obama és Mitt Romney is idézték.

„Hatásos védőbeszéd az Egyesült Államok világpolitikában betöltött szerepe mellett, egyszersmind érvekkel alátámasztott cáfolata a hanyatló Amerikáról szóló közbeszédnek.”

Financial Times

„Kagan könyvének nagy előnye a világos, közérthető érvelés, így az olvasó mindig tudhatja, mely érvekkel szállna vitába, és melyekkel ért egyet.”

The Washington Post

Robert Kagan

Made in America

Avagy kitart-e az amerikai világrend?